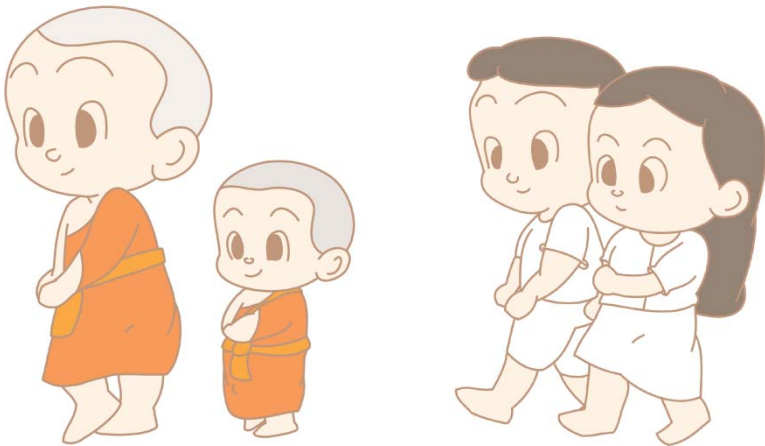

ขอให้คนไทยเฝ้าปัญญา ขอให้ชาวพุทธศึกษาให้รู้ธรรมจริง

(ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ตอน ๒๕-๒๖)

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

อายุมงคล ๑๐๓ ปี

คุณหญิงกระจำศรี รักตะกนิษฐ

๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐

ขอให้คนไทยไฝ่ปัญญา

ขอให้ชาวพุทธศึกษาให้รู้ธรรมจริง

© สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

ISBN 978-616-7585-14-7

ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม

(ตอน ๑-๔ ใน ๖๐ ตอน) พิมพ์ครั้งที่ ๑-๑๗ มิ.ย. ๒๕๕๗

ภาค ๔ สังคมไทยจะก้าวไปได้ คนไทยต้องช่วยกันต้น

(ตอน ๒๓-๒๖ ใน ๖๐ ตอน) พิมพ์ครั้งที่ ๑-๑๗ มิ.ย. ๒๕๖๐

ขอให้คนไทยไฝ่ปัญญา ขอให้ชาวพุทธศึกษาให้รู้ธรรมจริง

(= ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม ตอน ๒๕-๒๖)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ - ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐

๒,๐๐๐ เล่ม

- มงคลวารอายุ ๑๐๓ ปี คุณหญิงกระจำศรี รักตะกนิษฐ

ข้อมูล: ถอดเสียงเป็นตัวอักษร โดยอัตถจริยา ของ ดร.วราภา อโณทยานนท์

ภาพปก: โดยความเอื้อเฟื้อของ ดร.วราภา อโณทยานนท์

พิมพ์ที่

อนุโมทนา

ปีนี้ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐ โยมคุณหญิงกระจ่างศรี รักตะกนิษฐ จะมีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี เป็นโอกาสที่ลูกหลานเหลน จะจัดพิธีทำบุญ เพื่อให้ท่านเจ้าของมงคลวารสดชื่นเบิกบาน เจริญปีติสุขในบุญในธรรม และอนุโมทนารำเริงกับลูกหลาน ญาติมิตรที่มาพร้อมพรั่งชุมนุมกันด้วยน้ำใจรักใคร่สามัคคี

ในกาลนานที่ผ่านมา ทุกปีหรือเกือบทุกปี นอกจากบุญพิธี ที่จัดตามควรแก่โอกาสแล้ว โยมเจ้าของมงคลวารได้บำเพ็ญ ธรรมทานด้วยการพิมพ์หนังสือธรรมแจกเผยแพร่ โดยเลือกซื้อ เรื่องตามแต่จะเห็นเหมาะเป็นรายปี จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๗ โยม คุณหญิงมีอายุเต็ม ๑๐๐ ปี ได้ตกลงพิมพ์หนังสือ *ตามพระใหม่ ไปเรียนธรรม* เป็นบุญกิริยาในนามของท่าน แต่หนังสือชื่อนั้น เป็นงานใหญ่ มีเนื้อเรื่องมากมายถึง ๖๐ ตอน และอยู่ระหว่างการตรวจจัดปรับจากงานพูดเป็นงานเขียน ในการพิมพ์ปีแรกนั้น เสร็จออกมาเพียง ๖ ตอน ต่อจากนั้นก็ได้ทยอยพิมพ์เท่าที่เสร็จ ถึงปีนั้นๆ จนบัดนี้ออกมาแล้ว ๒๖ ตอน ยังรออีก ๓๔ ตอน

ก่อนจะถึงมงคลวารที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐ ได้เพียรหาโอกาส จัดทำหนังสือที่กล่าวนั้นต่อเรื่อยมา โดยหวังว่าถ้าได้เพิ่มสัก ๒ ตอน ก็พอแก่การ เวลาผ่านไป แม้ว่าการอาพาธไม่เป็นอุปสรรค แต่งานหนังสืออื่นๆ แทรกเข้ามาๆ เป็นอันไม่สัมฤทธิ์ผลที่หวัง

ในที่สุด นึกได้ว่าน่าจะพิมพ์ *ตามพระใหม่ไปเรียนธรรม* ที่ พิมพ์ออกมาล่าสุด เฉพาะ ๒ ตอนท้ายคือ ตอน ๒๕-๒๖ เพราะว่าด้วยเรื่องที่ต้องเน้นย้ำให้คนไทยสมัยนี้ใส่ใจและรู้เข้าใจ

โดยเฉพาะตอน ๒๖ ซึ่งว่าด้วยหลักธรรมภาคปฏิบัติการณ์ในสังคม ซึ่งพระพุทธเจ้าตรัสแสดงความสำคัญอย่างยิ่งไว้ แต่ชาวพุทธคนไทยน้อยนักจะรู้จัก และไม่ได้สนใจ ควรจะศึกษา ทั้งให้รู้ชัด และนำมาใช้นามาปฏิบัติกันให้จริงจัง ไม่ควรเป็นคนไทยที่ประมาท มัวหลับใหล เสมือนปล่อยให้หลักธรรมนอนนิ่งรออยู่ในพระไตรปิฎก

เมื่อตกลงใจอย่างนั้นแล้ว นอกจากจัดปรับปรุงเล่มหนังสือให้เป็นขนาดเล็กลง ก็ได้ถือโอกาสเขียนแสดงธรรมและอธิบายแทรกเสริมเพิ่มเติมอีก ให้ได้ความสมบูรณ์ขึ้น และถ่ายทอดความเข้าใจ พร้อมที่จะนำไปปฏิบัติ แล้วตั้งชื่อหนังสือที่มีเฉพาะ ๒ ตอนนี้ให้สื่อความหมายและความมุ่งหมายที่สอดคล้องสมกับสาระว่า **ขอให้คนไทยใส่ใจปัญหา ขอให้ชาวพุทธศึกษาให้รู้ธรรมจริง**

วาระที่โยมคุณหญิงกระจางศรี รักตะกนิษฐ มีอายุเต็ม ๑๐๓ ปี ในวันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๕๖๐ นี้ เป็นมงคลวารด้วยอำนาจบุญกุศล ที่ลูกหลานญาติมิตรมาร่วมทำบุญเลี้ยงพระพาให้เกิดบรรยากาสแห่งความร่าเริงสดชื่นผ่องใส และเป็นโอกาสอันให้เกิดธรรมทาน ที่จะเผยแผ่พระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเพื่อประโยชน์สุขที่ยั่งยืนเป็นแก่นสารของประชาชน กับทั้งเป็นเครื่องน้อมนํ้าใจให้โยมเจ้าของมงคลวารเจริญอนุสติ ระลึกถึงบุญกิจกุศลกริยาในการสรรค์สร้างอุปถัมภ์วัดบำรุงพระพุทธศาสนาและบรรดาพระสงฆ์ ที่ได้บำเพ็ญมาตลอดเวลายาวนาน แล้วเจริญปราโมทย์และปิติสุข เป็นที่ชื่นชูใจของลูกหลานญาติมิตรให้ได้มีความสุขเกษมศานต์พร้อมพร้องทั่วกัน

สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป. อ. ปยุตฺโต)

สารบัญ

อนุโมทนา.....ก

ขอให้คนไทยใฝ่ปัญญา

ขอให้ชาวพุทธศึกษาให้รู้ธรรมจริง ๑

๑. เขานั้น ทั้งรู้เขารู้เรา แต่เรานี้ ไม่รู้ทั้งเราทั้งเขา ๑

- ที่ว่าเมืองไทยเสื่อมนั้น เสื่อมเพราะนับถือพุทธ หรือเสื่อมเพราะออกไปจากพุทธ ๑
- จริงไหม? คนไทยคิดแค่ให้ตัวอยู่สบาย แต่อยากมีความเจริญที่ฝรั่งได้มาด้วยการดิ้นรน ๗
- ไม่ควรอยู่กันในความมืด และทั้งจิตใจไว้ติบๆ แต่ควรมีความจริงใจที่จะมาพูดจากันดีดี ๑๕
- ไม่รู้ภูมิหลังที่ฝรั่งถูกห้าห้าปีทาสจึงดิ้นรนหาเสรีภาพ ก็ยังไม่ถึงโลกนี้ที่มองเห็นอยู่ต่อหน้า ๒๑
- รู้รากเหง้า เข้าใจปัจจุบัน ได้ปัญญาที่จะคิดแก้ปัญหาฯ ๓๕
- ความรู้ก็ถึงก็ทัน ปัญญาที่มากับเมตตาโดยมีความจริงใจฯ ๔๔

๒.ชาวพุทธไทย ปฏิบัติธรรมกันอย่างไร?

ให้คนข้างนอกเขาเอาไปดูถูกได้ ๕๒

- ถามใหม่ว่า คนไทยก้าวเข้าไปในพุทธศาสนา ถึงแค่ไหน ๕๒
- ฝรั่งว่าคนพุทธทำดีแค้นอนแม่เมตตา จะว่าเจ้าก็ดูตัวเราให้ดีกว่า ๖๑
- ความเสมอภาค เสมอสมาน ลำคัญอย่างไร จึงเอาไปคุมท่าย ๖๙
- ปฏิบัติธรรม ทั้งมีในใจ และทำในสังคม ให้ทั้งครบ ทั้งพอดี ๗๕
- เสมอภาคคุมท่ายสังคหวัตถ์ ให้สังคหธรรมคุมท่ายวินัยชาวบ้าน ๘๑

หน้าว่าง

เขานั้น ทั้งรู้เขารู้เรา แต่เราไม่รู้ทั้งเราทั้งเขา

ที่ว่าเมืองไทยเสื่อมนั้น เสื่อมเพราะนับถือพุทธ
หรือเสื่อมเพราะออกไปจากพุทธ

(เสียงที่บันทึกรัว ฟังไม่ได้ยิน) ฟังคำถามมานี้ เขาจะได้ความ
แล้ว ที่พูดมานั้นคือบอกว่า ประเทศที่นับถือศาสนาสายพุทธนี้ มี
แต่ยุ่งทั้งนั้น ไม่เจริญก้าวหน้า ว่างั้นเถอะ

ในเรื่องนี้ ก็มีข้อพิจารณาหลายอย่าง รวมทั้งเรื่องของยุค
สมัยด้วย ต้องดูว่า หนึ่ง ประเทศนั้นโดยตัวของตัวเอง สอง ประเทศ
นั้นกับปัจจัยอื่นที่เข้ามาในยุคสมัย เช่นอิทธิพลของต่างประเทศ
แล้วก็ สาม ประเทศนั้นในความสัมพันธ์กับศาสนาของตนเอง
ทั้งหมดนี้เป็นอย่างไรบ้าง

สำหรับพระพุทธรศาสนา ถ้ามองสืบจากปัจจุบัน ก็เป็นยุคที่
อิทธิพลของตะวันตกเข้ามา เริ่มต้นอิทธิพลของตะวันตกก็เข้ามา
กับการก่อให้เกิดความวุ่นวายเดือดร้อน คือฝรั่งเข้ามาข่มเหงใน
การหาอาณานิคม เขายอมรับว่าประเทศเรานี้สมัยก่อนมีความสุข
สบายพอสมควร ใช้นิยม อย่างในสมัยอยุธยา เมื่อฝรั่งเข้ามาได้
บันทึกรัว ถึงแม้จะไม่ได้เจริญมากมายทางวัตถุ แต่ประชากราษฎร
ทั่วไปก็อยู่ดีมีสุข

อารยธรรมโบราณนี้ อย่างที่รู้กันดี ตะวันออกเริ่มก่อนเขา ในสมัยที่อารยธรรมตะวันออก เช่นอินเดียเจริญแล้วนั้น ฝรั่งเศสยังเป็นอนารยะอยู่ ยังเป็นพวกเร่ร่อน แต่ตะวันออกที่เจริญรุ่งเรืองมาก่อนนั้น ครั้นมีความเจริญขึ้นแล้ว ต่อมาก็เสื่อมลง

มีวจรอย่างหนึ่งว่า คนนั้นพอเจริญขึ้นมาแล้ว ก็จะมีมวลมาลุ่มหลง ประมาท แล้วก็เสื่อม ในความเจริญและความเสื่อมนั้น เหตุปัจจัยตัวสำคัญคือเรื่องกิเลสของคน

สำหรับเมืองไทยนี้ ปัญหาอย่างหนึ่งที่หนักมาก คือเรื่องการแข่งขันอำนาจของผู้ปกครอง อันนี้เป็นลักษณะสำคัญของสมัยอยุธยาเลยทีเดียว การผลัดเปลี่ยนอำนาจไม่ค่อยเป็นไปโดยสงบ เป็นปัญหาในเรื่องการปกครองที่ขาดระบบสืบทอดอำนาจโดยสันติ แต่เมื่อว่าโดยทั่วไป อย่างที่ว่าเมื่อฝรั่งเข้ามาในสมัยอยุธยา ได้รู้เห็นร่วมเป็นอยู่และบันทึกไว้ในสายตาของเขาว่า ประชาชนก็อยู่กันสุขสบาย

ที่นี้ ที่ว่าประชากรราษฎรสุขสบายอยู่ดีนั้น มองดูไป ก็เป็นด้านที่อยู่บนฐานของธรรมชาติ คนยังอยู่ใกล้ธรรมชาติที่ยังดีอยู่ มีแผ่นดินที่อุดมสมบูรณ์ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นี่คือแผ่นดินที่เอื้อ ธรรมชาติแวดล้อมก็อำนวย ก็กินดี อยู่สุขสบาย

มองต่อไปอีก ในด้านหนึ่ง พร้อมกับที่มีด้านดีคือธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เอื้ออำนวยนั้น มันก็เป็นปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ที่ทำให้ประชาชนไม่ค่อยเข้มแข็ง คือว่า คนที่ไม่ได้เผชิญกับความทุกข์ยาก จะไม่ค่อยมีนิสัยในการดิ้นรนขวบววย แต่จะมีความโน้มเอียงในการที่จะแสวงความสุข แล้วต่อไปก็เห็นแก่ความง่าย ถ้าไม่ระวังให้ดี ก็กลายเป็นคนมักง่าย ไม่มีวินัย เพราะเป็นอยู่ได้ง่ายเกินไป ไม่ต้องทำตามระเบียบขั้นตอน

ที่นี้ ความที่ไม่ต้องดิ้นรนต่อสู้ แล้วก็ไม่เข้มแข็งนี้ ก็เป็นปัจจัยสำคัญอันหนึ่งที่จะทำให้เจริญก้าวหน้าในการสร้างสรรค์ได้ยาก พอว่าไม่มีอะไรบีบคั้นให้ต้องดิ้นรน อยู่ไปๆ ก็ชักจะเรื่อย ๆ เชื่อย ๆ จนเคยชิน คล้ายๆ ว่าอยู่อย่างไรก็พอใจอย่างนั้น

ที่นี้หันไปดูการที่คนไทยมานับถือพระพุทธศาสนา ก็เหมือนอย่างที่เราพูดแล้วในวันก่อนโน้น พอเรานับถือพระพุทธศาสนา เราจะเอาหลักธรรมมาใช้ เราก็คงจะมุ่งเอาแต่ว่าเพื่ออยู่เป็นสุขแล้วก็พอละ พอไปเจอหลักสันโดษ ก็รู้สึกว่าจะเข้ากันได้ไปกันดี และเราก็มองสันโดษแล้วว่าพอใจในสิ่งที่มีแล้ว ไม่ทะเยอทะยาน ไม่ดิ้นรน ก็ไม่เดือดร้อน ก็สบายดี มีความสุข ทั้งตัวเองก็มีความสุข แล้วก็ไม่เบียดเบียนกันด้วย ก็ดีละนี่

แต่เมื่อมองแค่นี้ ก็กลายเป็นว่าเรามองการปฏิบัติพุทธศาสนาแบบหยุดนิ่ง เอาว่าสันโดษตัวสุขสบาย และไม่วุ่นวายกับใคร เป็นอันว่าพอใจแล้ว ไม่มองไม่เห็นถึงที่ท้านสอนสูงต่อขึ้นไป จากนั้นว่า “ให้ไม่สันโดษในกุศลธรรม” เราจะต้องก้าวต้องทำต่อไป ยิ่งขึ้นไป ในการสร้างสรรค์พัฒนาความดีงามจนกว่าจะถึงความสมบูรณ์

อันนั้นก็มาโยงกับความสันโดษในวัตถุสิ่งเสพบริโภค ที่ว่าสันโดษก็มีความสุข แล้วก็พอก็หยุดก็จบนั้น ที่จริงกลายเป็นหยุดความเจริญพัฒนา คือหยุดเลิกการปฏิบัติให้ก้าวไปในธรรมนั่นเอง มันไม่ใช่สันโดษที่ถูกต้องตามความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา

ที่นี้ ถ้ามองให้ถูกให้ครบ สันโดษในวัตถุสิ่งเสพบริภักพอนั้น ก็ไปประสานกับที่ท่านให้ ไม่สันโดษในกุศลธรรม ตรงนี้ก็เชื่อมต่อไปได้เลย

หมายความว่า ที่ท่านให้สันโดษในวัตถุล่งเสพนั่น ครั้นเราพอในด้านเนื้อตัวของเราได้แล้ว ไม่ต้องทะยานหาเสพบำเรอตัวแล้ว ก็เป็นการที่เราได้เตรียมตัวพร้อมเพื่อจะก้าวไปในกุศลธรรมได้เต็มที เช่นว่าจะศึกษา จะเจริญศีลพัฒนาวิสัย จะพัฒนาจิตใจ จะพัฒนาปัญญา ก็มุ่งหน้าแนวไปได้เต็มที่ นี่คือตรงนี้คนไทยขาด อยู่กันไป อยู่กันมา ธรรมแทบทุกข้อเราเอามาใช้เพื่อหยุดนิ่ง เพื่อจะได้สบาย

ไม่เฉพาะคนไทยหรอก คนประเทศพม่าอะไรต่ออะไร ก็แบบเดียวกันหรือคล้ายกันแหละ ฉะนั้นก็ต้องมาดูปัจจัยต่างๆ แค่นี้ได้พูดมาก็ตั้ง ๓ อย่างแล้ว หนึ่ง ด้านสภาพแวดล้อมที่ว้าดี ที่แงหนึ่ง กลายเป็นปัจจัยตัวเอื้อ ที่ทำให้คนขาดความเข้มแข็ง ไม่ก้าวหน้า สอง การนำธรรมในพระพุทธศาสนามาใช้ ก็ใช้ในเชิงที่ทำให้หยุดนิ่งเสียอีก สาม ปัจจัยฝ่ายอิทธิพลภายนอกเข้ามา คนชาติตะวันตก เข้ามาคุกคามครอบงำ เป็นปมที่โยงกับปัญหาที่ต่อเนื่องมายืดเยื้อ และมากมาย

ดูกันคร่าวๆ เมื่อคนชาติตะวันตกเข้ามากับลัทธิอาณานิคมนั้น เขามาในลักษณะและอาการที่คุกคาม แต่แยกย่อยเป็น ๒ แบบ คือ

แบบที่หนึ่ง คุกคามแล้วครอบครองเอาไว้ได้อำนาจ เช่น อย่างประเทศพม่าที่ตกเป็นอาณานิคมไปเลย แล้วเขาก็กดขี่ข่มเหง ถ้าใช้คำแรง ก็เอาคนเป็นทาสทั้งชาติ สูญเสียอิสรภาพ หมดภาวะแห่งความเป็นตัวของตัวเอง

แบบนี้ทำให้ชาวพม่าเป็นต้นนั้น มีท่าทีทัศนคติต่อชาติตะวันตกแบบเกลียดชัง เป็นปฏิปักษ์ ปฏิเสธ เช่นต่อต้านวัฒนธรรม และความเจริญอย่างตะวันตก พร้อมกับหันเข้ามาปกป้องรักษา วัฒนธรรม และอะไรๆ ที่ถือว่าเป็นแบบแผน เป็นเอกลักษณ์ เป็นมรดกแห่งชาติของตน นี่แน่ละ รวมทั้งพระพุทธศาสนา

แบบที่สอง สำหรับเมืองไทย ตอนแรกถูกอิทธิพลคุกคาม คนไทยเริ่มเป็นปฏิกิริยาต่อตะวันตก

แต่แล้ว ต่อมาไทยรอดพ้นจากความเป็นอาณานิคม พอเป็นอิสระอยู่ได้ ที่นี้ก็หันไปชื่นชอบชวนกันชมความเจริญของตะวันตก ตื่นเต้นที่จะรับและลอกเลียนวัฒนธรรมของเขา รอหาตามเสพของกินของใช้ เทคโนโลยีใหม่ๆ ก้าวเข้าสู่ทางของการไฝหาสิ่งเสพลึ่งบำรุงบำเรอสิ่งฟุ่มเฟือยของนอก เข้าสู่บริโภคนิยม หลงลิ้ม ละเลยทอดทิ้ง ดูถูกตัวเองและของของตัวเอง เห็นห่างจากวัฒนธรรมไทย รวมทั้งชักจะแปลกแยกจากพระพุทธศาสนา

ตอนเริ่มรับฝรั่งนั้น คนไทยก็พรัอง ยังไม่ค่อยถึงพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในการศึกษา (หลังกรุงเก่าถูกเผา บ้านเมืองระล่ำระสาย ราษฎรยากแค้น พระสงฆ์เป็นอยู่ยาก ไสยศาสตร์เป็นเครื่องหาเลี้ยงชีพอย่างแพร่หลาย พุทธศึกษาเลือนราง เวลาว่างมานานก็ยังอยู่เพียงในระยะพื้นตัว) พอหันไปหาไปรับตะวันตก ก็ยิ่งห่างเหิน บ้างก็ถึงกับหมางเมิน

จะเห็นว่าแม้กระทั่งเวลานี้ คนส่วนใหญ่รู้จักพระพุทธศาสนา แค่จากรูปแบบที่ติดมากับประเพณี ศัพท์ธรรมคำพระเป็นเพียงคำพูดสืบทอดกันมา ซึ่งเพี้ยน ความหมายคลาดเคลื่อน กลายหรือเลือนรางไป

แม้กระทั่งคำศัพท์ใหญ่ๆ เด่นๆ ที่ชาวบ้านพูดกันเป็นคำสามัญ อย่าง บุญ กรรม วาสนา บารมี อุเบกขา ก็ใช้อย่างพรว่ำๆ ผิดเพี้ยนห่างไกลจากความรู้เข้าใจหลักธรรม พอพูดถึงความอยาก ก็บอกว่า “ตัณหา” แทบไม่มีใครรู้จักคำว่า “ฉันทะ”

ที่ว่ามานั้นเป็นความสูญเสียทางปัญญาที่สำคัญ และในขณะเดียวกัน คนที่ตื่นตัวไปกับตะวันตก ก็ไม่มีหลักไม่มีท่าทีอะไรที่เป็นแนวทางแห่งปัญญาในการรับสิ่งที่เข้ามาเป็นความเจริญอย่างใหม่ภายนอกให้ถูกต้องได้ผลดี ก็เลยยิ่งก่อยิ่งสะสมหมักหมมปัญหากันใหญ่

พูดให้สั้นหน่อยก็คือ ที่พูดกันว่าพัฒนาฯ นั้นอาจจะไม่ใช่เป็นการพัฒนาหรอก และแทนที่จะทำด้วยความรู้เข้าใจโดยมีปัญญาจับจุดจับเรื่องจับเหตุปัจจัยที่จะเอามาเสริมเติมด้านดี และแก้ไขส่วนที่หย่อนที่พร่อง ก็กลายเป็นพลิกเปลี่ยนพลัดไปเลยเสียไม่น้อย เฉพาะอย่างยิ่งก็หนักไปในทางส่งเสริมให้คนทะเลาะทะเลาะอยากได้วัตถุดิบเพื่อเข้าทางของบริโศณนิยมสุดโต่ง ออกนอกทิศทางของการพัฒนา แล้วมาเดี๋ยวนี้ ก็บ่นว่ากันนักกว่าสังคมเสื่อม เติบโตไปด้วยปัญหา

ที่ว่ามานี้ก็คือการที่สังคมไทยได้ออกไปจากหลักพุทธศาสนา และเวลานี้เราบ่นกันถึงปัญหาที่สังคมเสื่อมหนักหนา ถ้าอย่างนี้ ก็ต้องมาวิเคราะห์ว่า ที่ว่าเสื่อมๆ นั้น เป็นเพราะนับถือพระพุทธรศาสนา แล้วก็เสื่อม หรือเป็นเพราะออกไปจากพระพุทธรศาสนา จึงได้เสื่อม

ที่จริง อาจจะหนักกว่านั้นอีก คือ เริ่มที่ด้านแรก เราก็ก้าวมายังไม่ถึงหลักการของพระพุทธรศาสนา ยังใช้ธรรมกันไม่ถูกด้วยซ้ำ แถมร้ายกว่านั้น ส่วนดีๆ ที่มีอยู่บ้าง ก็จะถูกทิ้งไปเสียอีก โดยออกไปรับแนวคิดของตะวันตก แต่เอาอีก ก็รับของเขาแบบตื้นๆ ผินๆ เสียอีก ไม่ถึงรากถึงแก่นอย่างรู้ทันทั่วตลอด เลยกลายเป็นว่าของดีแท้ของเขา ก็ไม่รับไม่เอามา

ลงท้ายกลายเป็นว่า ของดีของตัวที่มีอยู่บ้าง ก็ทิ้งไป ของดีที่เขาอื่นพึงได้ ก็ไม่จับไม่รับเอามา กลายเป็นว่าเขาแต่ส่วนที่เสียทั้งส่วนของเก่าที่เหลืออยู่ และส่วนของใหม่ที่รับเอามา

จริงไหม? คนไทยคิดแค่ให้ตัวอยู่สบาย แต่อยากมีความเจริญที่ฝรั่งได้มาด้วยการดิ้นรน

ปุจฉา: [ในการคัดลอก ไม่สามารถได้ยินคำถาม]

จริงละ ลักษณะที่ดีๆ ก็มีอยู่มากบ้าง แต่นั่นคือส่วนที่เหลือเป็นร่องรอยอยู่ในวัฒนธรรม ซึ่งสืบทอดกันมาโดยไม่รู้ตัว เช่น การมีจิตใจดี มีเมตตากรุณา ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไป และของที่เข้าเนื้อในติดมาโดยไม่รู้ตัวนี้ บางทีก็แท้งกว่าของที่รู้ตัวแต่เอาออกมาใช้โดยไม่รู้เข้าใจ

แต่อย่างไรก็ตาม ถึงจะติดมาดี แต่ถ้าติดมาไม่เต็ม ก็อาจจะยังต้องหนักใจ อย่างที่พูดแล้วว่า เป็นการปฏิบัติธรรมไม่ครบองค์ เช่น คนไทยมีเมตตา มีกรุณาดีจริง แต่มุทิตาอ่อนไป ส่วนอุเบกขาไม่ใช่แค่ไม่รู้ไม่เข้าใจ แต่เข้าใจผิดใช้ผิดไปเลย

ในเมื่อเป็นของแค่พูดต่อๆ ตามๆ กันมา ไม่ได้ศึกษาให้รู้เข้าใจทั่วชัดเพียงพอ แทนที่จะได้ธรรมมาครบหมวดทั้งชุด ก็จับเอามาชิ้นหนึ่ง นั่นชิ้นหนึ่ง แล้วก็เอาหลักธรรมข้อธรรมมาใช้อย่างแยกส่วน ไม่ครบวงจร ไม่เป็นองค์รวม หลักที่มีระบบสมดุล ก็กลายเป็นเสียดุล เอามาเน้นใช้กันโดดเดี่ยวต่างหากกัน

นี่แหละ ในแง่ดี เมตตากรุณาก็ทำให้มีน้ำใจดี ยิ้มแย้มแจ่มใส ช่วยเหลือกันเต็มที่ แต่อีกด้านหนึ่ง เมื่อตัวดูละไม่มาด้วย มันก็ทำให้เกิดการหวังพึ่งพา ทำให้อ่อนแอ แล้วก็ช่วยกันจนเสียความเป็นธรรม กลายเป็นเมตตากรุณาที่ช่วยเหลือกัน เอาแต่หมู่ แต่พวกของตัวบ้าง ต่างตอบแทนบ้าง นักสังคมวิทยาบางคนก็บอกว่าทำให้เกิดเป็นระบบอุปถัมภ์ นี่ก็เพราะไม่รู้จักอุเบกขา ไปไม่ถึงอุเบกขา ก็เลยกลายเป็นปัจเจกเป็นปัจเจกแก่บุคคล

หันไปดูด้านฝรั่งบ้าง เพราะเหตุที่ในความเป็นมาของสังคมหรือบนถิ่นแดนของเขา มีความขัดแย้งข่มเหงกันและมีความบีบคั้นมาก ทั้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน และสภาพธรรมชาติแวดล้อม ทำให้ต้องฟันฝ่าดิ้นรนขวบววยขยันอดทน คนก็เข้มแข็งมีความเพียร ตามธรรมดาที่ว่า มนุษย์ปฏุชนนี้ เมื่อถูกทุกข์บีบคั้นภัยคุกคาม นอนเสวยสุขอยู่ไม่ได้ ก็ลุกขึ้นดิ้นรนขวบววย แต่พออยู่สบาย ห่างภัยแล้ว ก็มีความโน้มเอียงที่จะนอนเสวยสุข แล้วก็ประมาท จมอยู่ในความเกียจคร้าน เฉื่อยชา ผัดเพี้ยน จนกว่าจะล่มจมหรือหายหมดไป

ทีนี้ของฝรั่งนั้น อย่างที่ว่าแล้ว เขาถูกบีบคั้น ทั้งโดยภัยธรรมชาติ อย่างน้อยก็ธรรมชาติที่ไม่ค่อยเอื้อ และศึกสงคราม การฆ่าฟันกำจัดกัน ทำให้ต้องดิ้นรน ต้องตื่นตัวต่อภัยอันตราย ต้องไม่ประมาทระวังตัวอยู่ตลอดเวลา แล้วก็ต้องรีบเร่งทำการต่างๆ ให้ทันเวลา

อย่างที่เคยกยกตัวอย่างบ่อยๆ เอาแค่เรื่องฤดูกาล ในแต่ละปีของเขา คนจะอยู่เฉื่อยๆ ไปเรื่อยๆ ไม่ได้เลย พอถึงฤดูหนาว เขารอไม่ได้ บ้านก็ต้องซ่อมให้เรียบร้อยมิติดชิด อาหารการกินต้องเตรียมต้องตุนไว้ ผัดเพี้ยนไม่ได้ มิฉะนั้นจะอยู่ไม่ตลอดฤดูหนาว จะตายเสียก่อน แต่คนไทยนี้ จะซ่อมบ้านสักที ก็ผัดไปเรื่อยๆ รอเดือนหน้าก่อน แล้วก็ผัดต่อไปขออีกเดือน จนกระทั่งอีกปี แล้วก็อีกปี ไม่ได้ซ่อมสักที เพราะไม่มีเหตุจะให้ตาย และไม่ได้เดือดร้อนอะไรนักหนา แต่ถ้ามีเหตุให้ตายละก็ คนไทยก็รอไม่ได้เหมือนกัน

ทีนี้ ฝรั่งเมื่ออยู่มาอย่างนี้ ก็ติดตัวหรือเคยชินเป็นนิสัย เมื่อมีอะไรต้องทำ ก็รีบทำ จะมัวรอมาผัดเพี้ยนไม่ได้ อย่างที่ว่าแล้วนั้น ทั้งธรรมชาติบีบคั้น ทั้งมนุษย์แย่งที่แย่งลาภแย่งความเป็นใหญ่ คุกคามกันอยู่เรื่อย ฝรั่งจึงมีประวัติการดิ้นรนต่อสู้กรรณรบบราฆ่าฟันกันนักหนา

ขอให้ดูประวัติศาสตร์ของชาติ การคุมคามรุกรานชนฆ่ากัน การกดขี่ข่มเหงมีอยู่เรื่อย เมื่อถูกแรงกดดันมาก ก็มีการดิ้นรนมาก

ที่นี้การดิ้นรนผจญภัยของฝรั่งนั้น นอกจากทำให้ต้องไม่ประมาท ต้องเพียรพยายาม หยุดรอดผัดผ่อนไม่ได้แล้ว ก็นำมาซึ่งการที่ต้องหมั่นคิดและเอาจริงเอาจังกับการตั้งกฎกติกา การวางแผน การจัดระบบต่างๆ แล้วก็ทำให้ฝรั่งมีความชำนาญในเรื่องราวด้านนี้ เพราะว่าเมื่อคนละเมิดต่อกันอยู่เรื่อย ในที่สุดก็ต้องหาทางแก้ไขด้วยการวางกฎเกณฑ์กติกาเป็นเครื่องยับยั้งห้ามกัน และตอบโต้ชดใช้ทดแทนได้คืน ฝรั่งก็เลยชำนาญในเรื่องอย่างนี้ จนกระทั่งทำให้เกิดมีกฎบัตร พันธสัญญาอะไรหลากหลาย

อย่าง Magna Carta อย่าง Bill of Rights มีบัญญัติในเรื่องสิทธิมนุษยชน และเรื่องอะไรต่างๆ ทำนองนั้น นี่ก็เพราะฝรั่งมีประวัติการต่อสู้กับมนุษย์เยอะ

ส่วนในด้านการต่อสู้กับธรรมชาติ ก็นำไปสู่การพัฒนาแนวคิดพิชิตธรรมชาติ ตรงข้ามกับตะวันออก ที่ไม่ค่อยคิดพิชิตธรรมชาติ ไม่คิดเอาชนะธรรมชาติ เพราะธรรมชาติค่อนข้างเฉื่อยชื่อย่อยสลายๆ แต่ฝรั่งนี้ ธรรมชาติปรากฏในลักษณะที่คุกคามอยู่เป็นประจำ

อย่างที่ว่านั้น ของฝรั่ง ธรรมชาติมีอาการคุกคามอยู่เป็นประจำ เขาจึงมองธรรมชาติเป็นศัตรู ที่ต้องสู้ต้องเอาชนะ ก็จึงเกิดเป็นแนวความคิดขึ้นมาว่า ถ้าเมื่อไรเราเอาชนะธรรมชาติได้ โลกนี้จะเป็นของเรา ที่เราจะครอบครองและทำอะไรๆ ได้ตามปรารถนา แล้วเมื่อนั้นแหละ เราจะมีความสุขสมบูรณ์ อันนี้ถึงกับกลายเป็นแนวคิดเป็นทฤษฎีพื้นฐานของอารยธรรมตะวันตกไปเลย คือแนวคิดพิชิตธรรมชาติ

ผมเคยเล่าแล้วว่า อาจารย์ฝรั่งชาวเยอรมัน มาสอนที่มหิดล วันหนึ่งท่านไปกับอาจารย์ไทย ไปที่ภูเขา (ที่สายใจธรรม บนเขาหัวลำโรง-ดงยาง)คุยกันเรื่องอะไรก็จำไม่ได้

ตอนหนึ่งผมวกมาเรื่องนี้ บอกว่าเมืองฝรั่งมีความคิดที่จะพิชิตธรรมชาติ มองธรรมชาติเป็นศัตรู เขาจึงขึ้นไป แล้วสักครู่ เขาก็มือไปข้างๆ บริเวณภูเขาซึ่งมีแต่ต้นไม้ทั้งนั้น แล้วก็พูดว่า ที่บ้านเมืองของท่านนี้ ธรรมชาติมัน friendly แต่ที่บ้านผมมันไม่อย่างนั้น เมื่อคืนนี้ ลูกสาวโทรศัพท์มาบอกว่าจะแย่แล้ว หนาวเหลือเกิน

ที่เขาบอกนั้น ก็อย่างนี้แหละ ธรรมชาติในบ้านเมืองของเรา มัน friendly สบายดีอยู่ ก็ไม่ต้องไปต่อสู้อะไร จะเอาชนะไปทำไม แต่ของเขา ธรรมชาติมันบีบคั้น เมื่อคนถูกบีบคั้น เขาก็รู้สึกต่อสิ่งนั้นในทางที่เป็นปฏิปักษ์ ทำให้คิดต่อสู้อะไรจะเอาชนะธรรมชาติ ตลอดเวลา มันคนละแบบ

เมื่อนี้บอกว่า นอกจากต่อสู้กับธรรมชาติแล้ว เขาต้องต่อสู้กับคนด้วยกันมาก จึงต้องตื่นตัวอยู่เสมอ แล้วก็ต้องคิดกฎหมายเกณฑ์ตั้งเป็นกติกาที่จะให้ไม่ละเมิดต่อกัน จนเกิดความจริงจังในเรื่องกฎหมาย เรื่องกติกาสังคม รวมทั้งเรื่องวินัย ถูกความจำเป็นบังคับมาก

ที่นี้ ขอต่ออีกอย่างหนึ่ง คือเรื่องความบีบคั้นทางปัญญา เรื่องนี้พวกชาวพุทธเมือง ไทยนี้ไม่เฉลียวใจนัก เพราะขาดความรู้ประวัติศาสตร์ และไม่มีประสบการณ์เทียบเคียง

คนไทยเคยชินหรือชินชากับบรรยากาศที่ศาสนาของตน คือ พระพุทธศาสนาเปิดเต็มที่แก่เสรีภาพ โดยเน้นให้ใช้ให้พัฒนาปัญญา แต่คนเรานี้ พอเปิดโอกาสให้ ก็เข้าลักษณะที่พูดมาแล้ว คือมักเรื่อยเปื่อย เชื่อยซา ผัดเพี้ยน ไม่เอาเรื่อง

การที่จะพัฒนาปัญญานั้น คนต้องตั้งใจเรียนรู้ ต้องฝึกตัวเองในการค้นในการคิดการตรวจสอบและทดลอง ท่านจึงจัดวางระบบและกระบวนการฝึกไว้ แต่ทั้งที่ท่านเปิดโอกาสไว้ มีระบบวิธีฝึกให้ แต่พออยู่สบาย ไม่จำเป็น ก็ละเลยเรื่อยเปื่อย ไม่ใส่ใจ และผัดเพี้ยนกันไปอย่างที่ว่าแล้ว แม้แต่แค่จะรักษาระบบไว้ ก็ยังไม่ไหว การฝึกคนให้เรียนรู้ ด้วยการฝึกตัวอยู่เสมอ ในระบบปัญญาเสรี ก็เลยได้แต่แอ้งแม้ง อยู่กันไปอย่างนั้นๆ ตามเสรีของกิเลส คงต้องรอให้ถูกกดถูกบีบ จึงจะได้ตื่นอย่างฝรั่ง

ที่นี้ก็ไปดูในประวัติศาสตร์ของตะวันตก ศาสนาของเขาเป็นศาสนาแห่งศรัทธา ถึงขั้นบังคับกันเต็มที่ สมัยนี้เขาผ่านเรื่องดินรกร้ายแรงมามากมายยาวนานจนผ่อนเบาลงแล้ว สมัยก่อนนั้นเอาตาย มีทั้งเผาทั้งเป็น ให้ดื่มยาพิษ นี่แหละจึงทำให้ฝรั่งค้นหาปัญญากันเต็มแรง เป็นพลังกดดันใหญ่ที่ทำให้วิทยาศาสตร์เจริญขึ้นมา

เรื่องนี้เริ่มด้วยศาสนาคริสต์เอง พอเกิดขึ้นมาก็โดนกำจัด ถูกบังคับ พวกโรมันถึงกับจับพวกคริสต์ไปฆ่า ด้วยการให้สู้กับเสือ สู้กับสิงโต เพราะถือว่าเป็นคนชั่วร้าย เป็นการบีบคั้นบังคับในเรื่องความคิดความเชื่อ

ที่นี้กลับกัน พอศาสนาคริสต์ใหญ่ขึ้น ก็บังคับและกำจัดคนพวกอื่น ฆ่าคนนอกกรีต นอกศาสนา โดยเฉพาะพวกยิว ต่อมา ชาวคริสต์เองแตกเป็น ๒ นิกาย ก็เช่นฆ่ากันเอง เช่นเกิดเป็นสงคราม ๓๐ ปี ระหว่างประเทศ ๒ กลุ่ม ๒ นิกายในทวีปยุโรป คือ คาทอลิก กับโปรเตสแตนต์ และในแต่ละประเทศ นิกายไหนเป็นใหญ่ ก็กำจัดอีกนิกายหนึ่ง เช่น ฝรั่งเศสและสเปนก็กำจัดพวกโปรเตสแตนต์ ในอังกฤษ ฝ่ายไหนมีอำนาจ ก็กำจัดอีกฝ่ายหนึ่ง แม้แต่นิกายย่อยหนึ่งก็กำจัดทั้งนิกายใหญ่และนิกายย่อยอื่น เริ่มตั้งแต่ นิกายอังกฤษกำจัดพวกคาทอลิก

การกำจัดกวาดล้างทางศาสนาเวลานั้นรุนแรงขนาดที่ว่าฆ่ากันทั้งหมู่บ้าน แม้แต่เด็กเล็กๆ ก็ไม่เว้น ฝรั่งมีรูปไว้ให้ดูกัน อย่างในอังกฤษที่ว่าฝ่ายโปรเตสแตนต์ฆ่าคาทอลิก และคาทอลิกก็ฆ่าโปรเตสแตนต์ ว่ากันแบบล้างบางล้างหมู่บ้าน นี่เป็นเรื่องของคนละนิกายเป็นปฏิปักษ์กัน แต่แม้ในนิกายเดียวกันนั้นแหละ ถ้าคนไหนเกิดสงสัยคำสั่งสอน เช่นสงสัย Bible ขึ้นมา ก็ถูกจับฆ่า หรือถามว่าพระเจ้ามีจริงหรือ เเท่านี้ ก็โดนจับขึ้นศาล

การกำจัดกวาดล้างทางศาสนาพ่วงกับการเมืองนี้ ทำให้ฝรั่งมากมายถึงกับต้องหนีไปอเมริกา ทั้งที่การไปอเมริการั้งนั้นเป็นการผจญภัยเสี่ยงตายอย่างยิ่ง แต่อยู่ไม่ได้ ถ้าอยู่ตายแน่ แต่ไปอาจจะรอดบ้าง เป็นสาเหตุใหญ่ที่ทำให้คนยุโรปต้องไปสู่โลกใหม่ และสร้างประเทศอเมริกาขึ้นมา

ในยุโรปเวลานั้น ศาสนากับการเมือง มีทั้งกำอำนาจการเมืองด้วยกัน ทั้งชิงอำนาจกัน พอศาสนาคริสต์มีอำนาจยิ่งใหญ่ กษัตริย์ในยุโรปต้องรื้อไปสวมนงกุฎให้อีกยุคหนึ่งที่ยาวนาน มีการตั้งศาล Inquisition คือศาลไต่สวนศรัทธาขึ้นทั่วยุโรป โดยเฉพาะของสเปนรุนแรงมาก เผาคนบาปทั้งเป็น เกินหมื่นคน

ในยุคนั้น คนไหนสงสัยถามเรื่องพระเจ้า ก็โดนจับขึ้นศาล คนไหนสงสัย Bible คนไหนสงสัยว่าพระเจ้าไม่ได้สร้างโลก คนไหนว่าโลกกลม ไม่ใช่แบน ก็โดนจับขึ้นศาล ถ้าไม่ละทิ้งความคิดเห็น ไม่สละความเชื่อ ก็โดนเผาทั้งเป็น หรือให้ดื่มยาพิษ อย่างที่ Galileo เกือบตาย ฯลฯ ที่นี้คนนั้น ยิ่งถูกบีบ ก็ยิ่งดัน คนที่แสวงปัญญา ก็หลบลิไปจับกลุ่มกันลับๆ คิดค้นสืบความรู้ความคิดกันอย่างเอาจริงเอาจัง นี่คือการบีบคั้นทางปัญญาที่ทำให้คนดันรนคิดค้นแสวงปัญญา แล้วก็ทำให้ฝรั่งเจริญขึ้นมาทางวิทยาศาสตร์ เป็นต้น ดังที่ว่า

นี่เป็นตัวอย่างใหญ่ระดับโลกที่ว่า คนยิ่งถูกบีบ ก็ยิ่งดัน ยิ่งถูกบังคับถูกจำกัด ก็ยิ่งเบ่งตัวสู้และแหวกไปให้รอดพ้น ที่นี้ ในการบีบคั้นปิดกั้นทางปัญญา เริ่มต้นก็ทำให้คนยิ่งเกิดความต้องการเหมือนยิ่งปิดยิ่งถูกบัง ก็ยิ่งอยากดู ฝรั่งโดนมาอย่างนี้รุนแรงและยาวนานมาก ถึงพันปี คือ ๑๐ ศตวรรษ ทำให้เขาเอาจริงในการแสวงปัญญาเต็มที่

ที่นี้ของพุทธนี่เปิดเสรี ใครอยากถามอะไร ก็ถาม เปิดโอกาสเต็มที่ แถมหนุนให้ถามอีกด้วย ถ้าไม่ถาม ก็เร่งให้ถาม พอเจออย่างนี้ กลับกลายเป็นว่า คนเลยขี้เกียจถาม หรือแม้แต่ตอบให้แล้ว ก็ขี้เกียจฟังคำตอบเสียอีก บางทีถามแล้ว เขาบอกให้เรียนเอา แต่ความใฝ่รู้ อยากเรียนไม่มี ก็เลยจบแค่เฉย พอเปิดโอกาสให้เรียน บอกต้นเรื่องต้นเค้าให้ ก็ขี้เกียจไปค้น ตอนที่เขาปิดนั้นดันัก อยากรู้ แต่พอเปิดให้ จะต้องใช้ความเพียร ต้องเรียน ต้องไปค้นไปคว้า ก็ขี้เกียจไม่เอา เพราะฉะนั้นก็เลยกลายเป็นข้อเสียของเรา ไม่ก้าว ไม่ไป

พระพุทธศาสนานี้ให้เสรีภาพทุกอย่าง จะไม่เชื่อ ก็ไม่ว่า และก็ไม่บอกให้แสวงปัญญา จึงบอกระบบวิธีฝึกในการพัฒนาปัญญาให้ด้วย ที่นี้คนบอกว่าฉันอยู่สบายดีแล้ว จะต้องฝึกไปทำไม ก็ไม่ใช้ระบบวิธีฝึกที่บอกไว้นั้น ต่อไป ถ้าระบบการฝึกหายไปเมื่อไร ก็หมดกัน

ฉะนั้น ควรเตือนสติตัวเองกระตุ้นกันไว้ว่า แรงบีบคั้นด้านธรรมชาติแวดล้อม เราก็แพ้เขา แรงบีบคั้นในการดิ้นรนต่อสู้ระหว่างมนุษย์ มีอยู่บ้าง ก็ไม่รุนแรงมากนัก ถ้าเทียบกับของฝรั่งเราน้อยกว่าเยอะ ของเรานี้นี้นบีบกันอยู่แค่ใกล้ๆ ไทยสู้กับพม่า กับลาว กับเขมร แต่ของฝรั่งนั้นข้ามแดนกันไปไกลๆ มีการแผ่ขยายอาณาจักรที่กว้างขวางมาก แล้วที่ต่างจากฝรั่งมาก คือเราสู้รบทำสงครามกับใครๆ ไม่ได้มีเรื่องของ การบีบคั้นดิ้นรนทางปัญญา

นี่แหละ การดิ้นรนมันก็ดีอย่างนี้ มันทำให้คนไม่ประมาท มีการแสวงหา ค้นคว้ากันไป ทั้งแรงบีบคั้นจากคนชมเชยให้ต้องต่อสู้ ทั้งแรงบีบคั้นจากศาสนาที่ปิดกั้นบีบคั้นทางปัญญา ฝรั่งเศสมีครบ

แต่ของไทยนี้ ได้แรงบีบคั้นจากคนด้วยกันบ้าง ก็เป็นกรณีๆ เป็นครั้งคราว ไม่ยืดเยื้อยาวนาน ไม่มีการบีบคั้นทางความเชื่อทางปัญญาอย่างฝรั่ง ที่จะทำให้บีบให้ดิ้นกันอย่างสับสนท้อถอยยาวนาน ก็เลยมีความโน้มเอียงที่จะจมอยู่ในความประมาท

นอกจากนี้ การสงครามในขอบเขตที่กว้างไกลก็มีข้อได้อีกอย่างหนึ่ง คือทำให้มีการแลกเปลี่ยนถ่ายทอดทางวัฒนธรรม ตลอดจนได้วิชาความรู้

ชนชาตินั้นอยู่ไกล พอมารบที่นี่ ก็เอาสิ่งแปลกใหม่มา หรือได้ของแปลกใหม่ไป เป็นความเจริญอย่างใหม่ ทำให้เกิดความก้าวหน้าเปลี่ยนแปลงได้มากมาย เช่น ทัพมุสลิมอาหรับมารบกับจีนที่เอเชียกลาง ชนกะองทัพจีนแห่งราชวงศ์ถัง ในยุทธการแห่งแม่น้ำตาลาส (Battle of the Talas River, ปี 751/๑๒๙๔) ได้เชลยจีนที่เป็นช่างทำกระดาษไป อาหรับก็จึงผลิตกระดาษได้ ต่อมา ฝรั่งเศสมารบกับมุสลิมอาหรับในสงครามคริสต์กับอิสลาม ที่เรียกว่า Crusades ยาวราว ๒๐๐ ปี (1095-1291/๑๖๓๕-๑๘๓๔) ในช่วงปลายสงครามนั้น ก็ได้วิชาไปผลิตกระดาษต่อในยุโรป (บางตำราว่าพ่อค้าฝรั่งเศมาได้วิชาไป)

แต่ไทยกับพม่ารบกัน ก็อยู่แค่นี้ เจออะไร ก็ได้แต่ของแบบเก่าๆ อย่างเดียวกัน หรือคล้ายกัน แทบไม่มีอะไรแปลกใหม่ขยายออกไป

ไม่ควรอยู่กันในความมืด และทั้งจิตใจไว้ดิบๆ แต่ควรมีความจริงใจที่จะมาพูดจากันดีๆ

ในเรื่องที่พูดมานี้ มีแง่ที่ควรคิด หรือเป็นคติหลายอย่าง บางอย่างก็สำคัญมาก อย่างเรื่องท่าทีต่อความรู้ โดยเฉพาะในเรื่องศาสนาที่บางทีมีเหตุการณ์ร้ายๆ หรือเรื่องราวรุนแรงเช่นฆ่าในประวัติศาสตร์ แม้กระทั่งสงครามระหว่างศาสนา หรือไม่ได้มีความขัดแย้งอะไรกัน แต่เป็นเรื่องของการแผ่ขยายลัทธิศาสนา พอจะพูดจะเล่าเรื่องราวเหล่านี้ บางทีบางท่านก็ไม่อยากให้พูด อยากให้เลี้ยงกลั้วๆ จะเป็นการกระทบกระทั่งกัน อะไรทำนองนี้ ก็เลยปล่อยให้คนให้ประชาชนอยู่กับความไม่รู้ ให้ความรู้เลือนรางจางหาย คือหมดปัญญาไป แต่หมกปัญหาไว้ เป็นการบังตาบังปัญญาไม่让人คิดแก้ปัญหาได้ถูกต้องถูกจุดถูกทาง

ในเรื่องนี้ จะต้องรู้จักแยกระหว่างความรู้ กับความรู้สึกหรือท่าทีที่เป็นอาการของความรู้สึก รวมทั้งท่าทีและวิธีปฏิบัติในการบอกเล่าหรือเปิดเผยความรู้นั้น

ความรู้เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ต่อความจริง เป็นการปฏิบัติต่อความจริงด้วยการเข้าถึงมัน พูดได้ว่าเป็นหน้าที่ของมนุษย์ที่จะรู้เข้าใจความจริง

ความรู้ ความจริงที่รู้ เป็นกลาง ไม่เข้าใครออกใคร และเป็นของกลาง มันไม่มีความรู้สึก ความจริง ก็คือการที่เรื่องราวและสิ่งทั้งหลายเป็นของมันอย่างนั้นๆ ไม่ว่าคนจะรู้หรือไม่ มันก็เป็นของมันตามที่มันเป็นอย่างนั้นๆ มันไม่ขึ้นต่อความชอบใจหรือไม่ชอบใจของคน จึงอยู่ที่คนว่าจะต้องอยู่กับความรู้ สุปัญญา ไม่ไปกับความรู้สึก

ถ้าคนรู้มัน คือรู้ความจริงของมัน เขาก็จะปฏิบัติจัดการ เรื่องราวได้ถูกต้องและได้ผลดีที่ประสงค์ ถ้าเขาไม่รู้ความจริง ไม่มี ความรู้ ก็เป็นความล้มเหลว ความไร้ผล เป็นความผิดพลาด ผิดทาง ของเขาเอง

ยิ่งรู้ละเอียดชัดเจนโยงสัมพันธ์เห็นทั่วระบบตลอดกระบวนการ ก็ยิ่งปฏิบัติจัดการเช่นแก้ไขปรับเปลี่ยนปรุงแปรจัดสรรและ สร้างสรรค์ใหม่ได้เต็มตามที่คิดหมาย แต่ถ้าเขาไม่รู้ เขาก็ขาด ปัญญา แล้วก็ไม่ว่าจะปฏิบัติจัดการอะไรอย่างไร จึงเป็นหน้าที่ ของคนนี่เองที่จะต้องรู้มัน คือรู้ความจริงของมัน

เป็นอันว่าคนต้องรู้เข้าใจ ต้องถึงความจริง ต้องมีปัญญา จึง จะแก้ปัญหาและทำการทั้งหลายได้ถูกต้องสำเร็จผล

ยิ่งเป็นเรื่องใหญ่ๆ เป็นการแก้ปัญหา เป็นการปฏิบัติจัดการ ต่างๆ ของหมู่คน ของชุมชน ของสังคม ของประเทศ ของโลก ก็ ต้องให้คนจำนวนมากมาเหล่านั่น หรือถ้าไหว ก็ทั้งหมดนั้น มี ความรู้เข้าใจ ถึงความจริง จึงต้องมีการบอกเล่า ที่เรียกว่าให้ ความรู้ เผยแพร่ข่าวสาร และเอาความรู้มาใช้ในการพิจารณา ปรีกษาหารือในการที่จะแก้ปัญหาและปฏิบัติจัดการต่างๆ คือต้อง เอามาพูดกันได้ด้วย และพูดให้ได้พอดี

อย่างที่ว่าแล้ว ความรู้ ความจริงที่รู้ ปัญญาที่รู้เข้าใจความ จริงนั้น มันไม่มีความรู้สึก ไม่มีท่าทีอย่างใดๆ มันเป็นกลาง มันเป็น ของมันอย่างที่เป็น มันไม่เข้าใครออกใครทั้งนั้น ปัญหาอยู่ที่ตัว คนนั่นเอง คือใจของเขา ที่มีความรู้สึก แล้วก็มีท่าที แล้วก็ตั้ง เจตนาที่จะคิดร้าย คิดดี จะรัก จะโกรธ จะเกลียด จะชิงชัง อยาก ทำดีทำร้ายอย่างไร

ในเมื่อความรู้ การเข้าถึงความจริง การมีปัญญา เป็นของจำเป็นสำหรับการแก้ปัญหาและการปฏิบัติจัดการให้สำเร็จ บรรลุผล จึงต้องบอกเล่า เปิดเผย บรรยาย แจกจ่ายให้ความรู้แก่คนทั้งหลาย จนถึงแก่มวลประชาชน

ส่วนการที่จะไม่ให้เกิดผลร้าย ก็อย่างที่ว่า ต้องไปแก้ที่ตัวคน คือใจของเขา ไม่ให้เกิดมีความรู้สึกและทำที่ที่ไม่ดี ที่ไม่เป็นกุศล เช่นเมื่อรู้เรื่องราวที่เกี่ยวข้องมาถึงตัวหรือพวกของตนในทางลบ ในทางที่กระทบ ก็ไม่เกิดความรู้สึกในทางร้าย เช่น โกรธเกลียด ชิงชังอยากทำลายใครๆ คิดแต่จะแก้ปัญหา

อันนี้เป็นงานของการศึกษา ที่จะฝึกคนให้รับรู้ หรือเจอสถานการณ์ รับประสบการณ์ พุดง่าย ๆ ว่ารับรู้ เพื่อปัญญาล้วนๆ แท้ๆ โดยไม่เกิดมีความรู้สึก หรือทำที่ที่เป็นไปด้วยความรู้สึก ในทางลบทางร้าย คือที่เป็นอกุศล ทางโลภะ โทสะ โมหะ และถ้าเก่งจริง ก็ให้สามารถมีความรู้สึกที่ดีงาม มีเมตตา มีทำที่ที่เอื้อหรือนำไปสู่การแก้ปัญหา ตรงนี้ต่างหากที่จะต้องเอาใจใส่แก้ไขจัดการ ไม่ใช่มัวไปหวาดกลัวและกีดกันความรู้

ก็อย่างที่ว่าแล้วอีกนั่นแหละ คือ นอกจากบอกเล่า-หา-ให้ความรู้กันแล้ว ในที่ประชุมเป็นต้น แม้มีฝ่ายมีพวกที่แตกต่างขัดแย้ง ก็ต้องเอาความรู้เอาความจริงมาพูดกันได้ด้วย และพูดให้ได้อย่างดี โดยฝึกคนให้รู้จักพูดกันและฟังกันอย่างเป็นมิตร และร่วมใจกันในการแก้ปัญหา ไม่ใช่พูดอะไรขัดหรือกระทบไม่ได้ ต้องตีกัน ต้องฟาด ต้องพีดกัน แต่ให้สามารถมีทำที่ดี มุ่งแก้ปัญหา ปรารถนาความดีงาม ความสงบสุขร่วมกัน เป็นมิตรกัน ตั้งแต่ที่ว่ารู้ ไม่ใช่เพื่อโกรธเกลียด เคียดแค้น แต่เพื่อเข้าใจกัน รู้บทเรียน และหาทางแก้ปัญหาได้ถูก

พูดสั้นๆ ว่า หากความรู้ ให้ความรู้ พูดความจริงกัน ฟังกัน โดยไม่ทะเลาะกัน ไม่ตีกัน

การหาความรู้ และพูดความจริงกันได้ ฟังกันได้ ในการร่วมกันแก้ปัญหาความขัดแย้งนี้ เป็นการฝึกมนุษย์ในขั้นที่สำคัญของอารยธรรม มนุษย์ที่ว่าพัฒนาต้องมาให้ถึงขั้นนี้ แต่เวลานี้ในโลกที่ว่าพัฒนาอย่างมากแล้วนี้ ที่มนุษย์ผู้เจริญเรียกตัวว่าเป็นอารยชน พูดกันนักหนาว่าจะแก้ปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงทั้งหลายให้สำเร็จ เพื่อนำพาโลกไปสู่สันติภาพ ให้มนุษย์อยู่ร่วมกันในสันติสุข แต่ในสภาพที่เป็นจริง ปรากฏว่าแม้แต่บรรดาประเทศที่ว่าเจริญนำหน้าพัฒนาแล้วอย่างสูง ก็ยังพูดจาแก้ปัญหากันไม่ได้ ยังเอาความจริง เอาความรู้มาใช้ในการแก้ปัญหาไม่ได้

พอมาถึงการใช้ความรู้และการปฏิบัติต่อความจริง มนุษย์ในเวทีโลกปัจจุบันก็ยังไม่ก้าวไปไหน พอเข้าที่ประชุม หรือมาพบปะเจรจากัน เริ่มต้นก็ไม่มีความจริงใจ ไม่ได้คิดแก้ปัญหาระหว่างกัน หรือปัญหาของมนุษย์ด้วยใจจริง อาการแสดงออกก็มักเป็นท่าทีที่ซ่อนกลอุบาย ทำที่เอาอกเอาใจกัน หรือสงวนท่าที หรือทำการแบบแสวงจุดร่วม สงวนจุดต่าง ไม่ฟันเป็นการหน้าไหวหลังหลอก โดยที่ว่าแท้จริงนั้น ในใจก็คือมุ่งเอาชนะ จะรักษาหรือไม่ก็จะแผ่ขยายอำนาจ และผลประโยชน์ของตัวเองหรือพวกของตน ประเทศใหญ่ๆ ทำการร้าย ทำการดีได้นานปีการเพราะหวาดกลัวต่อการสูญเสียอำนาจ และเพื่อปกป้องผลประโยชน์ของตน

ดังนั้น ในการเมืองระหว่างประเทศ ที่ทำอะไรๆ กัน โดยอ้างว่าจะแก้ปัญหาของมนุษยชาติ จะรักษาสันติภาพของโลกนั้น แท้จริงก็ยังเป็นแค่กลอุบายเอาชนะศัตรู และรักษาผลประโยชน์ของตัวเอง

เมื่อคนยังมองกันเป็นศัตรู ก็พูดกันตรงตามจริงไม่ได้
เปิดเผยตัวตนที่แท้ไม่ได้ จะมีสันติสุขแท้จริงไม่ได้

ดูๆ ไป การเมืองระหว่างประเทศที่พัฒนาผ่านเวลามาแสน
นาน ยังไปไม่พ้นแนวคิดเชิงเล่ห์กลเก่าๆ ทั้งของตะวันตกแบบ Niccolò
Machiavelli (ปี 1469-1527/๒๐๑๒-๒๐๗๐, เจ้าของวาทะว่า “คนที่
หลอกลวงจะเจอคนที่ยอมตัวให้เขาหลอกได้เรื่อยไป”, เขาบอกว่า
ผู้ครองเมืองต้องเอาความเป็นเจ้าพลังอำนาจของราชสีห์ กับความ
เจ้าเล่ห์กลิ้งกลอกของสุนัขจิ้งจอก เข้ามารวมไว้ในตัว) และของ
ตะวันออกในแผนการตะ เก่ายิ่งกว่านั้น คือแบบจางกั๊กยะ (300
ปีก่อน ค.ศ./ก่อน พ.ศ. ๒๐๐) ซึ่งมีใม่มุ่งให้เป็นการสร้างสันติภาพที่
จะมีสันติสุขร่วมกัน แต่เพื่อให้ตัวฉันได้ครอบงำและครอบครอง

พระพุทธศาสนาสอนไว้นานแล้ว ๒ ศตวรรษก่อนจางกั๊กยะ
หรือกว่า ๒ พันปีก่อน Machiavelli ให้มนุษย์พัฒนาตนให้มี
ปัญญาที่รู้เข้าใจเข้าถึงความจริง และด้วยจิตใจที่ซื่อตรงมีเมตตาจึง
ใช้ปัญญานั้นแก้ปัญหาความขัดแย้งความรุนแรง ด้วยท่าทีของ
ความเป็นมิตร ที่จะให้มนุษย์อยู่ร่วมเสมอสมานกันในสันติสุขด้วย
ไมตรี ท่านสอนด้วยการเล่าเรื่องราวให้เป็นตัวอย่างไว้ ชาวพุทธ
ทั้งหลาย แม้จะอยู่ในยุคที่คงบอกว่ายากหรือไม่ไหว ก็ควรรู้หลักหรือ
แนวทางไว้ อย่างน้อยก็ให้รู้ว่าความเป็นไปได้ อย่างนั้นมีอยู่ และ
ลองพยายามบ้าง

พระพุทธเจ้าทรงสอนด้วยเรื่องราวในชาดกต่างๆ ชาดก
สำคัญที่น่าศึกษา คือเรื่องมโหสถ และเรื่องพระเจ้ามหาสิลพ
สาระสำคัญของทั้งสองเรื่องนั้นคล้ายกันว่า มโหสถและพระเจ้า
มหาสิลพ เป็นผู้ที่มีสติปัญญาความสามารถเก่งกาจยอดเยี่ยม มุ่ง
ปกครองบริหารกิจการบ้านเมืองให้ประชาชนอยู่ดีมีสุข

ต่อมาเมื่อมีรัฐอื่น ประเทศอื่น ที่ราชอาณาจักรได้ยกทัพมารุกรานจะทำลายและยึดครอง มโหสถและพระเจ้ามโหสถพิชัยได้มีจิตใจเป็นศัตรูที่จะคิดร้ายต่อผู้ที่ตั้งตัวเป็นศัตรูยกมานั้น แต่ได้ใช้วิธีการทางปัญญาโดยทำทีของความเป็นมิตร พบปะเจรจา ใช้ความสามารถบนฐานของความรู้ที่เหนือกว่า ทำให้ผู้รุกรานสยบยอมโดยวิธีสันติเหมือนเช่นสัญญาสันติภาพ แล้วถอนทัพกลับไป

ลงท้าย เรื่องก็เป็นอันจบลงด้วยดี โดยที่รัฐทั้ง ๒ ฝ่ายมีสัมพันธไมตรีอันดีกันต่อมา บรรลุจุดหมายของการมีรัฐ ที่จะให้ประชาชนอยู่ดีมีสันติสุขสืบไป

โดยเฉพาะในเรื่องมโหสถนั้น มีการสืบข่าว การหาความรู้ในเรื่องของรัฐที่ตั้งตัวเป็นศัตรูนั้นอย่างมากมาย และใช้ปัญญาที่รู้ความจริงนั้นแก้ปัญหาให้เสร็จสิ้น เป็นตัวอย่างของการหาความรู้ มีความรู้ บอกเล่าความรู้ และใช้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องราวร้ายๆ เพื่อแก้ปัญหา เพื่อทำการให้สัมฤทธิ์จุดหมายที่ตั้งงาม มิใช่หลบหลีกมองอยู่ด้วยความไม่รู้

อารยธรรมที่แท้จะมีได้ สันติสุขของมนุษย์จะเป็นจริง ก็ต้องพัฒนามนุษย์ ด้านจิตใจให้มีความซื่อตรงต่อธรรม มีความเป็นมิตรต่อทุกชีวิต มีเจตนาที่มุ่งหมายแม้ต่อเหล่าผู้คิดร้ายตั้งตัวเป็นศัตรู ที่จะให้เกิดประโยชน์สุขทั่วถึงกัน และด้านปัญญา ให้เข้าถึงความรู้ อยู่กับความรู้ และใช้ปัญญาที่รู้เข้าใจถึงความจริง ทำการแก้ไขปัญหาและปฏิบัติจัดการให้ลุล่วงจุดหมายสมตามเจตนาของจิตใจที่ได้พัฒนาอย่างนั้น

รวมแล้ว ในระดับสากล บนเวทีโลก การพัฒนาคนในฐานะเป็นส่วนร่วมของมนุษยชาติ ยังไม่ก้าวหน้าไปถึงไหน

แม้จะได้มีการรวมกลุ่มประเทศตั้งกันเป็นสหภาพ เป็น สมาคมประชาชาติ เป็นประชาคม หรือร่วมมือกันในรูปแบบข้อตกลง ต่างๆ พอดำเนินงานกันไป ก็มีการขัดแย้ง ระวังระวัง บางทีก็ แยกตัวออกไปบ้าง เพราะต่างก็มุ่งเอาผลประโยชน์แห่งชาติ คือ national interests ของตัว แต่ก็เป็นอันว่าได้มีการริเริ่ม และอาจ ถือว่ายังอยู่ในขั้นทดลอง

อย่างไรก็ดี การที่ในหลายประเทศ คนมุ่งรักษา national interests – ผลประโยชน์ของชาติ ก็ยังดีกว่าในบางประเทศ ที่คน มากมายยังอยู่แค่ขั้นมุ่งหาผลประโยชน์ส่วนตัว/personal interests เข้มเน้นหมายผลประโยชน์ของตัวหรือพวกตัวเหนือกว่าหรือแม้แต่ไม่ คำนึงถึงผลประโยชน์ของชาติ/national interests เสียเลย

**ไม่รู้ภูมิหลังที่ฝรั่งถูกห้าหั้นปีทาจึงด้นรนาเสรีภาพ
ก็ยังไม่ถึงโลกนี้ที่มองเห็นอยู่ต่อหน้า**

ชาติตะวันตกที่ว่าเจริญก้าวหน้ามาไกล จนเรียกกันว่าพัฒนา แล้วอย่างสูง หรืออย่างที่เราเรียกเขาว่าเป็นอารยประเทศนั้น กว่า จะเจริญมาได้อย่างที่เห็นในบัดนี้ เขาต้องผ่านการดิ้นรนต่อสู้ผจญ กับการกดขี่ข่มเหงรุกรานรบราฆ่าฟันสังหารกำจัดกวาดล้างห้าหั้น ปีทาที่หนักหนาและยืดเยื้อยาวนานอย่างยิ่ง ทั้งฆ่าฟันกันเอง และ ต่อสู้รบรากับคนอื่นพวกอื่น

ประเทศอเมริกา (หมายถึงสหรัฐอเมริกา) เป็นตัวอย่างเด่นชัด ของประวัติศาสตร์อย่างที่ว่า ชนชาตินี้ทั้งรบราฆ่าฟันกับพวกอื่น จากข้างนอก ทั้งกำจัดกันเอง ต้องหลบหนีภัยตั้งแต่อยู่ในยุโรป ว่ากันมาเกินพันปีแล้ว ครั้นผจญภัยมาจนถึงอเมริกาแล้ว ก็ไปบุก รุกแย่งชิงยึดครองที่ใหม่ สู้กับเจ้าถิ่นเดิม กับทั้งขัดแย้งแข่งขันแย่ง ชิงกันเอง วุ่นกันอีกเกิน ๓๐๐ ปี กว่าจะเข้ารูปเข้าทางที่จะเป็นอย่างนี้

ตั้งแต่ยุคโรมันเรื่องอำนาจ พหุศาสนาคริสต์เกิดขึ้น ก็ถูกกำจัดกวาดล้างอย่างรุนแรงเริ่มตั้งแต่ ค.ศ. 64/พ.ศ. ๖๐๗ มาตลอด จนถึงปี 313/๔๕๖ ประมาณ ๒๕๐ ปี คริสต์ ศาสนิกชนถูกสังหารอย่างโหดเหี้ยมทารุณ รวมทั้งถูกจับเอาไปโยนให้สู้กับเสือสิงห์จนถูกกินให้คนดูในสนามกีฟาโคลีเซียม (Colosseum หรือ Coliseum)

ต่อมา เมื่อจักรพรรดิโรมัน Constantine I หันมานับถือคริสต์ศาสนา ในปี 313/๔๕๖ แล้ว เรื่องก็กลับตรงข้าม กลายเป็นประวัติศาสตร์อันยืดยาวแห่งการที่คริสต์ศาสนากำจัดกวาดล้างคนนอกกริตหรือศัตรูของพระเจ้า ตามด้วยสงครามระหว่างคริสต์ศาสนาต่างนิกายกัน ตั้งแต่ราวปี 391/๙๓๔ จนถึงปี 1834/๒๓๗๗ เป็นเวลาเกือบ ๑,๔๕๐ ปี

การกำจัดกวาดล้างเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ศาสนจักรคริสต์ร่วมกับอาณาจักรดำเนินการบ้าง ใช้อิทธิพลชักนำให้อาณาจักรปฏิบัติตามบ้าง กลุ่มชนหรือกลุ่มประเทศที่นับถือคริสต์ต่างนิกายกัน สังหารหรือทำสงครามกันบ้าง

ช่วงเวลาสำคัญในประวัติศาสตร์ของตะวันตก คือเวลา ๑ พันปี ที่เรียกว่า Middle Ages (สมัยกลาง แห่งยุโรป, ค.ศ. 476-1453/พ.ศ. ๑๐๑๙-๑๙๙๖) ซึ่งเป็นยุคที่คริสต์ศาสนามีกำลังและอิทธิพลเป็นเอกอันเดียวในยุโรป ครอบคลุมชีวิตทุกด้านของสังคม รวมทั้งเศรษฐกิจ การเมือง และการทหาร แต่ก็เป็นช่วงเวลาอันยาวนาน ที่อารยธรรมอันอุดมด้วยศิลปวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณได้เลือนลับไป ทำให้ยุโรปตกอยู่ในความมืดมนอับจนปัญญา

(เรียกว่า “สมัยกลาง” ในความหมายว่าเป็นช่วงเวลาท่ามกลาง ระหว่างการเสื่อมสลายของศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณ จนกระทั่งศิลปวิทยากรีก-โรมันโบราณนั้นกลับฟื้นคืนขึ้นมาใหม่อีกในยุคที่เรียกว่า Renaissance)

อนึ่ง เมื่อฝรั่งฟื้นสมัยกลางนั้นออกมาใหม่ๆ มีความรู้สึกไม่ดี ได้มองสมัยกลางนั้นว่าเป็นพันปีแห่งความมืดมัวและโง่เขลา (a thousand-year period of darkness and ignorance; บ้างว่าเป็น the age of ignorance หรือ a period of intellectual darkness and barbarity คือยุคเขลาโง่โหดเหี้ยม) จึงเรียก **Middle Ages** ว่าเป็น **Dark Ages** คือ **ยุคมืด** (บางทีก็จำกัดช่วงเวลาจำเพาะลงไปอีก บ้างว่า Dark Ages เป็นช่วงต้นๆ ของสมัยกลางนั้นราว ค.ศ. 500-1000 บ้างก็จำกัดสั้นลงไปอีกเป็น ค.ศ. 476-800)

ในสมัยกลางนี้ ผู้ใดจะเป็นจักรพรรดิ ก็ต้องให้องค์พระสันตะปาปา (Pope) สวมมงกุฎให้ จักรวรรดิโรมันที่เจ้าเยอรมันรื้อฟื้นตั้งขึ้นใหม่ ก็มาเรียกโดยเติมคำว่า “holy” เข้าข้างหน้า เป็น the Holy Roman Empire (ช่วง ค.ศ. 962-1806)

การที่ศาสนาคริสต์มีอำนาจยิ่งใหญ่ครอบคลุมอย่างนี้ ก็ทำให้เกิดมีความคิดที่ให้อียูโรป (ตะวันตก) เป็น **ศาสนรัฐ** ที่กว้างใหญ่อันหนึ่งอันเดียว เรียกว่า “Christendom” (“คริสต์จักร” หรือ “คริสต์ศาสนจักร”) โดยประกอบด้วยราชการ ๒ ฝ่าย คือ ฝ่ายศาสนการ (sacerdotium) ซึ่งองค์พระสันตะปาปา (Pope) มีอำนาจสูงสุด กับฝ่ายรัฐราชการ (imperium) ซึ่งมีจักรพรรดิ (Emperor) สูงสุด โดยทั้งสองฝ่ายปฏิบัติงานเสริมซึ่งกันและกัน (นี้เป็นเพียงทฤษฎี แต่ในทางปฏิบัติ สองฝ่ายได้ขัดแย้งแย้งชิงอำนาจกันมาตลอด)

แม้ว่า**สมัยกลาง**จะเป็น**ยุคมืด** แต่ก็ถือว่ามีคุณค่าอยู่บ้าง คือ ถึงอย่างไร ความเป็นไปในยุคนั้นบางอย่างก็เป็นฐานช่วยให้เกิดการกลับฟื้นขึ้นใหม่ ที่เรียกว่า Renaissance โดยเฉพาะที่สำคัญยิ่ง คือการที่ศาสนจักรคริสต์ได้เผชิญและผจญกับศาสนาอิสลาม

บอกแล้วว่า ทางด้านยุโรปนั้น **สมัยกลาง/Middle Ages** เริ่มใน ค.ศ. 476/พ.ศ. ๑๐๑๙ ที่นี้ที่อาหรับ ราว ค.ศ. 570/พ.ศ. ๑๑๑๓ พระศาสดามะหะหมัดก็ได้ประสูติ และศาสนาอิสลามก็ได้เริ่มศักราชอิเราะห์ ในปี 622/๑๑๖๕ หลังจากนั้น ศาสนาอิสลามได้แผ่ขยายอย่างรวดเร็ว ทางตะวันออก ด้านเอเชีย ในปี 711/๑๒๕๔ กองทัพมุสลิมอาหรับก็เข้าถึงชมพูทวีป ที่ใต้เมืองสินธ์/Sindh แถบลุ่มแม่น้ำสินธุ (ปี 751/๑๒๙๔ เข้าเอเชียกลาง รบชนะกองทัพจีนแห่งราชวงศ์ถัง ในยุทธการแห่งแม่น้ำตาลาส/Battle of the Talas River) และในปี 711/๑๒๕๔ นั้นเอง ทางตะวันตก กองทัพมุสลิมอาหรับซึ่งตีแอฟริกาเหนือได้หมดแล้ว ก็เข้ายุโรป มาตีสเปน/Spain และใน ๓ ปี ก็ได้ครอบครองหมด

หันไปดูที่แดนศูนย์กลาง มุสลิมยึดเยรูซาเลม/Jerusalem ได้ ในปี 637/๑๑๘๐ เยรูซาเลมเป็นเมืองศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์กลางของศาสนาคริสต์ แต่ชาวมุสลิมก็ถือว่าเป็นเมืองสำคัญ เป็นที่พระศาสดามะหะหมัดเสด็จสู่สวรรคต เมื่อฝ่ายมุสลิมยึดไป ฝ่ายคริสต์ซึ่งอยู่ในยุโรป ก็คิดจะต้องเอาคืน เวลาที่ผ่านมา และทางมุสลิมก็มีกำลังอำนาจมากขึ้น

ฟังทราบด้วยว่า ตั้งแต่ ค.ศ. 636/พ.ศ. ๑๑๗๙ เป็นต้นมา กองทัพมุสลิมได้เริ่มโจมตีอาณาจักรโรมันตะวันออก ต่อมาศิลปวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณก็ถูกชาวมุสลิมรับถ่ายทอดไป

โดยเฉพาะตั้งแต่ ค.ศ. 750/พ.ศ. ๑๒๙๓ เป็นต้นมา ดำรับตำราของกรีก-โรมันโบราณถูกแปลเป็นภาษาอาหรับ และชาวมุสลิมก็ได้พัฒนาศิลปวิทยาเหล่านั้นต่อมาตลอดคริสต์ศตวรรษที่ 9-11 โดยเสริมด้วยความรู้ของตนและศิลปศาสตร์ที่ได้จากอินเดีย ฉะนั้น เมื่อศิลปวิทยาเสื่อมทรุดลงในยุโรป สมัยกลาง อาณาจักรมุสลิมจึงเป็นแหล่งบำรุงรักษาศิลปวิทยาการโบราณนั้นไว้

ดังว่าแล้ว เมื่อชนมุสลิมยึดเมืองเยรูซาเลมไปได้ในปี 637/๑๑๘๐ แล้ว ทางฝ่ายชาวคริสต์ซึ่งอยู่ในบรรดาประเทศแห่งทวีปยุโรป ก็คิดจะต้องเอาเยรูซาเลม อันเป็น Holy Land คือดินแดนศักดิ์สิทธิ์ของตนคืนมา ตั้งเค้าว่าจะเกิดสงครามศาสนา (religious war)

ครั้นถึงปี 1095/๑๖๓๘ ในที่ประชุมมหาสมัชชา Council of Clermont องค์พระสันตะปาปา (Pope Urban II) ก็ได้ทรงเฝ้าระดมคริสต์ศาสนจักร (Christendom) ให้ทำสงคราม โดยรวมพลังกษัตริย์ ขุนพล และพลเมืองของประเทศทั้งหลายทั่วยุโรป ทำสงครามศักดิ์สิทธิ์ หรือสงครามเพื่อพระผู้เป็นเจ้า (holy war) เพื่อปลดปล่อยดินแดนศักดิ์สิทธิ์ (Holy Land คือ เมืองเยรูซาเลม, เดินทัพไปไกลราว ๓,๕๐๐ - ๔,๐๐๐ กม.) จากการยึดครองของมุสลิมเตอร์ก อันมีชื่อเรียกเฉพาะว่า “ครูเสดส์” (Crusades, แปลง่ายๆ ว่าสงครามไม้กางเขน คือเรียกตามไม้กางเขนที่ได้รับแจกในที่ประชุมมหาสมัชชานั้น)

ในปี 1095/๑๖๓๘ นั้นเอง สงครามครูเสดครั้งแรกก็เริ่มขึ้น กองทัพคริสต์จากยุโรปบนชะติเอาเยรูซาเลมมาครอบครองได้ใน ปี 1099/๑๖๔๒

แต่ ๔๕ ปีต่อมา มุสลิมเตอร์กก็เริ่มกลับชนะ แล้วยึดเยรูซาเลมกลับไปครองในปี 1187/๑๗๓๐ ฝ่ายคริสต์ก็ยกทัพไปตีใหม่ว่ากันยึดเยรูซาเลมยาวนานดังที่ว่าแล้วราว ๒๐๐ ปี (1095-1291) นับเป็นครูเสดส์ครั้งใหญ่ทั้งหมด ๘ ครั้ง กับครูเสดส์เล็ก ๒ ครั้ง จบลงด้วยมุสลิมเตอร์กเป็นผู้ครองตามเดิม

สงคราม ๒๐๐ ปีนี้มีผลพลอยได้ที่สำคัญคือ ในหลายแห่งที่ฝ่ายคริสต์ชนะ ทางยุโรปก็ได้ตำรับตำราวิชาการต่างๆ ของกรีกและโรมันโบราณ ที่ชาวมุสลิมนำไปเก็บรักษา ถ่ายทอดและพัฒนาสืบมา ตำรับตำราเหล่านี้ นักบวชคริสต์ได้คัดลอก เก็บรักษา หรือไม่ก็แปลกลับจากภาษาอาหรับเป็นภาษาละติน ซึ่งกลายมาเป็นแหล่งความรู้ให้แก่ยุค Renaissance (ยุคคีนซีฟ) ต่อมา ปราชญ์ตะวันตกยุคหลังๆ จึงเห็นว่า ในสมัยกลางนั้น ประทีปแห่งวิทยาการยังส่องแสงอยู่บ้าง แม้จะริบหรี่ แต่ก็ไม่ถึงกับดับมืดเสียทีเดียว

หันกลับไปดูในยุโรป ซึ่งยังอยู่ในสมัยกลาง พวกยิว มุสลิม และคนนอกกริต ตลอดจนเหล่าแม่มด (ถือว่าเป็นพวกของชาตาน) ถูกกำจัดกวาดล้างโดยทั่วไป

ต่อมา คนตื่นขึ้นมามีคตินรนหาความรู้กัน แล้วก็มีนักคิดนักปราชญ์ที่เผยแพร่ความรู้ความคิดเห็นขัดแย้งต่อคำสอนในคริสต์ศาสนา คริสต์ศาสนจักรก็ต้องห้ามต้องปราบ แล้วก็ได้มีสถาบันใหญ่เกิดขึ้นมาทำหน้าที่นี้ คือองค์พระสันตะปาปา (Pope Gregory IX) ได้ร่วมกับฝ่ายอาณาจักร ตั้งศาล Inquisition (ขอแปลว่า “ศาลไต่สวนศรัทธา”) ขึ้น ในปี 1231/๑๗๗๔ (ศาลนี้มีอยู่ราว ๖๐๐ ปี เพิ่งเลิกหมดในปี 1834/๒๓๗๗) คนที่ศาสนจักรถือว่านอกกริต เข้ากับชาตาน หรือทำผิดต่อคริสต์ศาสนา ถูกจับขึ้นศาลลงโทษ รวมทั้งเผาทั้งเป็น จำนวนมากมาย

ที่นี้ ดังที่กล่าวแล้ว ช่วงสงครามครูเสดส์ ที่ไปรบกับมุสลิม ในคริสต์ศตวรรษที่ 12-13 เป็นยุคแห่งการที่ยุโรปแปลคิลวิทยาการของกรีกและโรมันโบราณ พร้อมทั้งวิทยาการของมุสลิมเอง จากภาษาอาหรับ มาเป็นภาษาฮิบรูและละติน อันมีผลให้เกิดความตื่นตัวทางปัญญาที่สืบเนื่องมา ประจวบพอดีกับที่ในประเทศมุสลิม ศิลปวิทยาการกลับซบเซาเสื่อมลง ยุโรปก็เข้าสู่ยุคคีนีฟ (Renaissance) และเมื่อถึงตอนนี้ก็พอดีว่า ในปี 1453/๑๙๙๖ มุสลิมเตอร์กแห่งจักรวรรดิออตโตมาน (Ottoman Empire) ทำสงครามชนะตีกรุงคอนสแตนติโนเปิล (Constantinople) แตก ทำให้จักรวรรดิโรมันตะวันออก (Byzantine Empire) ล่มสลาย ถือเป็นจุดกำหนดว่า **สมัยกลาง/Middle Ages** ได้สิ้นสุด จบยุคไป

คราวที่กรุง Constantinople แตกนั้น นักปราชญ์และผู้ทรงความรู้จำนวนมากหนีมาอิตาลี และขนเอาตำราโบราณสำคัญมาด้วย เป็นการนำความรู้ที่สืบทอดกรีกโบราณมายังยุโรปอีกระลอกหนึ่ง (ออตโตมานเตอร์กส์เข้าครองกรุง Constantinople และต่อมาหลังจบสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อ Ottoman Empire ถูกสลาย และมีสาธารณรัฐตุรกี/เตอร์กีย/Turkey เกิดขึ้นในปี 1923/๒๔๖๖ Kemal Atatürk ได้เปลี่ยนไปตั้ง Angora เป็นเมืองหลวง จนถึงปี 1930/๒๔๗๓ ก็เปลี่ยนชื่อ Constantinople เป็น Istanbul และ Angora เป็น Ankara)

ถึงแม้จะสิ้นสมัยกลางไปแล้ว แต่พวกที่ตื่นขึ้นมามีคตินหาและบอกเล่าสอนความรู้ ก็ยังต้องหลบซ่อนหนีไม่ให้ถูกจับขึ้นศาล Inquisition ของคริสต์ศาสนจักร และมากหลายคนก็ไม่พ้น เช่น บรูโน (Giodarno Bruno) สอนว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลางของจักรวาล และมีจักรวาลมากมายเป็นอนันต์ ถูกศาล Inquisiton ตัดสินประหารด้วยการเผาทั้งเป็น ในปี 1600/๒๑๔๓

กาลิเลโอ (Galileo Galilei) นักวิทยาศาสตร์ชื่อดัง ผู้สอนว่า ดวงอาทิตย์เป็นศูนย์กลาง โลกหมุนรอบดวงอาทิตย์ หากใช้ดวงอาทิตย์หมุนรอบโลกไม่ ก็ถูกจับขึ้นศาลนี้ แต่เพราะกาลิเลโอ ยอมรับผิด จึงได้รับการลดหย่อนผ่อนโทษให้ขังกับบริเวณอยู่แต่ในบ้าน (house arrest) จนตายไปในปี 1642/๒๑๘๕

ก่อนหน้านั้น เซอร์วิตัส (Michael Servetus) ผู้ค้นพบระบบ การไหลเวียนของโลหิต ก็ถูกศาล Inquisition ตัดสินให้เผาทั้งเป็น ในปี 1553/๒๐๙๖ เซอร์วิตัสหนีศาลฝ่ายคาทอลิกไปได้ ทางฝ่าย คาทอลิกจึงเผาหุ่นแทนตัวเขา แต่แล้วก็ไปถูกฝ่ายโปรเตสแตนต์จับ ได้ และศาล Inquisition ของฝ่ายโปรเตสแตนต์ (เรียกชื่อว่า Consistory) ที่ Geneva ในสวิตเซอร์แลนด์ ก็ตัดสินให้จับเขาเผา ทั้งเป็นได้สำเร็จ ในปี 1553 นั้นเอง บุคคลหนึ่งที่ถูกศาล Inquisition ให้เผาทั้งเป็น คือ โจนออฟอาร์ค (Joan of Arc) วีรสตรีฝรั่งเศส ซึ่ง ถูกเผาทั้งเป็นในปี 1431/๑๙๗๔ โดยถูกตัดสินว่าเป็นแม่มด

ในยุโรปยุคนั้น ผู้หญิงถูกศาล Inquisition ตัดสินว่าเป็นแม่มด ถูกประหารชีวิต เช่นด้วยการเผาทั้งเป็นอย่างนี้ จำนวน มากมาย เช่น ในเยอรมันภาคใต้แห่งเดียว ก็ประหารไปมากกว่า ๓,๐๐๐ คน ศาล Inquisition ในสเปน ก็ดุเดือดมาก เพียงช่วงเริ่มต้น ก็สั่งประหารชีวิตเผาทั้งเป็นคนนอกกรีตไปประมาณ ๒,๐๐๐ คน

เรื่องราวมากมาย เล่าแค้นนี้ก็เกินการพูดคุยกันแล้ว ก็เป็นอัน ได้ความว่า เมื่อสิ้นสมัยกลางของยุโรปแล้ว มีคนตื่นตัวและแข็งขึ้น ถึงจะจับมาลงโทษแรงอย่างไร ก็ไม่จบ ความยิ่งใหญ่ของวาติกันก็ เสื่อมลง และต่อมา เมื่อท่านบาทหลวงมาร์ติน ลูเธอร์/Martin Luther ที่ประเทศเยอรมนี แข็งขึ้นต่ออำนาจขององค์พระ สันตะปาปา แล้วถูกขับออกจากศาสนจักร ทำให้เกิดศาสนาคริสต์ นิกายใหม่ คือโปรเตสแตนต์ขึ้นในปี 1530/๒๐๗๓

นี่เป็นการตัดสินความสิ้นสุดอำนาจที่ครอบคลุมทั้งยุโรปของ
นิกายโรมันคาทอลิก แต่กระนั้น การฆ่าฟันกำจัดกวาดล้างทางศาสนา
(religious persecution) ก็ไม่จบและไม่ลดความรุนแรง แล้วก็ได้
เป็นเหตุให้คนในยุโรปมากมายหนีภัยไปตั้งถิ่นฐานใหม่ในอเมริกา

ในประเทศที่คาทอลิกเป็นใหญ่ พวกโปรเตสแตนต์ก็ถูกกำจัด
อย่างในฝรั่งเศส พวกฮิวเกนอตส์ (Huguenots คือพวกโปรเตสแตนต์
ที่นั่นในสมัยนั้น) ถูกรัฐบาลฝรั่งเศสกวาดล้าง เกิดเป็นสงคราม
ศาสนาถึง ๔ ครั้ง ในช่วงปี 1562-1598/๒๑๐๕-๒๑๔๑ โดยเฉพาะ
เมื่อท่าน Cardinal บาทหลวงใหญ่ Richelieu เป็นอัครมหาเสนาบดี
ถึงแม้สงบศึกไปแล้ว ต่อมาก็กำจัดกันใหม่ จนพวกฮิวเกนอตส์
มากมายหนีไปอยู่ประเทศอื่น (ตำราฝรั่งว่ามีจำนวนที่หนีไปราว ๔
แสน ถึง ๑ ล้านคน) รวมทั้งจำนวนหนึ่งที่หนีต่อไปยังดินแดนแห่ง
โลกใหม่ คืออเมริกา (ฝรั่งเศสได้อาณานิคมมากในแคนาดา และที่
นั่น รัฐบาลฝรั่งเศสออกกฎหมายห้ามมิให้มีนิกายโปรเตสแตนต์)

นอกจากฝรั่งเศส อังกฤษก็เป็นแหล่งใหญ่ของผู้หนีภัย
ศาสนา เรื่องเริ่มขึ้นเมื่อพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ (Henry VIII) แยก
พระองค์ออกจากโรมันคาทอลิก โดยประกาศไม่ยอมรับอำนาจ
ขององค์พระสันตะปาปา (Pope) และให้รัฐสภาสถาปนาพระองค์
ขึ้นเป็นประมุขแห่งศาสนจักรนิกายอังกฤษ (Church of England)
คือนิกายแองกลิคัน (Anglican Church) ในปี 1534/๒๐๗๗ (ทำ
ให้อังกฤษกลายเป็นประเทศโปรเตสแตนต์ โดยมีศาสนาคริสต์
นิกายอังกฤษเป็นศาสนาประจำชาติมาจนบัดนี้)

จากนั้น พระเจ้าเฮนรีที่ ๘ ก็ทรงกำราบและยึดทรัพย์วัด
ทั้งหลายของคาทอลิก ใครยอมเชื่อฟังองค์สันตะปาปา ถือว่าเป็น
ความผิดอาญาแผ่นดิน ผู้นับถือโรมันคาทอลิกคนใดไม่ยอมรับ
สถานะของพระองค์ว่าเป็นประมุขของศาสนจักร ก็ถูกประหารชีวิต

ในการนี้ อังกฤษกำจัดไม่เฉพาะชาวคาทอลิกเท่านั้น แต่กำจัดโปรเตสแตนต์นิกายอื่นที่ไม่ใช่นิกายอังกฤษด้วย ดังที่พวกถือนิกายลูเธอรันก็ถูกจับเผาทั้งเป็นเสียเป็นจำนวนมาก

ต่อมา พระนางแมรีที่ ๑ (Mary I) ผู้เป็นพระราชธิดาของพระเจ้าเฮนรีที่ ๘ นั้นเอง ขึ้นครองราชย์ ใน ค.ศ.1553/๒๐๙๖ สถานการณ์พลิกตรงข้าม พระนางแมรีพยายามกู้โรมันคาทอลิกกลับขึ้นมาเป็นศาสนาประจำชาติ และได้กำจัดฝ่ายโปรเตสแตนต์ มีผู้ถูกเผาทั้งเป็นไปประมาณ ๓๐๐ คน บ้างก็หนีไปอยู่ประเทศอื่น

ครั้นถึงปี 1558/๒๑๐๑ พระกนิษฐภคินีของพระนางแมรีนั้น คือพระนางเจ้าเอลิซาเบธที่ ๑ (Elizabeth I) ขึ้นครองราชย์ ก็กลับฟื้นฟูนิกายโปรเตสแตนต์ขึ้นอีก และโดยเฉพาะในปลายรัชกาล ได้ประหารชีวิตพวกโรมันคาทอลิกไปเสียจำนวนมาก

การห้ามนักวิทยาศาสตร์ในอังกฤษ ไม่จบแค่สมัยพระนาง Mary I และ Elizabeth I แต่มีต่อๆ มา และดังว่าแล้ว อังกฤษมิใช่กำจัดเฉพาะคาทอลิก แต่กำจัดโปรเตสแตนต์พวกอื่น ที่ไม่ใช่ นิกายอังกฤษด้วย คนมากมายจึงหนีภัยไปอยู่ถิ่นอื่นในประเทศอื่น โดยเฉพาะที่มาอเมริกา นั้นมากมาย หลายระลอก คณะที่เด่นในประวัติศาสตร์อเมริกัน ได้แก่พวก "Pilgrims" (เคยเรียกว่า Pilgrim Fathers) ซึ่งหนีจากอังกฤษไปอยู่ใน Holland ตั้งแต่ปี 1608/๒๑๕๑ จนกระทั่งปี 1620/๒๑๖๓ จึงได้มาอเมริกา ขึ้นที่ Plymouth ในแมสซาชูเซตส์ นอกเขตปกครองของรัฐบาลอังกฤษเวลานั้น และจัดตั้งการปกครองของตัวเองขึ้นมา

รัฐบาลอังกฤษพยายามเอาอเมริกาคือเป็นอาณานิคม และในหลายถิ่นที่เป็นอาณานิคม รัฐบาลอังกฤษก็ตามมาออกกฎหมายให้คริสต์ศาสนานิกายอังกฤษเป็นศาสนาราชการ

ส่วนพวกคนอพยพเอง เมื่อมากลายเป็นชาวอาณานิคม ทั้งที่ได้ประสบภัยเบียดเบียนทางศาสนาในยุโรปมาอย่างหนักแล้ว พอได้ที่พักพิงในอเมริกาดีแล้ว บางกลุ่มก็ยังกำจัดข่มเหงเบียดเบียนกันในอเมริกาต่ออีก ตัวอยู่ไหน ก็จะทำแต่พวกของตัวเอง เช่น ในรัฐแมสซาชูเซตส์ ก็มีการกำจัดพวกเคอเกอร์ส์ และพวกแบพติสต์ รวมทั้งมีการล่าและฆ่าผู้ที่ถูกสงสัยว่าเป็นแม่มด ชาวคาทอลิกที่หนีมาอยู่ในอเมริกา ซึ่งเป็นฝ่ายที่มีจำนวนน้อยนัก ก็ประสบความยากเข็ญ เช่น ถูกตัดสิทธิทางการเมือง และห้ามมิให้ประกอบพิธีทางศาสนาแม้แต่ในบ้านของตนเอง พวกยิวซึ่งเป็นชนส่วนน้อย ก็ถูกจำกัดไม่ให้มีสิทธิออกเสียง ไม่มีสิทธิได้รับตำแหน่งราชการ และปฏิบัติกิจศาสนาของตนอย่างเปิดเผยไม่ได้

หันไปดูในยุโรปเองอีก ต่อมา กลุ่มประเทศโปรเตสแตนต์กับกลุ่มประเทศคาทอลิก ก็ได้ทำสงครามศาสนากัน เรียกว่า **สงคราม ๓๐ ปี** (Thirty Years' War, 1618-1648/๒๑๖๑-๒๑๙๑) พินาศวอดวายกันอย่างหนัก เมื่อสงครามใหญ่นั้นสิ้นสุดลง อำนาจการเมืองในยุโรปก็กลายเป็นเรื่องของผู้ปกครองฝ่ายบ้านเมืองของประเทศนั้นๆ องค์การศาสนาคริสต์เหมือนกับถอยห่างเลื่อมอำนาจไปจากวงการเมืองระหว่างประเทศ

(พึงเข้าใจด้วยว่า การฆ่าฟันฆ่ากันทางศาสนาที่เล่ามานั้น มิใช่เฉพาะรัฐกระทำต่อประชาชนเท่านั้น ราษฎรก็ทำต่อกัน แต่ถ้าพูดไป ก็จะยืดยาวกันใหญ่)

พร้อมกันนั้น ความตื่นตัวทางปัญญาที่สืบมาตั้งแต่ยุคฟื้นฟูวิทยาการ หรือ **ยุคคินซีฟ** (Renaissance) เมื่อมาถึง **ยุคปฏิวัติอุตสาหกรรม** (เริ่มราวปี 1750/๒๒๙๓) ก็เกิด **กระแสนิยมวิทยาศาสตร์** (scientism) เฟื่องฟูฟาดโผนเข้ามา

ถึงตอนนี้ ประชาชนหันไปรอมองรอฟังเรื่องความเจริญของวิทยาศาสตร์ ที่มีเทคโนโลยีฟุ้งตามมา จึงยิ่งทำให้เห็นทางศาสนาคริสต์ ลดเลือนความสนใจลงไป

อีกทั้งเมื่ออุตสาหกรรมเจริญขึ้น ก็เป็นเหตุให้ลัทธิอาณานิคมก้าวขึ้นสู่ยุคใหม่ ประเทศเจ้าอาณานิคมต้องเร่งหาและระดมกำลังในการจัดการกับประเทศอาณานิคม เพื่อใช้เป็นแหล่งวัตถุดิบป้อนโรงงาน ที่จะเป็นแหล่งอาหารให้แก่เมืองอุตสาหกรรมใหม่ๆ ที่กำลังขยายตัวอย่างรวดเร็ว และเป็นตลาดระบายสินค้าสนองระบบทุนนิยมอุตสาหกรรม คนหันไปสนใจและติดตามผลิตภัณฑ์อุตสาหกรรม เข้าทางของวัตถุนิยม และก้าวไปในทิศทางหรือกระแสของบริโภคนิยม ความสนใจใส่ใจในความเชื่อทางศาสนาก็ยิ่งเลือนราง

กลับไปดูที่อเมริกา จากภูมิหลังแห่งประวัติศาสตร์อันขมขื่นที่ยาวนานในยุโรป ทำให้คนอเมริกันมีจิตสำนึกซึ่งฝังลึกในใจที่สำคัญ คือความไม่ปรารถนาและเชิดชูบูชาความเป็นอิสระเสรี หรือเสรีภาพ (freedom, liberty) เป็นอย่างยิ่ง ต่อมาเมื่อได้อิสรภาพที่จะปกครองตนเองแล้ว ก็ได้ถือเสรีภาพนี้เป็นหลักการสำคัญยิ่ง และกำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญให้ประชาชนมีเสรีภาพในด้านต่างๆ รวมทั้ง **เสรีภาพทางศาสนา** (freedom of religion)

ยิ่งกว่านั้น เมื่อตั้งประเทศได้แล้ว หันมาจะตั้งหลักด้านศาสนา ก็มีหลายนิกาย และตกลงกันไม่ได้ว่าจะยกนิกายใดเป็นหลักกลาง หรือจะถือหลักศาสนาร่วมกันได้อย่างไร (ทำท่าจะเป็นอย่างในยุโรปที่หนีนานั่นอีก) อเมริกาก็เลยยุติด้วยการวางหลักการแห่งการแยกศาสนจักรกับอาณาจักร ออกจากกัน (separation of church and state)

เมื่อได้ฟังได้มองเรื่องราวและสภาพที่เป็นไปเป็นมาอย่างนี้แล้ว ก่อนจะพูดคุยกะไรต่อไป ขอยกบทสรุปมาให้พิจารณา ๒ อย่าง

ข้อแรก เรื่องราวที่เล่ามา คงจะทำให้เข้าใจหรือมองเห็นได้ชัดว่า ทำไมบาทหลวง ฌอง เดอ บัวร์ (Jean de Bourges) ชาวฝรั่งเศส ที่มาเมืองไทยในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช (พ.ศ. ๒๑๙๙-๒๒๓๑/ค.ศ. 1656-88) จึงได้พูดถึงเสรีภาพทางศาสนาในเมืองไทย โดยเขียนจดหมายเหตุยืนยันไว้หนักแน่นยิ่งนัก (ดูจดหมายเหตุการณ์การเดินทางของพระสังฆราชแห่งเบรวิช สู่อาณาจักรโคจีนจิน [แปลโดย ประทุมรัตน์ วงศ์ดนตรี; กรมศิลปากร, ๒๕๓๐]) ดังที่ว่า

**ข้าพเจ้าไม่เชื่อว่าจะมีประเทศใดในโลกที่มี
ศาสนาอยู่มากมาย และแต่ละศาสนาสามารถปฏิบัติ
พิธีการของตนได้อย่างเสรีเท่ากับประเทศสยาม**

พร้อมกันนั้น สำหรับคนไทย เมื่อได้อ่านได้ฟังเรื่องราวเกี่ยวกับ religious intolerance (ความทนฟังทนดูทนอยู่ด้วยกันไม่ได้ทางศาสนา) ของเขาที่เล่าเปิดเผยไว้นั้น ก็ความรู้สึกนี้ไม่ถึงว่าเรื่องราวอย่างนี้จะได้เคยเกิดขึ้นแล้วในโลก

ข้อที่สอง เคยพูดว่า ข้อที่อเมริกาได้วางหลักการของเขาในการแยกศาสนจักรกับอาณาจักร ออกจากกัน (separation of church and state) เอาไว้ ซึ่งทำให้หลายคนคิดว่าจะเป็นแบบอย่างที่ดีหรือเป็นมาตรฐานต่อไปนั้น ที่จริง หลักการของอเมริกา เป็นการแยกศาสนากับรัฐ ในเชิงลบ เป็นแบบ negative เท่านั้น ต่างจากเมืองไทย ที่ได้มีระบบความสัมพันธ์ระหว่างรัฐกับศาสนา (คือพระพุทธศาสนา) แบบแยกกันอยู่แล้วตลอดมา และเป็น การแยกศาสนจักรกับอาณาจักร ในเชิงบวก เป็นแบบ positive

ข้อที่ว่านี้ ถ้ามีโอกาส น่าจะได้มาพูดคุยหาความชัดเจนกัน

รู้จักเหง้า เข้าใจปัจจุบัน

ได้ปัญญาที่จะคิดแก้ปัญหาและทำการเบื้องต้น

หนังสือหลักวิชาชุดที่เด่นสำคัญของอเมริกา* เมื่อบรรยายเรื่องประเทศของเขา คือ คำว่า “United States” พอเริ่มเรื่อง ก็บอกว่า สหรัฐนั้นสำคัญถึง หมายถึง เป็นที่แสดงออก แห่ง **อุดมคติ** (ideals) รวมชุด ๔ ประการ การที่จะเข้าใจประเทศอเมริกาหรือสหรัฐนั้นได้ จำเป็นต้องพิจารณาบทบาทที่สภาพดินแดน และบรรดาอุดมคติของสหรัฐ ได้แสดงผลปรากฏออกมาในพัฒนาการของประเทศของเขา

อุดมคติ (ideals) ๔ ประการนั้น คือ

1. ideal of freedom
2. ideal of the frontier
3. ideal of progress
4. ideal of democracy

จะเห็นว่า “freedom” คือ ความเป็นอิสระเสรี อิสรภาพ **เสรีภาพ** มาเป็นอันดับ ๑ ซึ่งมองได้ว่า ข้อนี้ขึ้นมาก่อนทั้งในแง่ความสำคัญ และในแง่กาลเวลาที่สืบมาจากอดีต คือประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนให้พ้นจากการบังคับข่มเหงห้าพันปีทาในดินแดนโลกเก่าคือยุโรป มุ่งมาหาอิสรภาพในโลกใหม่ คืออเมริกา และเสรีภาพที่เขายกขึ้นมาบอกอย่างแรกในคำอธิบายขยายความของเขา ก็คือเสรีภาพในการ “worship” คือในการนับถือศาสนา

* คำอธิบายคำ “United States” นี้ เดิมอยู่ใน *Compton's Encyclopedia* ต่อมา เมื่อ *Encyclopædia Britannica* ซื้อสิทธิการพิมพ์ *Compton's Encyclopedia* แล้ว คำอธิบายนี้ ก็มาอยู่ใน *Britannica Student Library* ของ *Encyclopædia Britannica* เช่นในกรณีนี้ คือ ฉบับปี 2014:

“United States.” Britannica Student Library. *Encyclopædia Britannica Ultimate Reference Suite*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 2014.

นี่เป็นคำแสดงจุดมุ่งหมายของบรรพชนอเมริกันที่อพยพหนีภัยมาตั้งถิ่นฐานตั้งประเทศใหม่นี้ ที่มาเป็นสหรัฐอเมริกา ซึ่งคนที่จะเข้าใจ ก็คือต้องรู้ประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนให้พ้นภัย ที่ได้สรุปมาแล้วข้างต้น

อุดมคติที่ ๒ “frontier” คือ **คติบุກฝ่าขยายพรมแดน** หมายถึงแรงใจหมายมุ่งที่จะบุກฝ่าไปข้างหน้าเพื่อขยายเขตแดนในครอบครอง

ข้อนี้ก็สืบเนื่องจากประวัติศาสตร์ของชาติอเมริกัน ต่อจากเรื่องราวของอุดมคติที่ ๑ คือ เมื่อหนีภัยย้ายถิ่นอพยพข้ามน้ำมาขึ้นฝั่งแผ่นดินอเมริกาแล้ว ก็เป็นยุคของการตั้งตัวสร้างประเทศอเมริกา โดยใช้เวลา ๓๐๐ ปี ผจญภัยฝ่าฟันอุปสรรคบุกไปข้างหน้าขยายพรมแดนเป็นระยะทาง ๓,๐๐๐ ไมล์ จากฝั่งมหาสมุทรแอตแลนติก **มุ่งหน้าตะวันตก** เฉลี่ยปีละ ๑๐ ไมล์ จนจบพรมแดนสุดแผ่นดินจดฝั่งมหาสมุทรแปซิฟิก ได้ Washington เป็นรัฐที่ ๔๒ ใน ค.ศ.1889/๒๔๓๒ ปราบอินเดียนแดงเสร็จสิ้นในปี 1890/๒๔๓๓ ถือเป็นวาระที่ประวัติศาสตร์ชาติอเมริกันมาถึงจุดแห่งการ **ปิดจบพรมแดน** (closing of the frontier)

การที่ “frontier” คือ **ความคิดมุ่งบุກฝ่าขยายพรมแดน** กลายเป็นอุดมคติสำคัญของชนชาติอเมริกัน เพราะเขาถือว่าความคิดจิตใจเรี่ยวแรงพลังและประสบการณ์มากมายในการพากเพียรฟันฝ่าบุกไปข้างหน้าเพื่อขยายพรมแดนสร้างประเทศอเมริกาในเวลาที่ยาวนานมากนี้ ได้สะสมอัดตัวเป็นภาวะจิตที่มุ่งหน้าบุກฝ่าขยายแดนแห่งความสำเร็จให้สุดกว้างสุดไกล (frontier mentality) โดยที่ frontier ที่จะบุກผ่านนั้นก็คือโอกาส (opportunity, คำหนึ่งที่สำคัญมากสำหรับจิตอเมริกัน)

ดังที่เขาเอาคำ “frontier” นี้มาใช้ระบุแดนแห่งความสำเร็จที่เขาถูกล่วงแล้ว และที่มุ่งจะบุกฝ่าต่อไป รวมทั้งการสำรวจอวกาศ การไปดวงจันทร์ ไปดาวพระอังคาร ฯลฯ

ดูได้จากถ้อยคำมากมาย เช่น land frontier (ที่วาปีดในปี 1890/๒๔๓๓), ocean frontier, Space Frontier, New Frontier (ของประธานาธิบดี John F. Kennedy), Cyberspace Frontier หรืออย่าง “the frontiers of science” และ “the frontiers of medicine” เป็นต้น

อุดมคติที่ ๓ “progress” คือ **อุดมคติแห่งความก้าวหน้า** ข้อนี้ก็สอดคล้องและรับช่วงต่อกันกับอุดมคติข้อก่อนๆ และความหมายก็เข้าใจได้ไม่ยาก คือ จะต้องให้ชีวิตบุคคลก็ตาม สถาบันการเมือง สถาบันเศรษฐกิจ สถาบันสังคมทั้งหลายก็ตาม มีความดีงามเจริญพัฒนาก้าวหน้าต่อไป ด้วยความบากบั่นพากเพียรจริงจังในการจัดการดำเนินการอย่างซื่อสัตย์สุจริต ยุติธรรม – นี้พูดตามที่เขาว่า เป็นเรื่องที่รู้ไว้ ไม่ใช่เรื่องเพ้อ

อุดมคติที่ ๔ “democracy” คือ **อุดมคติประชาธิปไตย** ข้อนี้เป็นพื้นฐาน เป็นวิถีชีวิตที่มีความเป็นตัวบุคคลซึ่งมีสิทธิมีเสียงที่จะได้รับการคำนึง และมีโอกาสที่จะได้จะไปถึงผลที่หมายอันพึงได้ พึงถึงแก่ตน ข้อนี้ไม่ต้องพูดมาก ควรรู้กันดีอยู่แล้ว

นี่คือตัวอย่างเรื่องที่อเมริกาบอกไว้ว่า ถ้าจะรู้จักประเทศชาติของเขา ก็ต้องรู้เข้าใจเรื่องราวเหล่านี้ เคยบอกคนที่จะไปเรียนต่อในอเมริกาว่าควรหาความรู้ในเรื่องเหล่านี้ไว้ ถ้าตอนไปยังไม่รู้ เมื่อไปอยู่ทีนั้น ก็ให้รู้ก่อนกลับมา

อย่างน้อย ถ้าจะรู้จักอเมริกา ก็ไม่ใช่แค่รู้ที่จะไปหา McDonald's หรือ KFC แต่ต้องรู้ให้ถึงอุดมคติให้ถึงความคิดหมายใฝ่ฝันของประเทศของเขา ต้องรู้วิถีของชาติของสังคม รู้รากเหง้าภูมิหลัง ประวัติศาสตร์แห่งการดิ้นรนต่อสู้ของเขา อย่างน้อยดังได้เล่ามานั้น

อย่างที่ว่าแล้ว เรื่องราวดีร้ายทั้งหลาย เขาไม่ปิดบัง แต่เขาพยายามค้นคว้าสืบสาวเอามาบอกมาเล่าให้รู้กัน ไม่ว่าจะเป็นการรบราฆ่าฟันแย่งชิงกันเอง การช่มเหงแย่งชิงดินแดนจากอินเดียแดง การจับคนดำมาขายเอามาใช้เป็นทาส ความโหดร้ายทารุณต่อทาส เขาก็พยายามค้นความรู้หาความจริงมาเปิดเผย เป็นเรื่องของความรู้ ซึ่งจำเป็นสำหรับปัญญา ที่จะแก้ปัญหา และไม่ว่าจะจัดทำดำเนินการใดๆ

ในอเมริกานั้น ดังที่ว่า เขาถือความรู้เป็นเรื่องสำคัญ เมื่อในหมู่คนของเขาเองมีพวกที่ละเลยลืมเลือนเรื่องราวร้ายๆ เก่าๆ ของสังคม เขาก็เตือนคนเหล่านั้น เตือนสติประชาชน ให้ระลึกจำได้ ไม่ให้ลืมเรื่องราวที่เป็นเหตุปัจจัยของชาติของสังคม

เพื่อให้เห็นตัวอย่างการที่ฝรั่งเตือนคนของเขาให้ระลึกรู้ถึงภูมิหลังรากเหง้าของชาติของเขาเอง จะยกมติของศาลสูงสุด (Supreme Court) ของสหรัฐอเมริกา ที่เล่าเรื่องราวเลวร้าย อธิบายปัญหาเก่าทางศาสนาของชนชาติของเขาแก่คนอเมริกัน ซึ่งแปลไว้นานมาแล้ว ขอยกมาเล่าซ้ำไว้ที่นี้อีกครั้งหนึ่ง

(แปลลงไว้ในหนังสือ *ปฏิรูปการศึกษา พระพุทธศาสนาจะไปอยู่ไหน?*, พ.ศ. ๒๕๔๔; การทำตัวอักษรเน้นหนาเป็นของผู้เขียนนี้เอง) ดังนี้

Excerpt from the opinion of the US Supreme Court:

The First Amendment, as made applicable to the states by the Fourteenth ...commands that a state "shall make no law respecting an establishment of religion, or prohibiting the free exercise thereof..."

These words of the First Amendment reflected in the minds of early Americans a vivid mental picture of conditions and practices which they fervently wished to stamp out in order to preserve liberty for themselves and for their posterity.

Doubtless their goal has not been entirely reached; but so far has the Nation moved toward it that the expression "law respecting an establishment of religion" probably does not so vividly remind present-day Americans of the evils, fears, and political problems that caused that expression to be written into our Bill of Rights.

แปลเป็นไทยพอได้รู้กัน ดังนี้

อนุบัญญัติข้อ ๑ (the First Amendment ในรัฐธรรมนูญอเมริกัน) ซึ่งอาศัยอนุบัญญัติข้อ ๑๔ ให้บังคับใช้แก่บรรดารัฐทั้งหลาย...กำหนดว่า รัฐ "จะไม่ตรากฎหมายขึ้นเชิดชูสถาบันศาสนาหนึ่งใด หรือห้ามการดำเนินการโดยเสรีของศาสนานั้น..."

ถ้อยคำในอนุบัญญัติข้อ ๑ เหล่านี้สะท้อนขึ้นมาในใจของชาวอเมริกันยุคแรก ให้เห็นมโนภาพอันเด่นชัด ที่แสดงถึงสภาวะการณ์และปฏิบัติการต่างๆ ที่พวกเขามีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะขจัดให้หมดสิ้นไป เพื่อจะรักษาเสรีภาพไว้ให้แก่ตนและคนรุ่นหลัง

แน่นอนว่า จุดหมายของเขายังไม่ลุล่วงโดยสมบูรณ์ แต่กระนั้น ทั้งที่ชนชาติอเมริกันได้มุ่งหน้าสู่จุดหมายนั้นมาถึงเพียงนี้แล้ว ข้อความว่า "กฎหมายขึ้นเชิดชูสถาบันศาสนาหนึ่งใด" ก็ดูจะมีได้ช่วยให้คนอเมริกันสมัยปัจจุบันระลึกรู้เห็นได้ชัดเจนนัก ถึงความเลวร้าย ความน่าหวาดกลัว และปัญหาต่างๆ ทางการเมือง ที่เป็นเหตุให้ต้องเขียนข้อความนั้นไว้ในสิทธิบัตรของเรา (Bill of Rights = อนุบัญญัติ ๑๐ ข้อแรก ในรัฐธรรมนูญอเมริกัน)

Whether this New Jersey law is one respecting an "establishment of religion" requires an understanding of the meaning of that language, particularly with respect to the imposition of taxes. Once again, therefore, it is not inappropriate briefly to review the background and environment of the period in which that constitutional language was fashioned and adopted.

A large proportion of the early settlers of this country came here from Europe to escape the bondage of laws which compelled them to support and attend government-favored churches. The centuries immediately before and contemporaneous with the colonization of America had been filled with turmoil, civil strife and persecutions, generated in large part by established sects determined to maintain their absolute political and religious supremacy.

With the power of government supporting them, at various times and places, Catholics had persecuted Protestants,

กฎหมายของรัฐนิวเจอร์ซีย์ จะเป็นกฎหมายที่เชิดชูสถาบันศาสนาหรือไม่ จำเป็นจะต้องมีความเข้าใจในความหมายของข้อความที่บัญญัติไว้นั้น โดยเฉพาะที่เกี่ยวกับการเรียกเก็บภาษี

เพราะฉะนั้น จึงมิเป็นการไม่เหมาะสมที่จะมาทบทวนกันดูอีกวาระหนึ่ง โดยสังเขป ให้เห็นภูมิหลังและสภาพแวดล้อมของยุคสมัย ที่ข้อความในรัฐธรรมนูญส่วนนั้นได้ถูกสรรแต่งขึ้น และยอมรับให้ถือปฏิบัติกันมา

เหล่าชนผู้มาตั้งถิ่นฐานในประเทศนี้ยุคแรกๆ นั้น จำนวนมากทีเดียว มาประเทศนี้จากยุโรป เพื่อหลบหนีจากข้อกำหนดของกฎหมาย ที่บังคับเขาให้อุปถัมภ์บำรุงและเข้าร่วมกิจกรรมของนิกายศาสนาที่รัฐบาลอุปถัมภ์บำรุง

หลายศตวรรษก่อนหน้านั้น รวมทั้งในยุคสมัยเดียวกับที่อเมริกาเป็นอาณานิคม เต็มไปด้วยความปั่นป่วน การวิวาทขัดแย้งวุ่นวายของประชาชน และการห้ามนับถือกัน ซึ่งโดยส่วนใหญ่เกิดขึ้นจากนิกายที่รัฐยกขึ้นสถาปนา ซึ่งมุ่งมั่นที่จะรักษาความยิ่งใหญ่ทางศาสนาและการเมืองของตนไว้ให้เด็ดขาด

ด้วยอำนาจของรัฐบาลที่ส่งเสริมสนับสนุนนิกายศาสนานั้นๆ ในต่างกาลละต่างเทศะ พวกคาทอลิกก็ห้ามนับถือพวกโปรเตสแตนต์ พวกโปรเตสแตนต์ก็ห้ามนับ

Protestants had persecuted Catholics, Protestant sects had persecuted other Protestant sects, Catholics of one shade of belief had persecuted Catholics of another shade of belief, and all of these had from time to time persecuted Jews. In efforts to force loyalty to whatever religious group happened to be on top and in league with the government of a particular time and place, men and women had been fined, cast in jail, cruelly tortured, and killed.

Among the offenses for which these punishments had been inflicted were such things as speaking disrespectfully of the views of ministers of government-established churches, non-attendance at those churches, expressions of nonbelief in their doctrines, and failure to pay taxes and tithes to support them.

These practices of the old world were transplanted to, and began to thrive in, the soil of the new America. The very charters granted by the English Crown to the individuals and companies designated to make the laws which would

บีฑาพวกคาทอลิก พวกโปรเตสแตนต์ นิกายโน้นก็ห้าหน้าโปรเตสแตนต์ที่ต่าง นิกายอื่นๆ พวกคาทอลิกสายความเชื่อ หนึ่ง ก็ห้าหน้าบีฑาพวกคาทอลิกอีกสาย ความเชื่อหนึ่ง แล้วทุกนิกายเหล่านี้ (ทั้ง โปรเตสแตนต์ ทั้งคาทอลิก) ก็ได้ห้าหน้า บีฑาพวกยิวเป็นคราวๆ

ด้วยความพยายามที่จะบังคับให้ จงรักภักดีต่อนิกายศาสนาที่ได้ขึ้นมา เป็นนิกายที่สูงสุดและเข้าพวกกับรัฐบาล ในยุคสมัยนั้นๆ ชายหญิงทั้งหลายได้ถูก ปรับสินไหม ได้ถูกจับขังคุก ได้ถูก ทรมาณอย่างโหดร้าย และถูกสังหาร

ในบรรดาความผิดทั้งหลายที่คน เหล่านี้ถูกลงโทษ ก็เช่นการพูดโดยไม่ เคารพต่อความคิดเห็นของอาจารย์สอน ศาสนาในนิกายที่รัฐบาลอุ้มชู การไม่ไป ร่วมกิจกรรมของนิกายเหล่านั้น การ แสดงความไม่เชื่อในคำสอนของอาจารย์ สอนศาสนาเหล่านั้น และการที่มีได้ยอม เสียภาษีรัฐและภาษีศาสนาเพื่ออุปถัมภ์ บำรุงนิกายศาสนานั้น

ปฏิบัติการเหล่านี้ที่มีในโลกเก่า คือ ยุโรป ได้ถูกนำมาปลูกฝังลงและเริ่มจะ แพร่ขยายไปในผืนแผ่นดินอเมริกาใหม่ กฎบัตรกฎหมายทั้งหลายที่มหากษัตริย์ ของอังกฤษได้พระราชทานพระบรม ราชานุญาตแก่บุคคลและบริษัททั้งหลาย

control the destinies of the colonials authorized these individuals and companies to erect religious establishments which all, whether believers or nonbelievers, would be required to support and attend.

An exercise of this authority was accompanied by a repetition of many of the old-world practices and persecutions. Catholics found themselves hounded and proscribed because of their faith; Quakers who followed their conscience went to jail; Baptists were peculiarly obnoxious to certain dominant Protestant sects; men and women of varied faiths who happened to be in a minority in a particular locality were persecuted because they steadfastly persisted in worshipping God only as their own consciences dictated. And all of these dissenters were compelled to pay tithes and taxes to support government-sponsored churches whose ministers preached inflammatory sermons designed to strengthen and consolidate the established faith by generating a burning hatred against dissenters.

ซึ่งได้กำหนดให้เอกชนและบริษัทเหล่านั้น ครอบงำกฎหมายขึ้นมาบังคับควบคุมชะตากรรมของชาวอาณานิคม ก็ได้ให้อำนาจแก่เอกชนและบริษัทเหล่านี้ที่จะสร้าง ศาสนสถาน ซึ่งทุกคน ไม่ว่าจะเชื่อหรือไม่ จะต้องอุปถัมภ์บำรุง และร่วมกิจกรรม

การดำเนินการให้เป็นไปตามอำนาจนี้ พ่วงมาด้วยการนำเอาวิธีปฏิบัติต่างๆ และการทำพันธืทาของโลกว่า (ยุโรป) มากมายหลายอย่างมาใช้ซ้ำอีก พวกเขาทอลิกพบว่าตัวเองถูกตามล่าและถูกประณามห้ามเหยียดเพราะเหตุแห่งความเชื่อของตน พวกเขาเคออสผู้ดำเนินตามจิตสำนึกของตน ก็ต้องเข้าคุกไป พวกเขาแบบติสต์ก็เสี่ยงอันตรายเป็นพิเศษจากพวกโปรเตสแตนต์บางนิกายที่เป็นใหญ่ ชายหญิงที่นับถือศาสนาต่างๆ ซึ่งบังเอิญเป็นชนส่วนน้อยในบางถิ่นบางที่ ก็ถูกทำพันธืทา เพราะเหตุที่ยืนหยัดในการบูชาพระผู้เป็นเจ้าตามแนวทางที่จิตสำนึกของตนกำหนด

ผู้ที่มีความคิดเห็นผิดแผกแตกต่างออกไปเหล่านี้ ถูกบังคับให้ต้องเสียภาษีศาสนาและภาษีบ้านเมือง เพื่อเอามาอุปถัมภ์บำรุงนิกายศาสนาที่รัฐอุ้มชู ซึ่งมีศาสนาจารย์ไปเที่ยวเทศนาคำสอนอันแสนร้อน ที่มุ่งจะเสริมสร้างความเข้มแข็งมั่นคงให้แก่ร่างกายของตน ด้วยการก่อให้เกิดความชิงชังอย่างร้อนแรงแก่ผู้ที่คิดผิดแผกออกไป

These practices became so commonplace as to shock the freedom-loving colonials into a feeling of abhorrence. The imposition of taxes to pay ministers' salaries and to build and maintain churches and church property aroused their indignation. It was these feelings which found expression in the First Amendment.

[Excerpt from the opinion of the US Supreme Court, *Everson v. Board of Education*, 1947. Microsoft Encarta Encyclopedia 2001]

ปฏิบัติการเหล่านี้ได้กลายเป็นเรื่องสามัญตาชด้น ถึงขั้นที่สร้างความหวาดผวแก่ชาวอาณานิคมผู้รักเสรีภาพ จนเกิดเป็นความรู้สึกขยาดแหยง การเรียกเก็บภาษีเพื่อเอามาจ่ายเป็นเงินเดือนของอาจารย์สอนศาสนาและมาก่อสร้างดูแลรักษาโบสถ์ พร้อมทั้งทรัพย์สินของโบสถ์เหล่านี้ ก่อให้เกิดความขุ่นข้องหมองใจแก่ชาวอาณานิคมเหล่านั้น ความรู้สึกเหล่านี้แหละ ที่แสดงออกมาเป็นข้อความใน ฉบับบัญญัติข้อ ๑ (First Amendment)

[ข้อความตอนหนึ่ง จากมติของศาลสูงสุด คดีอีเวอร์สันเป็นโจทก์ฟ้องคณะกรรมการการศึกษา ค.ศ. 1947, Microsoft Encarta Encyclopedia 2001]

อ่านมติของศาลสูงสุดนี้แล้ว ก็จะมองเห็นภาพว่าทำไมรัฐธรรมนูญอเมริกันจึงต้องมีอนุบัญญัติข้อ ๑ นี้ ที่ Thomas Jefferson บอกว่าจะได้เป็นกำแพงกันแยกศาสนจักรกับรัฐของเขา

ที่ว่ำนั่นก็แง่หนึ่ง แต่ที่เล่ามานี้ จะให้เห็นว่า ชาวตะวันตกอย่างอเมริกันนั้น ก็มีข้อดีที่สำคัญ คือความนิยมปัญญา ใฝ่หาความรู้ และเขาก็ปฏิบัติมาได้ดีไม่น้อยนัก ในเรื่องการค้นคว้าหาความจริง พยายามรู้เข้าใจและบอกไว้ให้รู้กัน ทำให้เจริญด้วยศาสตร์วิทยา

แม้แต่ภูมิหลังรากเหง้าของพวกเขาตัว เขาก็พยายามจะรู้ให้ได้เต็มทั่วและตรงตามที่มันเป็น โดยเปิดเผยให้รู้กัน อย่างไม่ขึ้นต่อความรู้สึก ไม่ต้องมีอาการของจิตใจที่คนไทยเรียกกันว่าอารมณ์ ไม่เล่นไปกับความสุขหรือไม่สุขใจ โดยมุ่งเพื่อประโยชน์ทางปัญญา ที่จะรู้จุดเห็นทางแก้ปัญหา และสร้างสรรค์พัฒนาสืบต่อไป

ความรู้ก็ถึงกัณฑ์ ปัญญาก็มากับเมตตาโดยมีความจริงใจ ด้วยปัญญาในจิตใจที่ดีนี้ จึงขึ้นเวทีพูดจาร่วมแก้ปัญหาด้วยกัน

ที่เล่ามาเรื่องอเมริกา ก็เป็นเรื่องราวของตะวันตก ตั้งแต่ในยุโรป เป็นเรื่องของตัวเขาพวกเขาเอง เขาจึงค้นหามาให้ได้มาก

ส่วนเรื่องทางด้านของเราในแดนตะวันออกที่เขาห่างไกล เทียบกันแล้ว ยังรู้กันน้อยกว่า และแม้ในส่วนที่ได้อ่านนั้น ก็กลายเป็นว่า ได้จากชาวตะวันตกมาสืบหาค้นคว้าเอาไปหรือให้มา น่าจะถือเป็นการเตือนว่า เราควรฝึกตนฝึกพวกตัวให้เป็นคนเฝ้าศึกษา ชอบสืบค้นหาความรู้ ให้เข้าถึงความจริงที่จะเจริญปัญญา

ที่จริง เรื่องราวของชาวตะวันออก ก็ถึงกันกับตะวันตกนั้น พัวพันกันมา ฝรั่งเศสได้สนใจศึกษาให้รู้เรื่องราวเหตุปัจจัยที่โยงกัน ด้วย ลองดูกันหน่อย จะได้เห็นอะไรๆ ชัดขึ้น

หันกลับไปดูในตะวันตกนั้น บอกแล้วว่า เขาเข้า**สมัยกลาง** (Middle Ages) ตั้งแต่ ปี 476/๑๐๑๙ คือนับว่าเริ่มยุคนี้เมื่อจักรวรรดิโรมันตะวันตก (Western Roman Empire) ล่มสลาย เมื่อเข้าสู่สมัยกลางนี้แล้ว ยุโรปก็อยู่ใต้อำนาจของ**คริสต์ศาสนจักร** และศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณก็ดับเลือนไป ฝรั่งเศสเรียกสมัยกลางนี้ว่าเป็น**ยุคมืด**อย่างที่ได้อ่านแล้ว และยุโรปก็ยุ่งกันอยู่ข้างใน ไม่มีประเทศในยุโรปที่มีกำลังตั้งอาณานิคมขึ้นได้

แล้วก็อย่างที่ได้อ่าน ใน**สมัยกลาง**นั้น พอถึงปี 622/๑๑๖๕ ศาสนา**อิสลาม**ก็เกิดขึ้น และมีพลังแรงมากในการเผยแพร่ จึงเข้าสู่ยุคที่มุสลิมอาหรับแผ่ขยายได้อาณานิคมมากมาย ดังที่ได้อ่านแล้วว่า แคปี 700 เศษ ก็ได้หมดแอฟริกาเหนือ เข้ายุโรปจนได้สเปน ทางตะวันออกก็ไปถึงชมพูทวีป และขึ้นไปชนะจีนที่เอเชียกลาง (Central Asia, ชนส่วนมากคือชาว**เตอร์ก**/Turk กับชาว**มองโกล**/Mongol)

ต่อมา **เตอร์ก** ในเอเชียกลาง ซึ่งได้เป็นมุสลิมแล้ว ก็ขยายตัวลงมาข้างล่าง ทั้งที่ชมพูทวีป และไปตะวันออกกลาง ทางอาหรับ บ้างก็เข้ารับราชการรับใช้ **กาหลิฟ** (Caliph, ประมุขของรัฐและศาสนาอิสลาม ซึ่งเป็นมุสลิมอาหรับที่สืบสายตรงจากองค์พระมะหะหมัด)

พวกมุสลิมเตอร์กนี้เก่ง บางคนใหญ่โตขึ้น ได้เป็น **สุลต่าน** (Sultan) มีอำนาจมากจนครอบงำมุสลิมอาหรับ พอถึงปี 1055/๑๕๙๘ ก็มีสุลต่านขึ้นครองกรุงแบกแดด (Bagdad) เสียเอง ยกกาหลิฟไว้เพียงเป็นหุ่นเชิด **มุสลิมอาหรับ** อ่อนกำลัง เป็นอันเข้ายุค **มุสลิมเตอร์ก**

พวก **มุสลิมเตอร์ก** ครองอำนาจในแดนอาหรับแล้ว ก็หันไปรบกับจักรวรรดิโรมันตะวันออก (Byzantine Empire) และในปี 1071/๑๖๑๔ ก็ชนะได้ดินแดนส่วนที่เชื่อมต่อเอเชียกับยุโรป (คือประเทศตุรกี/เตอร์กีกี และเอเชีย) ทำให้มุสลิมได้ตำราศิลปวิทยาของกรีกและโรมันโบราณ

ครั้นแล้ว มุสลิมก็ตัดเส้นทางที่ชาวคริสต์จากยุโรปจะมาไหวในแดนศักดิ์สิทธิ์ คือเยรูซาเลม (Jerusalem, the Holy Land) เป็นเหตุสำคัญอย่างหนึ่งที่ทำให้ประเทศคริสต์เริ่มทำสงคราม **ครูเสดส์** (Crusades) รบกับมุสลิม ตั้งแต่ปี 1095/๑๖๓๘ อย่างยืดเยื้อยาวนานราว ๒๐๐ ปี (จบในปี 1291/๑๘๓๔) ดังได้เล่าข้างต้น

ที่นี้ ระหว่างนั้น **เจงกิสข่าน** (Genghis Khan) ได้นำทัพมโกลงมาจากเอเชียกลาง เข้าบุกจีน ยึดปักกิ่งได้ ในปี 1215 แล้วนำทัพไปตะวันตก เข้าตะวันออกกลาง ตีอาณาจักรที่ผ่านไปแหลกฉาญหมด จนกระทั่งในปี 1258/๑๘๐๑ ข่านคือกษัตริย์มโกลชั้นลูกหลานของเจงกิสข่าน ก็เข้าทำลายกรุงแบกแดดได้ จบสิ้นจักรวรรดิมุสลิม แต่วัฒนธรรมมุสลิมยังเหลือรอดมาได้โดยมีเจ้ามุสลิมไปหลบภัยอยู่ที่อียิปต์ในทวีปแอฟริกา

อย่างไรก็ตาม พวกมงโกลครองอำนาจอยู่ได้เพียง ๑๐๐ ปีเศษ อาณาจักรก็แตกสลายไปเรื่อยๆ จนหมดอำนาจหายไป

จากนั้นก็เข้ายุค**มุสลิมเตอร์ก**ต่ออีก โดยในปี 1258/๑๘๐๑ สุลต่านออสมานที่ ๑ (Osman I) ได้ตั้งราชวงศ์ออตโตมาน ซึ่งยิ่งใหญ่ขึ้นๆ จนเป็น**จักรวรรดิออตโตมาน** (Ottoman Empire) ครองอำนาจเป็นหนึ่งเดียวในตะวันออกกลาง สลายการสืบสายกาหลิฟของมุสลิมอาหรับ ทั้งที่ตนเป็นสุลต่านมุสลิมเตอร์ก ก็ตั้งตัวเองเป็นกาหลิฟ เป็นจักรวรรดิยิ่งใหญ่ยืนยงอยู่ถึง ๖๖๐ ปี จนถึงสิ้นสงครามโลกครั้งที่ ๑ จึงถูกสลายไปในปี 1918/๒๔๖๑ แล้วเกิดสาธารณรัฐตุรกีขึ้นมาในปี 1923/๒๔๖๖

ในยุคของจักรวรรดิออตโตมานนี้เอง ที่**มุสลิมเตอร์ก**บุกรุกจักรวรรดิปีแซนทีนแย่งชิงเมืองน้อยใหญ่มาเรื่อยๆ จนถึงปี 1453/๑๙๙๖ ก็ทำลายจักรวรรดิโรมันตะวันออกนี้ได้ แล้วยึดเอาคอนสแตนติโนเปิลเป็นเมืองหลวงของตน และก็ถือกันว่าปี 1453 นี้ เป็นจุดกำหนดการสิ้นสุดแห่ง**สมัยกลาง** (Middle Ages) ดังเล่าข้างต้น

จากนั้น ออตโตมานก็แผ่อำนาจเข้าไปในยุโรป การเรืองอำนาจของออตโตมานนี้ กีดขวางการแผ่ขยายดินแดนของประเทศตะวันตก กันฝรั่งให้ไปเอเชียทางบกไม่ได้

ด้วยเหตุนี้ ฝรั่งต้องหันไปล่าอาณานิคมและแผ่ศาสนาด้วยการเดินทัพทางทะเล รวมทั้งเป็นเหตุให้ได้ไปค้นพบโลกใหม่ คืออเมริกา เป็นการเข้าสู่ยุคอาณานิคมสมัยใหม่ (modern colonialism) โดยไปทางเรือ ไม่ต้องใช้ม้า เป็นการแผ่อำนาจของประเทศตะวันตกที่นับถือคริสต์ศาสนา โดยฝรั่งพูดกันมาว่า การล่าอาณานิคมมีเป้าหมายใหญ่ ๓ อย่าง คือ เพื่อ “...gold, God and glory” พูดเป็นไทย (ลำดับใหม่) ว่า “แผ่ศาสนา – หาความมั่งคั่ง – ครองความยิ่งใหญ่”

หลังจบสงครามโลกครั้งที่ ๑ เมื่อจักรวรรดิออตโตมาน (Ottoman Empire) ถูกสลายในปี 1918 แล้ว ในปี 1922 ตำแหน่งสุลต่าน (sultanate) ถูกยกเลิก และ Kemal Atatürk (“บิดาของชนชาวเตอร์ก”) ตั้งสาธารณรัฐตุรกี/เตอร์ก/Turkey ขึ้นในปี 1923/๒๔๖๖ แล้วปีถัดมา 1924 เขาก็เลิกตำแหน่งกาหลิป (caliphate) ให้ราษฎรหันไปแต่งกายแบบชาวยุโรป เลิกใช้อักษรอาหรับเปลี่ยนไปใช้อักษรละติน ฯลฯ เมื่อจบสิ้นจักรวรรดิออตโตมาน เหล่าประเทศอาหรับได้คืนชีพ เป็นอันสิ้นสุดมุสลิมเตอร์ก และมุสลิมอาหรับพื้นขึ้นใหม่

ที่เล่ามานั้น เป็นด้านทิศตะวันตก ที่นี้ หันมาดูทางตะวันออกที่อินเดีย ย้อนหลังกลับไปในอดีตตั้งแต่สมัยกลาง บอกแล้วว่าทัพมุสลิมอาหรับบุกมา แต่ถูกยันอยู่แค่ลุ่มน้ำสินธุตั้งแต่ปี 711/๑๒๕๔ แล้วมีการเดินทางค้าขายและการสังสรรค์ทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะในคริสต์ศตวรรษ 9-10 (ในช่วง พ.ศ. ๑๓๕๐ – ๑๔๕๐) ที่อินเดียมีมหาวิทยาลัยพุทธศาสนา เช่นนาลันทา รุ่งเรืองอยู่แล้ว ชาวมุสลิมอาหรับที่แบกแดดได้รับถ่ายทอดความรู้ด้านคณิตศาสตร์ ดาราศาสตร์ และศาสตร์สาขาอื่นๆ จากอินเดีย ดังว่าข้างต้น

ในยุคนี้ ประชาญ์มุสลิมได้วิทยาทั้งของกรีก-โรมันโบราณและของชมพูทวีป จึงมีศิลปวิทยาก้าวหน้ากว่ายุโรปมาก

แม้แต่ตัวเลขอาระบิก (1 2 3 . . . 0) ที่ฝรั่งใช้และเวลานี้แพร่ไปทั่วโลก ก็เกิดในอินเดียตั้งแต่ราว ๒๐๐ ปีก่อน ค.ศ. เวลาผ่านมานานจนกระทั่ง ค.ศ. ที่ 7-8 ชาวมุสลิมอาหรับจึงได้รับตัวเลขอินเดียไปใช้ จากนั้นชาวยุโรปก็นำไปใช้ต่อ โดยเข้าใจว่าเป็นของอาหรับ (จึงเรียกว่า “อาระบิก”) เท่าที่พบใช้ครั้งแรกในเมืองฝรั่ง เมื่อปี 976/๑๕๑๙

ต่อมา ในช่วง ค.ศ.1001-1027/พ.ศ. ๑๕๔๔-๑๕๗๐ เข้ายุคมุสลิมเตอร์กแล้ว การรุกรานครั้งใหญ่เริ่มขึ้น โดยทัพมุสลิมเตอร์กจากอัฟกานิสถาน บุกปล้นฆ่าแหลกกลาญ เอาแคว้นปัญจาบไปผนวกเข้าในอาณาจักรของตน ครั้งนั้น คนฮินดูวรรณะต่ำ และชาวพุทธได้เปลี่ยนไปเป็นมุสลิมจำนวนมาก

จากนั้น ทัพมุสลิมเตอร์กได้รุกอินเดียลึกเข้ามาเรื่อยๆ จนถึงปี 1206/๑๗๔๙ ก็ชนะตลอดจนสุดแดนภาคตะวันออกของอินเดีย ครอบครองปัญจาบไปจดแคว้นพิหาร (เทียบปัจจุบันถึงบังกลาเทศ) และสถาปนาอาณาจักรสุลต่านแห่งเดลี (Delhi Sultanate) เป็นรัฐมุสลิมแรกแห่งอินเดีย (อยู่ในช่วงเวลาเดียวกับที่เจงกิสข่านบุกตะวันตก)

การรุกรานของทัพมุสลิมเตอร์กช่วงทำยนี้ ได้กวาดล้าง **พระพุทธศาสนาสูญสิ้นไปจากชมพูทวีป** ด้วยการฆ่า ปล้น ทรัพย์ บังคับให้เปลี่ยนศาสนา เผาทำลายศูนย์กลางใหญ่ๆ คือวัด และมหาวิทยาลัยพุทธศาสนาทั้งหลาย เช่น นาลันทา วิกรมศิลา (ตำราฝรั่งเล่าว่าเผาหอสมุดมหาวิทยาลัยนาลันทาเป็นเดือนจึงหมด) ในช่วงใกล้ ค.ศ. 1200/พ.ศ. ๑๗๐๐

อาณาจักรสุลต่านแห่งเดลีครองอินเดียสืบมา ๓๔ สุลต่านท่ามกลางความโหดเหี้ยมทารุณ ล้างผลาญชีวิตและแย่งชิงอำนาจกัน

ครั้นถึงปี 1526/๒๐๖๙ แม่ทัพมุสลิมมงโกล ก็มาพิชิตและตั้งราชวงศ์โมกุล (มุขัล ก็ว่า, Mogul or Mughal) อันยิ่งใหญ่ขึ้นมาปกครองอินเดียอย่างยาวนาน จนตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ สิ้นสุดวงศ์ในปี 1858/๒๔๐๑

เอาละ เล่าไปเล่ามา ว่าเสียยืดยาว จนถึงเรื่องเงงกิสข่าน และเรื่องมุสลิมเตอร์กุกินเดีย จนมาเผานาลันทา พระพุทธศาสนาหมดสิ้นจากอินเดีย เป็นเรื่องของความรู้ เมื่อรู้จักอะไร ก็รู้ให้ถึงเหตุปัจจัย ค้นหาไปตามความจริง จะได้เข้าใจเรื่องราวให้ชัด

เท่าที่เล่ามานี้ เป็นเพียงย่อๆ คร่าวๆ มีความรู้ที่เขาค้นหามาให้ไว้ละเอียดกว่านี้มากมาย และบางจุดที่ควรสนใจพิเศษ ก็อาจช่วยกันวิเคราะห์ให้ลึกให้ชัด จะได้ขยายประโยชน์ทางปัญญาเพื่อการป้องกันปัญหาและสร้างสรรค์ข้างหน้า

ดังเช่นเรื่องในราว พ.ศ. ๑๗๐๐ ที่ว่าพระพุทธศาสนาถูกทำลายสูญสิ้นจากอินเดียนั้น ก็ยอมนำเสนอสงสัยว่า เวลานั้น พระพุทธศาสนาที่นั่นเจริญมาก มีพุทธบริษัทท่วมท้น ทำไมหมดไปเหมือนว่าง่าย ๆ และในเวลาเดียวกันนั้น ศาสนาฮินดูก็ถูกทำลายด้วยพร้อมๆ กัน แต่ทำไมฮินดูจึงไม่หมดไป ถึงวันนี้ ก็มีฮินดูอยู่เข้มแข็งมากมาย

ค้นคว้า ในแง่ที่น่าสงสัยนี้ นักวิชาการฝรั่งว่าไว้อย่างไร ผู้รู้ของอินเดียว่าไว้อย่างไร คนนอกอย่างในไทยมีพูดไว้แนวใด เราลองสืบค้นต่อ อาจได้ร่องรอยแง่มุมขยายออกไป รวมทั้งที่ว่าชาวพุทธคงตกอยู่ในความประมาท เรื่องเป็นอย่างไร

แต่อย่างที่ว่าแล้ว ต้องอยู่กับความรู้ มิใช่ถูกความรู้สึกพาไป เดินหน้าไปกับปัญญา ไม่ค้างคาอยู่กับอารมณ์

แล้วด้วยจิตใจที่รักษาไว้ดี ตั้งทำให้ถูกต้อง ไม่ใช่ด้วยโกรธแค้นชอบชัง แต่ด้วยเจตนาที่จะป้องกันแก้ไขปัญหา มีเมตตาไมตรีปรารถนาดีต่อเพื่อนมนุษย์ ก็เอาความรู้ที่นั่นมาใช้ในทางของปัญญา ด้วยเจตนาที่ดีงาม ที่มุ่งจะแก้ปัญหและทำการสร้างสรรค์

การศึกษาก็คือ และเป็นหน้าที่ของมัน ที่จะต้องฝึกต้องสอน ให้คนค้นหาความรู้ โดยให้เป็นเรื่องของปัญญาที่จะเข้าถึงความจริง ในขณะที่ทางด้านจิตใจ ก็ไม่หวั่นไหว ไม่ถูกชักพาไปด้วยความรู้สึกที่จะมีท่าทีแห่งความโกรธ เกลียดชัง โลก หลง เป็นปฏิปักษ์ เป็นศัตรู เป็นต้น และเมื่อได้เมื่อมีความรู้นั้นแล้ว ก็มี ความเข้าใจ เห็นใจ พร้อมกับความไม่ประมาท และคิดที่จะใช้ ความรู้นั้นในการแก้ปัญหา และสร้างเสริมสันติสุข

ปัจจุบัน ในโลกแห่งข่าวสารข้อมูล ถ้าคนไม่มีความรู้ หรือรู้ไม่ถึง ไม่หาความจริง ก็อยู่กับข่าวลือ หรือไม่ก็ข่าวลวง อยู่แค่ ข่าวสาร ความรู้ไม่ได้ ปัญญาไม่ถึง พร่ำแต่ information knowledge ไม่ได้ wisdom ไม่มี

จึงอย่าอยู่แค่ข่าวสาร “เขาเล่าว่า” ต้องไปถึงปัญญา ให้รู้ความจริง อย่าอยู่กับข้อมูลอย่างผู้ถูกกระทำ แต่ต้องสามารถเป็น นายผู้ใช้มัน เป็นผู้กระทำต่อข้อมูลข่าวสารให้เกิดผลในทางสร้างสรรค์

เมื่อศึกษาหาความรู้ไป ก็เป็นธรรมดาว่าจะต้องพบเรื่องดี เรื่องร้าย เรื่องน่าชอบใจและไม่น่าชอบใจ ก็จะได้ฝึกตัวฝึกใจฝึกปัญญาเรื่อยไป นอกจากฝึกใจฝึกปัญญาข้างในแล้ว ก็ฝึกการที่จะแสดงออกมาข้างนอกด้วย

เริ่มตั้งแต่ท่าที ที่จะต้องสุภาพเข้มแข็งมั่นคง แล้วก็มีอาการแห่งไมตรี มีความจริงใจ พุดออกมาด้วยความรู้ หรือพุดจาบนฐานของความรู้

จะพูดอะไร ก็ค้นหาความรู้ในเรื่องนั้นให้เพียงพอ หรือให้ชัดเจน และพูดอย่างที่ท่านสอนเป็นหลักใหญ่ไว้ว่าให้เป็น “ปิยวาจา” ทั้งจริง ทั้งนุ่มนวลชวนใจให้มาพบปะพูดจาใช้ปัญญา ร่วมกันคิดการแก้ปัญหา และช่วยกันทำกิจทำการ

มนุษย์จะต้องเจริญพัฒนาจนถึงขั้นที่ว่า เมื่อมีความขัดแย้ง หรือเกิดปัญหาต่อกัน ก็มาพูดจากัน สามารถบอกสามารถฟัง ความจริงกันต่อหน้า มีความจริงใจและร่วมใจ ที่จะใช้ปัญญา ช่วยกันแก้ปัญหา และทำการที่จะให้ลุล่วงความดีงามและประโยชน์ สุขร่วมกัน ถ้าพัฒนามนุษย์ให้ถึงขั้นนี้ไม่ได้ โลกนี้ก็ไม่มีทางลุล่วง สันติสุข และจะเรียกว่ามีอารยธรรมแท้จริงไม่ได้

ชาวพุทธไทย ปฏิบัติธรรมกันอย่างไร? ให้คนข้างนอกเขาเอาไปดูถูกได้

ถามใหม่ว่า คนไทยก้าวเข้าไปในพุทธศาสนา ถึงแค่ไหน

ก็คุยกันต่อว่าจะขึ้นเรื่องสังคหัตถุ ให้เห็นการปฏิบัติธรรมที่ออกสู่ปฏิบัติการทางสังคม แต่มานึกถึงเรื่องที่พูดเมื่อเช้า ก็เลยมีอะไรที่ขอพูดแทรกก่อนนิดหน่อย คือเรื่องเกี่ยวกับความเจริญและความเสื่อม

เมื่อจะพูดเรื่องนี้ ก็ทำความเข้าใจกันให้ชัดเจนก่อนว่า โดยทั่วไปศาสนาเป็นเรื่องของศรัทธา และตามปกติก็มีข้อกำหนดในเรื่องความเชื่อ หรือข้อบังคับความเชื่อ บอกว่า ต้องเชื่ออย่างนี้ๆ นะ ต้องทำตามคำสั่งที่บอกนี้นะ ๑ - ๒ - ๓ ถ้าไม่เชื่อ ถ้าไม่ปฏิบัติตาม ก็เป็นบาป ต้องถูกลงโทษ

แต่พระพุทธศาสนานี้แปลก บางที่เรียกว่าเป็นศาสนาแห่งปัญญา ไม่มีข้อบังคับความเชื่อ ท่านสอนหรือบอกไว้ คุณก็พิจารณาศึกษาเอา ถ้าตกลงว่าจะฝึก ก็ปฏิบัติไป เรียกว่าเปิดให้แก่เสรีภาพทางความเชื่อ หรือศรัทธาเสรี คือว่าไปตามปัญญา

อย่างที่ฝรั่งมาเจอคำถามสูตร แล้วก็เป๊ปป๊าบคือตื่นตื้นตันกันใหญ่ บอกว่า อะไรกัน มีด้วยหรือ เป็นศาสนา แต่บอกว่าไม่ต้องเชื่อ หรืออย่าเพิ่งเชื่อ

เมื่อครั้งศตวรรษก่อนนั้น ฝรั่งเศสรู้จักพระพุทธศาสนาใหม่ๆ เขาตื่นตื่น พุดเรื่องนี้มาก คนไทยก็เลยพลอยรู้จักและตื่นตื่นสนใจ แล้วก็พุดถึงอ้างถึงกาลามสูตรไปด้วย

ทีนี้ ศาสนาที่บังคับศรัทธา ก็มีความแน่นอนคงที่ จะว่าเป็นข้อดีหรืออย่างไรก็แล้วแต่ คือ ข้อกำหนดความเชื่อ และข้อกำหนดให้ปฏิบัตินั้น ทางศาสนาบอกมาแล้ว คุณจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจ ต้องทำ ทำไปก็แล้วกัน ในศาสนาอย่างนั้น ไม่ว่าใคร จะมีความรู้ ไม่มีความรู้ รู้มาก รู้น้อย ต่างกันอย่างไร ก็ไม่ต้องกลัว ทุกคนเหล่านั้นเชื่อและทำอย่างเดียว กันหมด เมื่อแน่นอนอย่างนี้ จะว่าเป็นความมั่นคง ก็คงจะได้ ก็ร้อยก็พันปี ก็อยู่อย่างนั้น

แต่ในพระพุทธศาสนา แม้ว่าในขั้นต้นจะให้ความสำคัญแก่ศรัทธาบ้าง แต่ก็ไม่บังคับ คือให้ศรัทธาโดยมีปัญญาประกอบ เพื่อให้ศรัทธาเป็นจุดเริ่มก้าวไปสู่ปัญญา โดยที่ว่า ศรัทธาจะได้จับเรื่องนั้นไว้ให้ปัญญาพิจารณาเพื่อพัฒนาปัญญาต่อไป

ทีนี้ เมื่อไม่บังคับให้ต้องเชื่อต้องทำ การทำหรือการปฏิบัติก็ต้องอาศัยความรู้ ทำไปเท่าที่รู้ ตามที่เข้าใจ จึงต้องมีการศึกษา ต้องพัฒนาปัญญาอยู่เรื่อย

ทีนี้ เมื่อไรคนห่างไกลการศึกษา ความรู้เข้าใจน้อย บางทีปนกับความเชื่อที่ไม่ชัด รู้บ้างไม่รู้บ้าง หรือรู้เพี้ยนๆ รู้ครึ่งๆ กลางๆ ก็กลายเป็นเลอะ พระพุทธศาสนานอกจากต้องมีคัมภีร์รักษาข้อมูลคำสอนที่จะใช้ศึกษา ที่แม่นยำแล้ว ก็ยังมีวินัย เฉพาะอย่างยิ่งของพระสงฆ์ ตลอดจนจนระบบกิจกรรมพิธีการต่างๆ ที่เป็นรูปแบบ มาช่วยตรึงสถานะไว้ โดยที่ข้อสำคัญอันเป็นแก่นเป็นแกนก็คือ ต้องมีระบบการศึกษาที่เข้มแข็งมั่นคงยั่งยืน ไม่ให้ขาดสาย

ดังที่ว่านี้ สภาพของพระพุทธรูปศาสนาก็จึงขึ้นต่อการพัฒนา ปัญญาของพุทธิกชน ทำให้พระพุทธรูปศาสนาที่ปรากฏให้เห็นกันอยู่ ไม่ใช่เป็นเครื่องแสดงตัวจริงของพระพุทธรูปศาสนา แต่เป็นเพียงเครื่องชี้บอกว่า ศาสนิกชนที่นั่นเหล่านั้นเดินทางก้าวเข้ามาสู่พระพุทธรูปศาสนาได้ถึงแค่ไหน

เหมือนอย่างเมืองไทยนี้ พระพุทธรูปศาสนาที่เรามีอยู่นับถือกันอยู่ แสดงว่าเราได้ก้าวเข้ามาสู่พระพุทธรูปศาสนาไปได้ถึงแค่ไหน

พูดถึงสังคมไทยที่ว่า ในการที่เราเดินทางก้าวเข้าสู่หลักการของพระพุทธรูปศาสนานั้น จนถึงบัดนี้ เราก็ยังเอาพระพุทธรูปศาสนาเอาหลักธรรมมาใช้ยังไม่ได้เท่าที่ควร แถมบางทีก็ใช้เขวๆ ไปเสียอีก

ตัวอย่างอันหนึ่งจะเห็นได้จากการที่ว่า เราได้ไปอยู่ในความเชื่อและหลักคำสอนในชั้นตำนาน อย่างคัมภีร์ชาดกเป็นต้นอยู่มาก จนมาถึงคัมภีร์ยุคหลังๆ ในเมืองไทยนี้เอง เช่นคัมภีร์ในสมัยสุโขทัย คือไตรภูมิ ที่เรียกกันว่า **ไตรภูมิพระร่วง**

คัมภีร์นี้มีอิทธิพลมาก จนกระทั่งว่า คนไทยในอดีต ในยุคที่ผ่านมานี้ คิดเกี่ยวกับพระพุทธรูปศาสนาที่เราเชื่อเราปฏิบัติกันนี้เป็นไปในแนวของคัมภีร์ไตรภูมิแทบทั้งนั้นเลย

ทีนี้ ไตรภูมินั้นก็เป็นคัมภีร์ของไทยเราเอง ซึ่งเป็นการประมวลความจากคัมภีร์รุ่นหลัง ตั้งแต่ชั้นอรรถกถา ฎีกา ไม่ค่อยไปถึงคัมภีร์ดั้งเดิมที่เป็นหลักแท้ๆ คือพระไตรปิฎก พูดอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นพระไตรปิฎกในรูปลักษณะที่ผ่านคัมภีร์รุ่นอธิบายมาอีกต่อหนึ่ง

ยกตัวอย่างง่ายๆ อย่างที่นักวิชาการรุ่นยุคอเมริกันในสงครามเวียดนาม เอามาวิจารณ์กัน เรื่องความชอบธรรมของผู้ปกครองประเทศ ตามไตรภูมิ (ชื่อทางการ เทภูมิกถา) นี้

เขาพูดกันถึงเรื่องบุญญาธิการว่า พระเจ้าแผ่นดิน หรือ พระมหากษัตริย์นั้น เป็นผู้ที่ได้ทำบุญไว้ในปางก่อน จึงได้มาเกิด มาอยู่ในฐานะเป็นกษัตริย์

ที่ว่านั้นหมายความว่า ความชอบธรรมของพระมหากษัตริย์ อยู่กับการได้ทำบุญไว้ในชาติก่อน แล้วมาเกิดเป็นกษัตริย์ ฝรั่งเขา ศึกษาได้ความอย่างนี้ และนักวิชาการไทยสมัยใหม่ยุคนั้นก็บอกว่า นี่แหละ พุทธศาสนาถือเอาความชอบธรรมของกษัตริย์อยู่ที่กรรมดี ที่ได้ทำไว้ในชาติก่อน

แต่ถ้าไปดูหลักในพระไตรปิฎก ความชอบธรรมของผู้ปกครองอยู่ที่ไหน ก็จะทำให้เห็นว่า อยู่ที่ธรรม เอาธรรมเป็นตัวตัดสิน ซึ่งดูได้ในปัจจุบันบัดนี้เลย

ขอให้ดูใน **อัครัญญสูตร** ซึ่งขัดมาก ในพระสูตรนี้ พระพุทธเจ้า ตรัสเรื่องวรรณะต่างๆ ที่พระองค์ไม่ถือตามพราหมณ์ คือของ พราหมณ์นั้น เขาถือชาติกำเนิดเป็นตัวตัดสิน โดยที่ว่าชาติกำเนิดนั้น เป็นเรื่องพระประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้า คือพระพรหม ที่ทรงสร้างมา อย่างนั้น เพราะฉะนั้น ความชอบธรรมจึงอยู่ที่วรรณะของเขาเองที่เกิดมา

แต่พระพุทธศาสนาบอกว่า ความชอบธรรมไม่ใช่อยู่ที่ชาติกำเนิด แต่อยู่ที่การกระทำ แล้วการกระทำคือกรรมนั้น เอาอะไร ตัดสิน กรรมที่จะถูกต้อง ก็คือกรรมที่เป็นธรรม ธรรมเป็นตัวตัดสิน ขั้นสุดท้าย ไม่ใช่พระพรหมเป็นเจ้า, ฆโม...เสฏโฐ ชนตสฺมิ, เชน ทิ.ป.ภ.

(๑๑/๖๓/๑๐๒)

เพราะฉะนั้น ในอัครัญญสูตร จึงมีข้อความที่สรุปไปเรื่อยๆ ว่า ธรรมสูงสุด ทั้งในบัดนี้และเบื้องหน้า ข้อความนี้มีอยู่เรื่อยโดย ตลอด คือพระพุทธศาสนาถือธรรมสูงสุด ธรรมเป็นเกณฑ์ตัดสิน

ทีนี้ ถ้าเราเอาตามไตรภูมิ ก็จะไม่มีการสอนถึงระดับนี้ ไตรภูมิจะอยู่แค่เรื่องกรรมดีที่ได้ทำไว้ในปางก่อน แล้วคติที่ถือแบบนี้ก็ทำให้โน้มเอียงไปในทางของลัทธิกรรมเก่า

ขอให้ดูสิ จนกระทั่งเวลานี้ คนไทยกลายเป็นคนที่นับถือกรรมชนิดเชื่อกรรมแบบกรรมเก่าไปเสียมาก จนบางทีกลายเป็นเชื่อแบบนิครนถ์ไปเลย นี่ก็คือกลายเป็นออกไปนอกพระพุทธศาสนา เพราะว่าลัทธิกรรมเก่าก็คือลัทธินิครนถ์ ที่พระพุทธศาสนาตีเตียนไม่ใช่แค่ตีเตียนหรอก ท่านคัดค้าน ท่านปฏิเสธเลย

นิครนถ์เขาถือว่า อะไรจะเป็นอย่างไร คนจะได้สุขได้ทุกข์ หรือไม่สุขไม่ทุกข์ ย่อมเป็นเพราะกรรมที่ทำไว้ในชาติปางก่อน ลัทธินี้เรียกว่า “ปุพเพตเหตุวาท” พระพุทธเจ้าทรงค้านไว้หลายแห่ง

เรื่องก็คือว่า มีลัทธิอยู่ ๓ พวก ที่ท่านแสดงไว้ให้รู้ว่าเป็นลัทธิที่ไม่ถูกต้องตามหลักพระพุทธศาสนา เป็นลัทธิที่ไม่สนับสนุนการกระทำ คือ *หนึ่ง* ลัทธิกรรมเก่าที่ว่านี้ ซึ่งเป็นลัทธิของพวกนิครนถ์ (รอกกรรมเก่า แก่ไขไม่ได้ เลยไม่ต้องทำอะไร เรียกสั้นๆ ว่า **ปุพเพตเหตุวาท**) แล้วก็ *สอง* ลัทธิพระผู้เป็นเจ้าบันดาล ถือว่าอะไรจะเป็นอย่างไร ก็เป็นเพราะเทพเจ้าผู้ยิ่งใหญ่บันดาล (อิสสรนิมมานเหตุวาท เรียกให้สั้นว่า **อิศวรนิรมิตวาท**) แล้วก็ *สาม* ลัทธิแล้วแต่โชค ไม่มีเหตุไม่มีปัจจัย (อเหตุปัจจัยวาท เรียกให้สั้นว่า **อเหตุวาท**)

ดูกันเถอะ จะเห็นว่า ในเมืองไทยเราเนี่ย คนไปเน้นในเรื่องกรรมที่ทำไว้ในชาติก่อน แล้วก็หยุดรอ บางทีถึงกับมีชีวิตอยู่กับการชดใช้กรรมเก่า แทนที่จะเอามาโยงกับปัจจุบันว่า เมื่อนึกถึงผลกรรมดีชั่วจากอดีตแล้ว ก็เตือนตัวเองในบัดนี้ให้พยายามละกรรมชั่ว และทำกรรมดี และพัฒนากรรมดีให้ก้าวต่อไป แต่ไปๆ มาๆ กลายเป็นว่าไปรอไปวุ่นวายอยู่กับกรรมในชาติก่อน

อีกข้อหนึ่ง อย่างที่เคยพูดไปแล้วว่า คนไทยเอาธรรมมาใช้ในเชิงของการหยุดนิ่ง มากกว่าในการที่จะเดินหน้า อย่างที่ว่าให้อยู่สุขสบาย ให้ชีวิตสบาย ให้สังคมอยู่กันอย่างสันติสุขไม่เบียดเบียนกันในปัจจุบัน มองที่จะหยุดแค่นี้ ไม่มองว่าสุขสบายแล้วจะได้เป็นโอกาสให้เดินหน้าไปได้อย่างดี จะเจริญศีล จะพัฒนาจิตใจพัฒนาปัญญากันอย่างไรต่อไป ก็จะได้เอื้อให้ทำได้ดี ให้ไปได้เต็มที่ จนลุล่วงถึงจุดหมายที่ยังต้องไปอีกอาจจะไกล

ที่ว่ามานี้เป็นตัวอย่างของการที่ว่า **สังคมไทยเรายังก้าวหน้าไปไม่ถึงหลักการที่แท้ของพระพุทธศาสนา** เรามาได้ในระดับหนึ่งแล้ว แต่พอมาได้ระดับหนึ่ง ก็เกิดไปยึดติดค้างคาอยู่ที่นั่น การยึดติดนั้นก็เลยกลับมาถ่วงตัวเองไว้ ไม่ให้เดินหน้าต่อไป

เป็นอันว่า ในเวลาที่ผ่านมา **ไตรภูมิพระร่วง** หรือเตภูมิกถา ของพญาลิไท ได้มีอิทธิพลต่อสังคมไทยมาตลอด ความเชื่อทางพระศาสนาก็อยู่มาในระดับของไตรภูมิเสียมาก

อีกอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลมาก ก็คือชาดก ได้แก่ทศชาติ โดยมายึดในเรื่องของชาติที่เป็นพระเวสสันดร ที่เราเรียกว่า **มหาชาติ** ซึ่งเน้นที่ทานบารมี คือข้อแรกในบารมี ๑๐

เรามีสวรรณคดีที่เกี่ยวกับเรื่องมหาชาตินี้ ตั้งแต่ยุคอยุธยาอย่างมหาชาติคำหลวง ต่อมาก็มีกาพย์มหาชาติ แล้วก็มีประเพณีเทศน์มหาชาติ แผ่ไปทุกถิ่น ทั้งภาคกลาง ภาคใต้ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในภาคอีสานเรียกว่าทำบุญพระเวส ๓ ทุ่ม? ทางภาคกลางก็มีเทศน์มหาชาติ ทางภาคใต้ก็มี ทางภาคเหนือเรียกว่าอะไร? แต่ก็มีนั่นแหละ คือมีอิทธิพลไปทั่ว เราก็ใช้หลักคำสอนของพระพุทธศาสนาในระดับของชาดก โดยมองโดยมุ่งไปที่มหาชาติ ว่าด้วย**ทานบารมี**

แม้จะมีการเทศน์ชาดกอื่นๆ มากทีเดียว ก็ไปอยู่กับชาดกเรื่องเล็กๆ น้อยๆ เราไม่ก้าวไปที่ชาดกใหญ่ๆ อื่น อย่างมโหสถ ที่แสดง**ปัญญาบารมี**

พอเห็นได้ว่า เราก้าวไปได้ดีไม่น้อยในเรื่องศีลธรรม เรื่องการอยู่ร่วมกันในสังคมต่างๆ ไป แต่มีคนจำนวนน้อยที่จะเข้าถึงหลักธรรมที่เป็นเรื่องของปัญญาสุขุมลึกซึ้ง ซึ่งไม่ใช่ไม่มีนะ บางยุคก็มีที่เอาจริงเอาจังกัน แต่ก็เป็นคนจำนวนน้อย ซึ่งก็ต้องยอมรับในเรื่องสังคมของคนหมู่มาก จะให้เข้าถึงคำสอนทั้งหมดเป็นไปได้ยาก แต่ว่าตามหลักการต่างๆ ไป คนส่วนใหญ่มาอยู่ในระดับแค่นั้น

ที่นี้ ทานที่เราเน้นกันในเวสสันดรชาดก ในเทศน์มหาชาตินี้ ก็ได้ผลดีในสังคมไทย ทำให้คนไทยมีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่มาก แล้วเราเน้นเรื่องเมตตากฎมาเป็นพื้นอยู่แล้ว พอถามทานเข้ามา จัดให้เป็นคำสอนใหญ่ที่เด่น ปรากฏว่าคนไทยนี้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีความพร้อมที่จะบริจาคและให้แก่กัน เป็นคนที่ให้อย่างมีจิตใจกว้างขวาง ไม่ว่าจะช่วยเหลือกันทั่วไป เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน หรือว่าจะบำรุงพระศาสนา เวลาทำบุญทำกุศลต่างๆ ก็เน้นที่ทาน

จะเห็นได้ว่า ในเรื่องทานนี้ คนไทยเรียกได้ว่าแทบไม่อั้น เน้นทานจนกระทั่งว่า เวลาเราพูดว่า “ทำบุญ” ความหมายก็มุ่งไปที่ทาน คือไปถวายทาน ไปเลี้ยงภัตตาหารพระ ทั้งที่ “ทำบุญ” นั้น ทำได้ตั้ง ๑๐ ทาง เริ่มตั้งแต่เอาเรี่ยวแรงไปรับใช้ไปบำเพ็ญประโยชน์

ในเรื่องทานที่ออกมาในลักษณะที่พร้อมจะให้นี้ ถ้าไปเทียบกับคนตะวันตกแล้ว จะเห็นชัด เคยยกตัวอย่าง อย่างวัดไทยไปตั้งในอเมริกา บางวัดมีตู้บริจาค คนไทยเราไปอยู่ในอเมริกา ก็มีฐานะดีบ้าง ไม่ดีบ้าง เวลามาวัด จะหย่อนในตู้บริจาค่นี้ คนไทยก็ใส่เป็นธนบัตรอเมริกัน ที่ละ ๕ เหรียญ ๑๐ เหรียญ หรือบางคนอาจถึง ๒๐ เหรียญ แต่ฝรั่งมา จะหยอดเหรียญเดียว ก็เป็นไปได้ยาก

ทั้งที่ว่าคนไทยไปอยู่ที่นั่น ย่อมมิได้มีฐานะดีกว่าฝรั่ง เงินฝรั่งก็แพง เหยียญหนึ่งตั้ง ๒๐-๒๕ บาท แต่สำหรับคนไทยนี้ รู้สึกว่าง่ายเหลือเกิน ฝรั่งเรียกดอลลาร์ว่า buck คนไทยพูดว่า buck หนึ่ง เหมือนกับพูดว่า บาทหนึ่งเท่านั้นเอง

อันนี้เป็นเรื่องให้เห็นว่า เป็นธรรมชาติของคนไทยที่มีจิตใจพร้อมที่จะให้ อย่างที่ว่าในหมู่เพื่อนฝูงไปเลี้ยงกัน ก็แย่งกันเลี้ยง แย่งกันออกเงิน ซึ่งไม่ใช่วิธีของฝรั่ง อย่างที่เราก็ได้ยินคำว่าอเมริกันแชร์ ต่างคนต่างออก เลยกลายเป็นเรื่องของวัฒนธรรมไปด้วย

ที่ว่ามานี้ก็เป็นเรื่องของการจะพูดให้เห็นว่า เท่าที่คนไทยเรานำพระพุทธศาสนามาใช้ เอาหลักธรรมมาปฏิบัติกันจนถึงบัดนี้เป็นเพียงการพยายามก้าวเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา ซึ่งต้องพิจารณาว่า ก้าวไปได้แค่ไหนเพียงไร เรื่องไตรภูมิพระร่วง เรื่องเทศน์มหาชาติ ก็เป็นตัวอย่างในระดับสังคม

(การที่ในหลวง ร.๙ ทรงพระราชนิพนธ์ชาดกเรื่อง **พระมหาชนก** ซึ่งเป็นพระชาติแห่งวิริยบารมี ก็ทำให้น่าคิด โดยอาจเดาว่า พระองค์ทรงมีพระราชประสงค์ให้คนไทยไม่หยุดอยู่แค่นั้น แต่ให้คนไทยก้าวต่อไปสู่การบำเพ็ญวิริยบารมี แห่งความพากเพียรพยายาม)

ที่นี้ อีกอย่างหนึ่ง การที่คนไทยเอาธรรมมาใช้ในลักษณะที่ว่า พอให้อยู่สบาย ในเชิงหยุดนิ่งนั้น อาจเป็นด้วยอิทธิพลสภาพแวดล้อมทางด้านการเกษตรด้วยก็ได้ ชีวิตในสภาพที่มีธรรมชาติแวดล้อมอุดมสมบูรณ์ “ในน้ำมีปลา ในนามีข้าว” นี้ ทำให้คนก็ไม่ดิ้นรนชวนขวายอยู่แล้ว (บอกว่า “อยู่ที่นี้ดีแล้ว อย่าไปไหนเลย” ตรงข้ามกับคติ Frontier ของอเมริกันที่ว่า “ที่นี้อยู่ไม่ได้ บุกลงไปยันตะวันตกฟ้า”, Go West,...) ที่นี้พอเอาธรรมะข้อนั้นข้อนี้มาใช้ ก็เลยเอาแค่เพียงเพื่อให้อยู่ร่วมกันสงบสุข ไม่เบียดเบียนกัน ก็พอใจแล้ว

ยกตัวอย่าง เราเอาธรรมข้อ “สันโดษ” มาใช้ ก็มองแค่ว่าจะมีความสุข ได้อยู่สบาย นี่ก็พอแล้ว แต่สันโดษในความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริงว่าจะได้เป็นพื้นฐานให้พร้อมที่จะก้าวไปนั้น เราไม่เอามาใช้

นี่ก็อาจเป็นเพราะเข้ากับลักษณะชีวิตแบบเกษตรของเรา ที่มีธรรมชาติอันช่วยให้พืชพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ ทำให้มีแนวโน้มที่เป็นวงจรแบบซ้ำเดิมอยู่เรื่อยๆ ถึงเวลาหน้าทำนา ก็ทำมาหากิน ทำไร่นาไป พอถึงฤดูแล้ง ก็ได้เสวยผล ก็อยู่สบายพักผ่อน แล้วก็สนุกสนานกัน บางทีก็ตีไก่ หนักไปในเรื่องของความสนุกสนานบันเทิง ดังที่เรามีประเพณีในเรื่องจำพวกสนุกสนานกันนี้มาก

มาถึงสมัยปัจจุบันนี้ เรื่องสนุกสนานของคนไทยดูจะเสื่อมหนักลงไปหน่อย เช่นว่า พอถึงหน้าแล้ง ก็ตั้งวงเหล้ากัน กินสุรายาเมา เป็นกันมากในชนบท ไม่กระตือรือร้นชวนขวายเป็นอะไร ถือว่ามีสภาพชีวิตที่สบาย พอถึงฤดูทำมาหากินทำนา ก็ทำไป พอเสร็จงานทำนา ก็พักผ่อน พอถึงหน้านา ก็ทำกันใหม่

เราใช้ธรรมแค่ว่าเอามาพอให้อยู่กันสบาย ร่มเย็นเป็นสุข ไม่เบียดเบียนกัน ก็พอแล้ว เป็นอันว่าไม่มีความโน้มเอียงในทางที่จะใช้ธรรมในเชิงเป็นฐานที่จะก้าวไปข้างหน้า นี่ก็อาจเป็นเหตุหนึ่งคือปัจจัยด้านสภาพแวดล้อม ที่ว่าชีวิตมีการเกษตรที่อุดมสมบูรณ์

อีกตัวอย่างหนึ่งก็เทคโนโลยี ความจำเป็นทำให้เกิดความต้องการพัฒนาเทคโนโลยีก็อาศัยความจำเป็นในการดำเนินชีวิต ในการดิ้นรนหาทางให้อยู่รอดหรืออยู่ดีขึ้น ที่จะทำการต่างๆ ให้สำเร็จ รวมทั้งการต่อสู้ศึกสงคราม ทั้งภายในภายนอก กับรัฐใกล้เคียงรอบ ไปถึงดินแดนแดนไกล

ฝรั่งต้องดิ้นรนผจญต่อสู้ความลำบากยากเข็ญมากมายยิ่งนัก ต้องพยายามหาทางทำและพัฒนาเครื่องมือเครื่องใช้ โดยมีใจที่พัฒนาความใฝ่รู้ใฝ่ผจญใฝ่สัมฤทธิ์ แถมทำได้ก็เกิดรายได้ใหญ่ ทำให้เกิดการประดิษฐ์พัฒนาเทคโนโลยีก้าวหน้าไปได้ไกล

หันมาดูในแดนไทย คนมีชีวิตเป็นอยู่สบายๆ จะกินใช้สัพพริโภคอะไร ก็หยิบฉวยเอาได้ง่ายๆ เร็วไว แถมเหลือเฟือ ไม่ต้องห่วงหาใครจะกินจะใช้ ก็มาแบ่งเอาไปเองได้ ความจำเป็นบีบคั้นที่จะทำให้ต้องหาต้องคิดสร้างเครื่องมือเครื่องใช้เทคโนโลยีก็ไม่ค่อยมี แล้วถ้าใครทำอะไรแปลกใหม่ขึ้นมาได้บ้าง ก็ไม่ค่อยมีใครสนใจใส่ใจ ไม่ตื่นตื่นจริงจัง ทำได้แล้วก็แล้วกัน เห็นแล้วอาจจะแตกตื่นกันประเดี๋ยวประด๋าว ก็เจียบหาย และไม่เป็นเรื่องที่จะมีการซื้อขายให้ได้เงินได้ทอง พอรู้ว่าถ้าจะทำอย่างนั้น จะต้องใช้ความพากเพียรอดทนมากนัก ก็ไม่อยากยุ่งด้วย เพราะฉะนั้นการพัฒนาเทคโนโลยีก็เป็นไปได้ยาก

อันนี้เป็นเพียงตัวอย่างให้เห็นว่า ปัจจัยต่างๆ เช่น สภาพแวดล้อม มีอิทธิพลต่อการสร้างความเจริญ แบบที่เรียกกันในปัจจุบันซึ่งเน้นด้านวัตถุ ได้พูดมาเป็นเรื่องแทรกเสริม เห็นจะพอสมควร

ฝรั่งว่าคนพุทธทำดีแค่นอนแผ่เมตตา จะว่าจะต่ำเขาก็ดูตัวเราให้ดีกว่า

ที่นี้ก็มาเข้าเรื่อง**สังคหวัตถุ** ซึ่งเป็นเรื่องต่อเนื่องจาก**พรหมวิหาร ๔** ที่พูดไปแล้ว พรหมวิหาร คือธรรมประจำใจของพระพรหม หมายถึงธรรมที่เป็นคุณสมบัติของคนที่ จะสร้างสรรค์อภิบาลโลกคือสังคห ซึ่งมี ๔ อย่าง ดังว่าไปแล้ว ได้แก่ **เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา** แต่พรหมวิหาร ๔ นี้เป็นธรรมฝ่ายคุณสมบัติในใจ ยังไม่ได้ออกมาในภาคปฏิบัติการจริง

แต่เวลาเราพูดกันอธิบายกัน เราพูดเหมือนกับว่าพรหมวิหาร เช่นเมตตา ออกมาสู่การปฏิบัติด้วย เพราะมันต่อเนื่องกันอยู่ คือมีอยู่ในใจแล้วก็แสดงออกมา แต่ที่จริงมันเป็นเพียงขั้นคุณสมบัติในใจ ที่เป็นพื้นฐานของการแสดงออกอีกทีหนึ่ง

การแสดงออกนี้ไม่ใช่ตัวพรหมวิหารแล้ว ถ้าเรามีแค่พรหมวิหาร ก็ได้แค่ท่าทีของจิตใจ ซึ่งเป็นคุณธรรมภายใน

ถ้าธรรมไม่ออกสู่การปฏิบัติ ก็จะมีผลน้อย ได้แค่มาแผ่เมตตากัน ก็อยู่แค่ปรารภนาดี อยากให้คนอื่นเป็นสุข เหมือนเรานั่งสมาธิเสร็จ ก็แผ่เมตตาว่า “สพเพ สตฺตา...” “ขอสัตว์ทั้งหลายทั้งปวงที่เป็นเพื่อนร่วมทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันหมดทั้งสิ้น จงเป็นสุขเป็นสุขเถิด...”

มีฝรั่งที่มองดูพุทธศาสนาในแง่หลักธรรมแค่ผิวเผิน แต่ไปมองพุทธศาสนาจากพฤติกรรมของมนุษย์บางส่วน แล้วเขียนหนังสือขึ้นมา อย่างอัลเบิร์ต ชไวเซอร์ (Albert Schweitzer) ซึ่งเป็นนักปราชญ์ที่มีชื่อเสียงชาวตะวันตก ก็ไปเขียนได้ความว่า เขาตุ้มจำกัดความของคำว่า “ทำดี” ในพุทธศาสนา ก็คือ เว้นชั่ว แล้วก็ให้มีเมตตา กรุณา ไม่เห็นออกมาเป็นการปฏิบัติ เพราะฉะนั้น การทำความดีของชาวพุทธไม่มีผลอะไร เพราะไม่มีการปฏิบัติในระดับสังคม เหมือนกับว่านอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้ง ก็เป็นการทำความดีแล้ว

ทัศนะของท่านอัลเบิร์ต ชไวเซอร์นี้ Prof. Robert L. Sutton ที่มาร่วมในการก่อตั้งคณะรัฐประศาสนศาสตร์ ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ซึ่งได้พัฒนาต่อมา และตั้งเป็นสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (NIDA) ในปัจจุบัน ได้นำไปอ้างในหนังสือที่ท่านเขียนขึ้นมา ชื่อว่า *Problems of Politics and Administration in Thailand* โดยเอาคำของชไวเซอร์นั้นมาชี้ให้เห็นว่า พุทธศาสนานี้ไม่ได้ช่วยให้สังคมพัฒนาเลย เพราะว่าการทำดีในพุทธศาสนาก็คือแค่ไม่ทำชั่ว แล้วก็ให้มีเมตตา กรุณา ซึ่งก็แค่นอนแผ่เมตตาอยู่ในมุ้งอย่างที่ว่า เราไม่ได้ใช้คำนี้พูดหรอก แต่ผมจับเอาสาระ สรุปได้ว่าเขาพูดทำนองนี้

เมื่อเอาแค้มี่เมตตาอยู่ในใจ แค้นอนแค้นเมตตาอยู่ในมุ้ง ก็เป็นการทำดีแล้ว ชาวพุทธก็เลยไม่ต้องทำอะไรที่เป็นปฏิบัติการในสังคม แล้วจะทำให้สังคมเจริญพัฒนาได้อย่างไร เพราะฉะนั้นเขาก็บอกว่า พุทธศาสนาเป็นเหตุปัจจัยหนึ่งที่ขัดขวางการพัฒนาประเทศ

ทีนี้ ถ้าจะให้ดี ชาวพุทธเองก็ต้องตรวจสอบตัวด้วย การที่เขาเขียนอย่างนั้น ก็เป็นโอกาสให้เราได้สำรวจตัวเอง ต้องมีอะไรแปลกตาเขา อาจเป็นอย่างที่เราพุทธเจ้าตรัสให้มองว่าเขาชี้มุมทรัพย์ให้ ทีนี้ ชาวพุทธเราตอนนั้นก็ไปโกรธตาชัตตัน ค่าเขาเยอะเหมือนกัน

ที่จริง ถ้าเราไปมัวด่าทอเขาอยู่ ก็ไม่ได้ประโยชน์ ถ้าเขาพูดผิดมา เราก็ชี้แจงให้เป็นไปด้วยเหตุผล ด้วยปัญญา แล้วตัวเองก็ต้องสำรวจตนด้วยว่าเรามีข้อบกพร่องอย่างไรหรือเปล่า พระพุทธเจ้าก็ตรัสสอนไว้ว่า ถ้าใครมาติเตียนพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อย่าไปโกรธเขา ถ้าเขาติเตียนไม่ถูก ก็ชี้แจงไปตามเป็นจริงว่าความจริงเป็นอย่างไร

ทีนี้ เราก็สำรวจตัวเอง ที่จริง ชาวพุทธจำนวนมากก็อย่างที่ว่าเมื่อกี้ คือมีอาการที่ว่า เมื่อนำเอาธรรมมาใช้ ก็ใช้ไม่ครบถ้วน อย่างพรหมวิหาร ๔ ก็ใช้ไม่ครบ แล้วถามว่า เมื่อจะเชื่อมต่อกจากภาคคุณสมบัติในใจออกมาสู่ปฏิบัติการ เราก็ไม่ค่อยขัดกัน เรียกว่า แยกทั้ง ๒ ขึ้น วันนี้จึงมาพูดในเรื่องว่า เอาพรหมวิหารที่เป็น **ธรรมภาคคุณสมบัติในใจ** ออกมาทำให้เกิดผลทางปฏิบัตินอกตัว โดยมี**ธรรมภาคปฏิบัติการในสังคม**มารับช่วงอย่างไร

ก่อนจะพูดถึงการรับช่วงจากธรรมข้างในออกไปแสดงบทบาทข้างนอกนั้น มาทบทวนหลักกันก่อน

ได้บอกแล้ว มีหลักใหญ่อยู่ว่า “ธรรมทั้งปวงมีฉันท์เป็นมูล เป็นราก เป็นต้นตอ” (นันทมุกดา สัพเพ ธมฺมา, ธ.พ.๒๕/๕๘/๑๑๓)

ที่นี้ก็มีหลักย่อยต่อออกไปว่า “**ฉันทะ**คือความอยากทำให้มันดี เป็นที่มา ที่ตั้งต้นของพรหมวิหารทั้ง ๔ นั้น” (เอเตสํ กตตุกกมตารุณโท ชาติ, วิสุทธิ.๒/๑๒๕)

ตามหลักที่ว่านั้น พรหมวิหาร (ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม - ธรรมประจำตัวของคนที่มีจิตใจยิ่งใหญ่) ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จึงออกมาจาก “**ฉันทะ**” ซึ่งเป็นต้นทางหรือเป็นต้นกำเนิด คือ **ฉันทะ** ความปรารถนาดี ความอยากให้มันดี อยากทำให้มันดีนั้น –

๑. ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี อยากให้เขาอยู่ดีเป็นปกติ สุข ก็เกิดเป็น **เมตตา**
๒. ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี อยากให้เขาอดพ้นทุกข์ ภัย ก็เกิดเป็น **กรุณา**
๓. ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี อยากให้เขาเจริญองาม มีความสุขความสำเร็จยิ่งขึ้นไป ก็เกิดเป็น **มุทิตา**
๔. ขยายออกมาเป็นความปรารถนาดี อยากให้เขาอยู่ในธรรม อยู่ในความจริง อยู่ในความถูกต้องดีงาม อยากให้เขาไม่ทำอะไรผิดพลาดเสียหาย ก็เกิดเป็น **อุเบกขา**

เมื่อมองออกมาจากจุดเริ่มที่ **ฉันทะ** ก็จะมองเห็น ความหมายของ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา (พรหมวิหาร ๔) ได้ อย่างชัดเจน ดังที่ว่ามานี้

ที่นี้ จากพรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ที่เป็นคุณธรรมในจิตใจนั้น ธรรมที่รับช่วงออกไปเป็นปฏิบัติการใน สังคมก็มีเยอะ แต่ที่รับกันกับ **พรหมวิหาร ๔** นั้นโดยตรงอย่างเข้าชุด กันเลยทีเดียว ก็คือ **สังคหัตถุ ๔** นี้แหละ (ชื่อก็บอกอยู่แล้ว “วิหาร” = ธรรมเป็นที่อยู่ของใจ, ธรรมประจำใจ; “**สังคห**” = ธรรมรวมสังคม)

“สังคหัตถุ” แปลว่า ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งการสงเคราะห์
 “สังคห” แปลว่า การสงเคราะห์ “ัตถุ” แปลว่า ที่ตั้ง

ถ้าพูดเป็นภาษาไทย ธรรมเป็นที่ตั้ง ก็คือหลักนั่นเอง ัตถุ ก็
 คือหลัก แล้วสังคหะ ก็คือการสงเคราะห์

ทีนี้ การสงเคราะห์แปลว่าอะไร ในภาษาไทย เราจะมองว่า
 การสงเคราะห์ก็คือการช่วยเหลือ แต่ที่จริงนั้นไม่ใช่ความหมายเดิม
 แท้ในภาษาบาลี

ในภาษาบาลีนั้น คำว่า “สังคหะ” หรือ “สงเคราะห์” แปล
 ตามตัวว่า จับรวมเข้าด้วยกัน เอามารวมไว้ด้วยกัน จับมารวมกัน
 เมื่อเอาคำนี้มาใช้กับคน สังคหะ-สงเคราะห์ มีความหมายที่ต้อง
 มองต่อเนื่องเป็นขั้นๆ คือ จับคนมารวมกัน คือจับใจคนมารวมกัน
 (ยึดเหนี่ยวจิตใจ) คือทำให้เข้ามารวมกันเป็นสามัคคี หรือทำให้
 รวมกันเป็นอันหนึ่งอันเดียว (เอกภาพ/เอกภาพ) ด้วยการให้ ด้วยการ
 พูดดี ด้วยการช่วยทำประโยชน์ หรือด้วยการเสมอสมานตัว (๔ วิธี)

ทีนี้ เมื่อจะแปลเป็นไทย ดูแล้วแปลยาก ก็เลยแปลแบบเอา
 ใจความว่า “ช่วยเหลือ” ก็เป็นอันว่า ในภาษาไทย สังคหะ หรือ
 สงเคราะห์ เรายอมให้แปลว่าช่วยเหลือ แต่ขอให้นึกให้มอง
 ความหมายแท้ลึกลงไปอย่างที่ว่ามานั้น

มีเรื่องซับซ้อนอีกหน่อยหนึ่งว่า “สังคห” นี้ ในภาษาไทย เราเอามา
 ใช้ตามรูปสันสกฤต โดยแยกใช้เป็น ๒ รูป ให้ต่างกันเป็น ๒ ความหมาย

รูปที่ ๑ เป็น “สงเคราะห์” หมายถึง จับคนหรือจับใจคนมา
 รวมกัน อย่างที่ว่ามา

รูปที่ ๒ เป็น “สังเคราะห์” หมายถึง จับสารจับธาตุมาจัดรวม
 ใส่กัน แล้วก็จำกัดความไปตามคำว่า synthesise โดยเป็นเรื่องของ
 การบัญญัติศัพท์ ในที่นี้ เราไม่ยุ่งเกี่ยวกับ

ก็เป็นอันได้ความแล้ว “สังคหวัตถุ” ก็คือ หลักการจับรวมคน หมายถึงหลักการที่จะยึดเหนี่ยวใจคน รวมคนเข้ามา ประสานคน ให้ผนึกกัน รวมคนให้มีความสามัคคีเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน ร่วมมือร่วมแรงร่วมใจกัน เป็นหลักสร้างความเป็นปึกแผ่น ความมั่นคง ความมีเอกภาพขึ้นในสังคม

(ขอให้สังเกตว่า **สังคหวัตถุ ๔** คือ ให้ปัน พุดให้รักกัน ทำประโยชน์ ให้เขา เขาตัวสमान นี้ ตามปกติ ตรัสสำหรับสังคมทั่วไป คือสำหรับ คฤหัสถ์ ชุมชนชาวบ้าน ประชาชน เพื่อให้อยู่กันดี มีสามัคคีอย่างที่ว่า;

แล้วสำหรับสังฆะ พระสงฆ์ หรือชุมชนพระ พระองค์ตรัสหลัก สาราณียธรรม/**สารณียธรรม ๖** ได้แก่ กายกรรมมีเมตตา วจีกรรมมีเมตตา มโนกรรมมีเมตตา แบ่งปันลาภทั่วกัน มีศีลสามัญญตา และมีทัญญูสามัญญตา ซึ่งลงท้ายทุกข้อว่า อันทำให้ระลึกถึงกัน ทำให้เป็นที่รัก ทำให้เป็นที่เคารพ *สงคหยา*-เป็นไปเพื่อสังคหะ *อวิวาทยา*-เพื่อไม่วิวาท *สามัคคิยา*-เพื่อความสามัคคี *เอกิกายา*-เพื่อความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน, *ทั้งนี้พึงเทียบกันดู*)

ที่นักฆราวาสให้ข้อ **สังคหวัตถุ ๔** คือ หลักการสงเคราะห์ ๔ อย่าง ได้แก่

๑. **ทาน** การให้ แจกจ่ายแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ จัดสรรให้มีกินมีใช้ทั่วถึงกัน
๒. **ปิยวาจา** พุดจาน่ารัก พุดด้วยใจปรารถนาดี มีวาจาน่าชื่นใจ ชวนให้อยากทำอยากปฏิบัติการณ์นั้นๆ หรือชวนใจให้ร่วมมือ ให้มาพบปะพุดจาใช้ปัญญาร่วมกันคิดการแก้ปัญหา ปรึกษาหารือที่จะทำการ มีอะไรก็มาพุดจากัน คือใช้วิธีการแห่งปัญญา
๓. **อรรถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์ ทำประโยชน์ให้ ช่วยด้วยแรงงานหรือกำลังความรู้ความสามารถ ดำเนินกิจการเพื่อประโยชน์แก่คน แก่ชุมชน แก่ประชาชน

สามข้อแรกนี้ แสดงออกมาจากใจที่มีเมตตา หรือมีกรุณา หรือมีเมตตา เป็นหลัก

๔. **สมานัตตตา** มีต้นเสมอสมาน เสมอกันในธรรม และสมานกันโดยธรรม ทั้งเข้าถึง และร่วมกันทำ แยกเป็น
- สมานัตตตา คือ มีตัวเสมอกัน เท่ากัน และเข้ากัน (เสมอภาค และสมานกัน)
 - สมานกิจจี คือ ร่วมงานร่วมการ ทำเท่ากัน (ตามกำลัง) และ ทำเข้ากัน
 - สมานสุขทุกข์ คือ ร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

ข้อ ๔ นี้ ทำด้วยใจมีอุเบกขาที่ถือตามธรรม ซึ่งมาคุมและคุม ๓ ข้อแรกที่มีมุ่งเพื่อคน

ตามนี้ ก็เห็นชัดว่า สังคหัตถ์ ๔ เป็นธรรมภาคปฏิบัติการ และไม่ใช่ปฏิบัติลอยๆ เรื่อยเปื่อย หรือแค่ทำหลอกๆ แคหาเสียงหาคะแนน แต่จริงใจออกมาจากใจจริงที่มีพรหมวิหาร ๔ เป็นเนื้อแท้ เป็นประกันอยู่ในใจ เชื่อมโยงต่อกันตลอด

แต่คนไทยเวลานี้ ทั้งที่เป็นพุทธิกชน ก็มีความรู้แค่ฟังต่อพูดต่อกันมา จับหลักไม่ได้ แยกความหมายและเอามาใช้ไม่ถูก ว่าไปตามคำที่ยังติดปากอยู่นิด อะไรๆ เดี่ยวๆ ก็เมตตากรุณา เดี่ยวๆ ก็มีเมตตา อยู่แค่นี้

แล้วคนข้างนอก อย่าง Schweitzer หรือ Sutton เขาไม่ได้ศึกษาให้รู้หลักไปถึงไหน (ก็คนไทยพุทธิกะเองยังไม่รู้) เขารู้จักมาแต่ศาสนาแบบความเชื่อ (สำหรับฝรั่ง ศาสนาก็คือ faith อย่างที่รู้จักกันอยู่แล้ว) เขามาดูมาฟังคนไทย เอาตามที่ได้เห็นได้ยิน ก็จึงได้พูดอย่างที่เขาข้างต้น

ที่ Schweitzer และ Sutton พูดนั้น ได้ความทำนองว่า ทำดีของคนพุทธคนไทย ก็คืออนนแฝเมตตาอยู่ในมุ้ง* (Schweitzer บอกว่าพุทธศาสนาเป็นแค่ an ethic of thoughts)

คนไทยพุทธิกะ เหล่าชาวพุทธนี้แหละ ต้องทำตามหลักไม่ประมาท มีอะไรผิดสังเกต ก็ตรวจสอบตัวเอง สำรวจจุดอ่อน ข้อผิดพลาด รีบแก้ไขตัวให้พร้อมให้เต็ม หาความรู้ ดูให้ชัด จับหลักให้ถูก อย่างสังคหวัตถุนี้ จะต้องฟื้นขึ้นมา และเอาจริงเอางังกัน

ชุดพรหมวิหาร เช่นเมตตานั้น เน้นได้สำหรับพระสงฆ์ เพราะท่านอยู่กับจิตใจมาก ไม่ค่อยมีกิจกรรม และสำหรับผู้ไปเข้ากรรมฐาน ทำสมถภาวนา ข้อมเมตตาภาวนา กรุณาภาวนา เป็นต้น

แต่สำหรับประชาชน ญาติโยม เหล่าคฤหัสถ์ชาวบ้าน ซึ่งมีชีวิตอยู่กับกิจกรรมสารพัด ต้องยกเอา**สังคหวัตถุ** ขึ้นมาเน้น ทำกันให้จริงจัง (เดี๋ยวนี้ประดิษฐ์คำใหม่ๆ กันขึ้นมา เช่นจิตอาสา จิตสาธารณะ อะไร ก็ไม่ได้พ้นไปจากสังคหวัตถุ เช่นอรรถจริยา) เหมือนอย่างที่ท่านเน้น ในคัมภีร์ทั้งหลายยกขึ้นมาพูดทั่วไป ที่แยกยกมาเฉพาะข้อๆ นั้นเคลื่อนไป ที่พูดรวมชุดคลุมๆ แบบสรุป ก็มากมาย แต่เราไม่ใส่ใจ

สังคหวัตถุ ๔ นี้สำคัญแค่ไหน ดูง่ายๆ ท่านถือเป็นหลักสำคัญในการปกครองตลอดมา ตั้งแต่ครองบ้าน จนถึงครองเมือง บริหารประเทศชาติ จนแม้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ จะดีได้ ต้องไม่ขาด ๔ ข้อนี้ จะเป็นการเมืองที่ดี ก็บริหารสังคหวัตถุ ๔ นี้แหละ ให้เกิดผลดีที่หมายแก่ประชาชน โดยออกมาจากใจที่มีพรหมวิหาร ๔ ครบเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา จึงจะประสบความสำเร็จจริง ไม่อยู่แค่การเมืองที่เล่นพอเป็นฉากบังการหาอำนาจ และล่าผลประโยชน์

* เคยอ้างไว้แล้วในหนังสือ *พุทธธรรม* เามาให้ดูกันอีก คือ

Albert Schweitzer, *Indian Thought and Its Development* (New York: Henry Holt and Company, 1936), p. 112 อ้างต่อใน

Joseph L. Sutton, *Problems of Politics and Administration in Thailand* (Bloomington: Institute of Training for Public Service, Department of Government, Indiana University, 1962), p. 3

แม้แต่คำว่า “ราชา” ท่านก็วิเคราะห์ศัพท์ไว้ จะเรียกว่าเป็นคำนิยามก็ได้ว่า “จตุหิ สงคหตฺถุหิ ฆนํ รณเชตฺติ ราชา.” (ชื่อว่า ‘ราชา’ เพราะทำให้ประชาชนขึ้นชมยินดีมีสุขเอบอ้อม ด้วยสังคหัตถุ ๔ ประการ, เช่น อภ.ป.๒/๘๗; ข.ป.๑/๒๐๖) จึงว่าเป็นหลักการปกครอง

ความเสมอภาค เสมอสมาน สำคัญอย่างไร จึงเอาไปคุมท้าย

ที่มาพูดวันนี้ ถือว่ารู้หลักแล้ว มาทวนกันก็พอ เพราะต้องการเน้นให้เห็นว่า สังคหัตถุ ๔ นี้เป็นธรรมชาติปฏิบัติกร แล้วก็มาชี้ว่ามันโยงไปหาคุณสมบัติภาคในจิตใจอย่างไร ในแง่หลักก็เป็นอันว่าพูดคลุมไปแล้ว ที่นี้ก็พูดคุยกันแบบเรื่อยๆ สบายๆ

ข้อ ๑ **ทาน** การให้ การแบ่งปัน ถ้าพูดในแง่ของการช่วยเหลือ ก็คือช่วยเหลือกันในเรื่องวัตถุสิ่งของ ทรัพย์สินเงินทอง เมื่อช่วยเหลือด้วยสิ่งของ เราพูดสั้นๆ ว่าให้

ข้อ ๒ **ปิยวาจา** วาจาเป็นที่รัก หรือวาจาที่น่าใจ ถ้าจะเอาคำว่าช่วยเหลือมาใช้ ก็คือช่วยด้วยถ้อยคำ แนะนำ บอก สอน ปลอบใจ ปลุกใจ จะแก้ปัญหา จะทำการใดๆ ก็รู้จักพูดดีๆ ให้เขาร่วมมือร่วมใจ วาจาเป็นตัวแสดงเป็นตัวแทนของปัญญา น้ำใจเช่นเมตตาออกมาเป็นท่าที แต่จิตใจต้องออกมาจากปัญญา เพราะด้วยปัญญาจึงไปถึงธรรมถึงความจริง เมื่อพูดจากัน ถ้าอยู่แค่เข้าใจ ก็ได้แค่จ้อเอาใจกัน ต้องไปถึงปัญญาที่เอาธรรมเอาความจริง

ข้อ ๓ **อัตถจริยา** การประพฤติประโยชน์ หรือนำเพ็ญประโยชน์ คือ ช่วยด้วยเรี่ยวแรง ตั้งแต่กำลังกาย เช่นช่วยพาคนแก่ข้ามถนน ช่วยฝึกเด็กว่ายน้ำ ไปช่วยงานวัด ช่วยงานสาธารณะ ฯลฯ ช่วยงานที่เห็นแรงสมอง ใช้ความรู้ใช้กำลังความสามารถด้านต่างๆ

สามข้อนี้เป็นการช่วยเหลือกัน ช่วยเหลือด้วยสิ่งของเงินทอง ช่วยด้วยถ้อยคำ ช่วยด้วยเรี่ยวแรงกำลัง ที่นี้ต่อไป ข้อ ๔ **สมานัตตตา** อันนี้ไม่เห็นเป็นการช่วยเลย สามข้อแรกมีลักษณะสอดคล้องกัน แต่พอมาข้อสี่นี้ ไม่เหมือนแล้ว

นี่ก็ทำนองเดียวกับในพรหมวิหาร ๔ สามข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา ไปในแนวเดียวกัน แต่มาถึงข้อสี่ อุเบกขามีลักษณะพิเศษออกไป อย่างที่ว่าแล้ว สามข้อแรกเอื้อคน แต่ข้อสี่เอื้อธรรม นี่ก็เหมือนกัน ในสังคหวัตถุ ๔ สามข้อแรก เป็นเรื่องช่วยเหลือกัน อย่างที่ว่านั้น แต่มาข้อสี่ ไม่เห็นเป็นการช่วยเหลืออะไรเลย สมานัตตตา มีตนเสมอ ในสามข้อแรก เอื้ออวยแก่คนนั้นคนนี้ แต่มาถึงข้อสี่ สมานัตตตาว่าเท่ากันตามธรรม

ศัพท์เองก็บอกอยู่แล้ว “สมานัตตตา” มาจาก สมาน + อัตต + ตา สำหรับตัวท้าย คือ “ตา” ไม่ต้องเอาใจใส่มาก เป็นคำทางไวยากรณ์ แคแปลว่าความ หรือภาวะ ดูแค่ ๒ คำหลัก คือ “สมาน” ที่จะแปลกันต่อไป กับ “อัตต/อัตตา” ที่แปลว่าตน

“สมาน” อ่านแบบบาลีว่าสมานะ แปลว่า เสมอ แต่พออ่านแบบไทยว่า สมาน (สะ-หมาน) คนไทยเข้าใจความหมายเป็นว่า เชื่อม ประสาน ทำให้ติดกัน ทำให้กลมกลืน ก็เลยกลายเป็นว่า “สมาน” แบบบาลีว่า เสมอกัน แต่ “สมาน” แบบไทยว่า ประสานกลมกลืน

อย่างไรก็ดี “สมาน” ตัวนี้ ไม่ว่าจะอ่านแบบบาลี หรือแบบไทย และไม่ว่าจะแปลแบบบาลี หรือแบบไทย จะว่าเสมอกันเท่ากัน หรือว่า เชื่อมกัน ประสานกัน ก็ตาม ที่จริงทั้งหมดนั้นแหละ คิดว่าคงไม่ผิดหรอก ต้องมาจากบาลีตัวเดียวกันนี้ คือ “สมาน” นั่นเอง

ในภาษาไทย ปัจจุบันนี้เราชินกับคำแปล “สมาน” ว่า ประสานเข้าด้วยกัน หรือสมานกลมกลืนกัน จนกระทั่งคนไทยไม่เข้าใจความหมายที่แท้จริงของ “สมาน”

พอบอกว่า “สมาน” ของบาลีแปลว่าเสมอ หรือเสมอกัน คนไทยก็จับความหมายเพียงในแง่ว่าเท่ากัน ที่นิยมใช้คำว่าเสมอภาค แล้วก็ติดอยู่กับความหมายในแง่ว่าเท่ากัน โดยโน้มเอียงไปในทางที่จะมองในเชิงแบ่งแยก จนลืมไปว่า เสมอ หรือเสมอกันนี้ มองได้ทั้งเสมอในเชิงประสาน และเสมอในเชิงแย้งชิงหรือแตกแยก

ที่นี้ คนไทยแต่เดิมสืบมา ได้มองความหมายของ สมาน-เสมอ ในเชิงประสานกลมกลืน สอดคล้องกับความหมายเดิมในภาษาบาลี ซึ่งสมานเป็นความเสมอในเชิงประสาน เข้าถึงกันเข้าร่วมกัน อันนี้เป็นข้อให้สังเกตว่า ต่างกับปัจจุบันที่คนมักมองความเสมอในความหมายเชิงแบ่งแยก ขอใช้คำให้แรงว่า แบ่งแยกและแก่งแย่ง

คนไทยปัจจุบันนี้มักมองความเสมอภาคในความหมายเชิงแบ่งแยกและแก่งแย่ง คือจะมองด้วยความรู้สึกแข่งกัน หรือว่าต่างฝ่ายก็จ้องจะเอา เช่น เฟ่งจ้องว่าเขาได้เท่าไร เราได้เท่าเขาไหม คำว่าเสมอ ก็คือเท่า ถ้าเขาได้ห้าสิบ เราก็ต้องได้ห้าสิบ ถ้าเขาได้ห้าสิบ เราไม่ได้ห้าสิบ แสดงว่าไม่เสมอภาค จะมีการจ้อง ที่ว่าจ้อง ก็คือตัวเองก็อยากจะได้ อยากจะเอา ก็ต้องได้เท่ากัน เมื่อต่างคนต่างจะเอาแล้ว จะมองความเสมอกัน จะมองความเท่ากัน ไปในลักษณะที่แบ่งแยกกัน แยกพวกแยกฝ่าย แล้วก็แก่งแย่งกัน

ที่นี้ ลองดูความหมายของคำว่า “เสมอ” แบบเดิม ซึ่งมาจากพระพุทธศาสนา ที่ท่านใช้คำว่า “สมาน” แล้วอ่านแบบไทยว่า “สะ-หมาน” ที่กลายเป็นประสานกลมกลืน ถามว่า ทำไมเสมอจึงมีความหมายเป็นเชิงประสานกลมกลืนกันได้ อันนี้ไม่ยาก

ก็ดูความหมายเดิมสิ “สมานัตตตา” แปลว่า ความเป็นผู้มี
 ตนเสมอ แล้วท่านก็อธิบายความหมายหนึ่งว่า คือ สมานสุขทุกข์ตา
 แปลว่า ความเป็นผู้มีสุขและทุกข์เสมอกัน คือ เสมอกันในสุขและ
 ทุกข์ แล้วเสมอกันในสุขและทุกข์ คืออย่างไร ก็อธิบายต่อไปสิ คือ
 เขาสุขเราก็สุขด้วย เขาทุกข์เราก็ทุกข์ด้วย นี่แหละ พอบอกว่าเสมอ
 ในสุขและทุกข์ ก็มีลักษณะของความร่วมกันทันทีเลย

เพราะฉะนั้น ในเวลาแปลเป็นไทย ที่ท่านว่ามีสุขและทุกข์
 เสมอกัน ก็จึงแปลเป็นไทยว่า “ร่วมสุขร่วมทุกข์” พอร่วมสุขร่วม
 ทุกข์กัน คนก็เข้าถึงกัน ประสานเข้าด้วยกัน เข้าร่วมกันทันที
 หมายความว่า มีสุข ก็สุขด้วย มีทุกข์ ก็ไม่ทิ้งกัน นี่เป็นความหมาย
 แต่เดิมมา ซึ่งน้อมให้รู้สึก ว่า เสมอนั้นคือร่วม ดังนั้น ไปๆ มาๆ
 “สมาน” ที่แปลว่าเสมอนี้ อ่านเป็นไทยว่า “สะ-หมาน” จึงมี
 ความหมายเป็นประสานกลมกลืนไปเลย

ครั้นมาถึงเวลานี้ คนไทยมองความเชื่อมโยงไม่ติด สมานก็เลย
 มีความหมายต่างจากเสมอไปแล้ว ทั้งๆ ที่ตัวเดิมของมันก็คือเสมอ

แต่เราแยกเอาคำว่า “สมาน” ในภาษาบาลี ที่อ่านเป็นไทย
 ว่า “สะ-หมาน” ให้มีความหมายเป็นว่าประสานกลมกลืน แยกต่าง
 จาก “สมาน” ที่แปลว่าเสมอ ไปเสียแล้ว

ก็เป็นอันว่า คำว่าเสมอ คือสมานในภาษาบาลีนั้น มาในคำ
 ว่าสมานัตตตา มีตนเสมอกัน หมายถึงความเสมอภาค แต่เป็น
 ความเสมอที่มีความหมายเชิงกลมกลืนเข้ากัน คือเมื่อเสมอกัน ก็
 กลมกลืนกัน เข้ากันได้ เข้าถึงกัน เข้าร่วมเข้าร่วมกันได้ เหมือน
 อย่างที่ท่านแสดงความหมายเชิงประสานกลมกลืนนี้ไว้ว่า “ความมี
 ตนเสมอ (สมานัตตตา) คือความมีสุขทุกข์เสมอกัน (สมานสุขทุกข์ตา)”
 หมายความว่าร่วมสุขร่วมทุกข์กัน

พอคนร่วมสุขร่วมทุกข์ มันก็ประสานกลมกลืนแล้ว มันไม่มีการแบ่งแยก ไม่มาจ้องกันในแง่ที่จะแย่งชิงผลประโยชน์ว่าใครได้มากกว่ากัน ถ้าหากไปแก่งแย่งผลประโยชน์แล้ว มันก็ต้องแบ่งแยกกัน อันนี้แน่นอนใช่ไหม

ทีนี้ คนปัจจุบันบางทีแทบนึกไม่ออกว่า เสื่อมภาคจะมีความหมายเชิงประสานได้อย่างไร อันนี้แสดงว่าคนเลยเถิดกันไปมากแล้ว เหตุที่เป็นอย่างนั้น ก็เพราะคนปัจจุบันนี้ มองหลักความเสื่อมภาคได้อิทธิพลของทุนนิยม หรือลัทธิเศรษฐกิจที่มุ่งหาผลประโยชน์ ของปัจเจกชน จนทำให้แต่ละคนมุ่งแต่เฟื่องง้องหาผลประโยชน์ของตน แล้วความเสื่อมภาคก็มีความหมายมาสนองความต้องการอันนี้ คือความต้องการแย่งชิงผลประโยชน์ จึงทำให้แบ่งแยกกัน แล้วก็แก่งแย่งกัน ก็กลายเป็นว่า ถ้าแก่ได้ห้าสิบ ช้าก็ต้องได้ห้าสิบ ถ้าแก่ได้ร้อย ช้าก็ต้องได้ร้อย อย่างนี้ก็คือความหมายเชิงแก่งแย่งผลประโยชน์ และแบ่งแยก

เป็นอันว่า ความหมายของ “เสื่อมภาค” ในแบบของคนปัจจุบัน ที่ว่ามานั้น ต่างจากความหมายของเสื่อมภาคแบบสมานัตตตา ที่เป็นการเสมอกันแบบประสานกลมกลืนร่วมกัน ดังที่ว่าเสมอในสุขและทุกข์ คือมีสุขและทุกข์เสมอกัน ได้แก่ร่วมสุขร่วมทุกข์

ต่อจากนั้นยังมีความหมายอีกว่า ที่ว่าเสมอกัน ก็ไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน การไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน ก็เป็นความเสมอชนิดหนึ่ง ที่ทำให้ประสานเข้ากันได้ ไซ้ไหม พอไม่ดูถูกกัน ไม่ดูหมิ่นกัน ก็ทำให้เกิดความเสมอภาคเชิงสมาน เชิงประสาน เข้ากันได้ รวมกันได้

ต่อไปอีก ไม่เลือกที่รักมักที่ชัง (หรือไม่เลือกที่รักมักที่ชัง) และต่อไป ไม่เอาวัดเอาเปรียบกัน ก็เป็นความเสมอภาคเชิงประสานอีกเช่นกัน ก็ช่วยให้คนรวมกันสามัคคีกันได้

คนเราแม้จะช่วยกันดี มีการให้ มีการพูดดี แต่ลองไม่มีความ
เสมอภาคในข้อสุดท้ายนี้ ก็รักษาสังคมไว้ไม่อยู่ มันจะทำให้คน
แตกแยกกันไปหมด เช่นว่า ลองให้หัวหน้าเลือกที่รักสี ทั้งๆ ที่ท่านก็
ให้ วาจาก็พูดดี แต่พอเลือกที่รักผลึกที่ซัง ก็จบ ไม่สามารถรักษา
ความสามัคคีไว้ได้ ก็แตกแยกกัน เพราะฉะนั้น ข้อสุดท้ายคือ
สมานัตตตวจึงคุมหมดเลย และสาระของมันก็คือการรักษาความ
เป็นธรรมนั่นเอง เป็นความถูกต้องตามหลักการ

เพราะฉะนั้น สมานัตตตานี้จึงสอดคล้องกับอุเบกขา เพราะ
รักษารธรรม รักษาความถูกต้อง รักษาความควรจะเป็น รักษาความ
สมเหตุสมผล ความชอบธรรม ความยุติธรรม รวมทั้งความเสมอ
ภาคนั้นแหละไว้ เป็นข้อปิดท้าย ว่าสมานตัว มีตนเสมอ มาคัดท้าย
คุมหมดทั้งสามข้อต้น ให้ร่วมกัน เสมอภาค เป็นธรรม ยุติธรรม

พึงสังเกตว่าสังคหวัตถุ ๓ ข้อแรกเป็นการปฏิบัติต่อกัน แก่กัน
เช่นให้แก่คนนั้น พูดดีแก่คนนี้ ช่วยทำให้แก่คนโน้น แต่ข้อ ๔ นี่เป็น
การปฏิบัติด้วยกัน ร่วมกัน สมเสมอทั่วกัน

เมื่อมีสมานัตตตามาทำให้เข้าถึงกัน มาร่วมมารวมกันทำกิจ
ทำการด้วยกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์กันแล้ว ก็เป็นสถานการณ์ เป็นโอกาส
ให้ ๓ ข้อต้น ทั้งทาน ปิยวาจา และอัตถจริยา ถูกนำมาใช้ครบ
ทั้งหมด ข้อ ๔ จึงสร้างสนามปฏิบัติการให้แก่ ๓ ข้อต้นนั้น และข้อ
๔ สมานัตตตานี้ก็ดูแลคุมให้ใช้ ๓ ข้อต้นนั้นอย่างสมเสมอกันอีก
ด้วย เป็นความพร้อมเพรียงสามัคคีครบหมดทั้งคนทั้งธรรม

จึงได้พูดว่า หลักสังคหวัตถุ ๔ นี้ สืบเนื่องสอดคล้องกันกับ
หลักพรหมวิหาร ๔ โดยที่ว่าพรหมวิหาร ๔ เป็นคุณสมบัติ เป็นอาการ
เป็นท่าทีอยู่ในใจ แล้วแสดงออกมาเป็นภาคปฏิบัติทางสังคหวัตถุ ๔

ปฏิบัติธรรม ทั้งมีในใจ และทำในสังคม ให้ทั้งครบ ทั้งพอดี

ทีนี้ก็มาดูความสอดคล้องกัน เริ่มตั้งแต่

ข้อ ๑ ทาน การให้ การช่วยเหลือกันด้วยวัตถุสิ่งของเงินทอง
ทรัพย์สิน

ครั้ง ในยามเขาเป็นปกติ เราให้ด้วยเมตตา ให้ด้วยความรัก เป็นความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน โดยที่ว่าเขาไม่ได้มีทุกข์หรือเดือดร้อนอะไร ยกตัวอย่างบ่อยๆ เช่นว่า สมัยก่อนนี้ คนไทยเรา เวลาทำกับข้าวอร่อยๆ เป็นพิเศษ เราก็จะแบ่งจะไปแจกให้เพื่อนบ้าน วันนี้ บ้านนี้แกงนี้ ก็แบ่งเอาไปให้บ้านโน้น พอวันพรุ่งนี้ บ้านโน้นทำกับข้าวนี้ อร่อยพิเศษ บ้านโน้นก็มาแบ่งให้บ้านนี้ อย่างนี้เรียกว่าให้ด้วยเมตตา ด้วยไมตรี โดยที่ว่าเขาไม่ได้เดือดร้อนอะไร เราก็ไปให้แก่เขา เป็นสถานการณ์ที่อยู่กันตามปกติธรรมดาเนี่ย บางทีก็แบ่งปันกันไปทั้งๆ ที่ก็ไม่มีใครเดือดร้อน การให้แก่กันอย่างนี้ เรียกว่าให้ด้วยเมตตาหรือไมตรี

สอง เขาตกทุกข์ได้ยากเดือดร้อน คนถูกน้ำท่วมไฟไหม้ เราก็บริจาคเงินทองสิ่งของไปช่วย อย่างนี้เรียกว่าให้ด้วยกรุณา จะเห็นว่า เป็นการให้ในต่างสถานการณ์สอดคล้องกับคุณธรรมในใจคือ พรหมวิหารที่ต่างข้อออกไป ข้อนี้เป็นการให้ด้วยกรุณา

สาม เขาทำความดีก้าวหน้าไป แต่ขาดเงินขาดทอง เราก็ไปให้เงินบริจาคเพื่อช่วยสนับสนุนการทำความดีนั้น อันนี้เรียกว่าเป็นการให้ด้วยมุทิตา แต่ในสังคมของเรานี้ จะเห็นว่า การให้ด้วยมุทิตา ดูทำจะน้อยกว่าการให้ด้วยเมตตากรุณามาก การให้เพื่อส่งเสริมการทำความดีนี้ เราอาจจะเบาไปหน่อย

แต่เดิมนั้น การให้ด้วยมูทิตาเพื่อส่งเสริมการทำความดีนี้ได้เป็นมาในประเพณีจนเป็นวัฒนธรรม ออกมาในรูปของการทำบุญทำกุศล การให้การบริจาคที่เรียกว่าทำบุญส่วนมากนี้ เป็นการให้ด้วยมูทิตา

ตัวอย่างสำคัญก็เช่นว่า วัดเป็นแหล่งการศึกษา เป็นแหล่งของการทำความดีงามและสร้างสรรค์ กิจกรรมในวัด การศึกษา การให้การอบรมแก่พระสงฆ์ กิจกรรมสร้างสรรค์มาอยู่ที่วัดมากมาย เพราะวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษา และเป็นศูนย์กลางของสังคม เราต้องการมูทิตา จะส่งเสริมการศึกษา ส่งเสริมการทำความดีงาม หรือการสร้างสรรค์ในสังคม เราก็เลยนิยมไปบริจาคให้วัด หรือไปทำทานกันที่วัด เช่นไปสร้างกุฏิ ก็คือสร้างที่อยู่สำหรับกุลบุตรที่จะไปพักอยู่อาศัยเพื่อบวชเรียนในชุมชน ในหมู่บ้านนั้นๆ ซึ่งทุกคนมีสิทธิจะมาอยู่ทั้งนั้น หมุนเวียนกันมาอยู่ต่อๆ กันไป ไม่รู้จบสิ้น

ในสมัยต่อมา ตอนหลังๆ ในยุคปัจจุบันนี้ คนมากทีเดียวไม่เข้าใจ มีการถามหรือตั้งข้อสงสัยว่า ทำไมสร้างวัดสร้างกุฏิสวยงาม ทำไมวัดสร้างที่ให้พระอยู่ดีกว่าชาวบ้าน ชาวบ้านรอบวัดยากจนมีที่อยู่แย่ๆ แต่ที่วัดนี้สร้างกุฏิสวยหรืออยู่สบาย จริงอยู่ ปัจจุบันนี้ ก็อาจจะมึบ้างที่เลยเกิดไป อย่างที่อาจจะกลายเป็นการสร้างเพื่อส่วนตัว ที่พระองค์นั้นๆ อยากจะอยู่อย่างสุขสันต์ แต่อย่างนี้ไม่ใช่แบบของเดิม เรื่องเดิมไม่ใช่อย่างนั้น

ในประเพณีที่เป็นมาอย่างเดิมนั้น กุฏิเป็นสมบัติส่วนรวมของชุมชนนั้น เพราะวัดทั้งวัดเป็นสมบัติของชุมชนอยู่แล้ว ไม่เป็นของผูกขาดแก่ใคร พระที่อยู่ในวัดก็ไม่ได้เป็นเจ้าของกุฏิ เวลาสร้างกุฏิขึ้นมาแล้ว ชุมชนเป็นเจ้าของร่วมกัน แล้วคนในหมู่บ้านนั้นก็หมุนเวียนกันมาอยู่

โดยเฉพาะก็มากับประเพณีบวชเรียนนั่นแหละ บวชกันมาตั้งแต่ปู่แต่ทวด มาถึงพ่อก็ไปบวชที่วัดนั้น มาถึงลูกก็ไปบวช ลูกไปบวช ก็เพื่อไปเรียนหนังสือ ก็ไปอยู่ที่กุฏินั้น ได้ใช้กุฏินั้น เพราะกุฏินั้นเป็นสมบัติร่วมกันของหมู่บ้าน เป็นสมบัติส่วนรวม เพราะฉะนั้นชาวบ้านจึงเห็นความสำคัญของสมบัติส่วนรวมนี้อย่างยิ่ง สมบัติส่วนตัวจะมีบ้างก็ระวังเอาเถอะ แต่ส่วนรวมที่เราใช้ประโยชน์ร่วมกัน และใช้เพื่อความดีงามนี้ ต้องเอาใจใส่

เป็นอันว่า การให้ด้วยมุกิตานะมีเรื่อยมาแล้ว ก็คือการทำบุญที่วัดนั่นเอง ส่วนการให้ด้วยเมตตาการุณา ก็มีอยู่เป็นปกติของชาวบ้านอยู่แล้ว ในชีวิตประจำวันก็มีน้ำใจต่อกัน เวลาตกทุกข์ได้ยาก ก็ช่วยเหลือกันไป แต่พอจะสร้างสรรค์ให้ทานแบ่งปันด้วยมุกิตา ก็ไปส่งเสริมกิจกรรมการงานของวัด เช่นสร้างกุฏิ สร้างโบสถ์ สร้างศาลา

ศาลาเป็นที่ประชุมของชุมชน ศาลาการเปรียญเป็นที่ชาวบ้านมาทำกิจกรรมของชุมชนร่วมกัน มาฟังธรรม มารักษาศีล มาอยู่ค้างคืน รักษาอุโบสถ เป็นที่ประชุมของชาวบ้านทั้งหมู่บ้าน แถมเวลามีภัยอันตราย เช่นถูกไฟไหม้ ก็มาพยักพิงหลบภัยอยู่อาศัยกันที่ลานวัด ใช้ศาลาวัดอีก สมัยก่อนนี้ ตอนมีสงคราม บ้านเมืองถูกข้าศึกรุกราน ในหลวงจะยกทัพออกไป ก็ต้องหาวัดใหญ่ๆ ไปประชุมกันที่ลานวัด เป็นต้น เป็นอันว่าวัดเป็นศูนย์กลางกิจกรรมของชุมชน

ต่อมา เราไม่เข้าใจความหมายเดิมนี้อีกสักจะทำอะไรๆ เพี้ยนไปหมด แม้แต่พระองค์เอง ก็ไม่รู้ว่าที่ตัวเองมีวัดนี้ ก็เพื่อสนองความต้องการของชุมชน เป็นประโยชน์แก่สังคม เลยนึกว่าวัดนี้เป็นของตัวเอง แล้วก็เอาใจใส่แต่การที่ตัวเองจะอยู่ให้สบาย กุฏิกลายเป็นของส่วนตัวไปเลย อย่างนั้นก็มีผลเป็นเหตุผลให้ชาวบ้านเขาเอาไปตีเนียนได้ว่า เออ... พระนี่อยู่สบาย สร้างกุฏิอยู่หรูหราดีกว่าชาวบ้าน

เป็นอันจะต้องทำความเข้าใจกัน คนไทยจะต้องเข้าใจให้ถูกต้องว่า ที่จริงนั้น ใน ความหมายเดิม หมดทั้งวัดนั้นแหละ ก็คือสมบัติร่วมกันของชุมชนหรือสังคม แล้ววัดก็เป็นที่เป็นช่องทางที่จะทำให้สังคมมีความเจริญก้าวหน้า เป็นแหล่งของการสร้างสรรค์ทำความดี เราจึงเรียกว่าไปทำบุญ เราจึงไปบริจาคให้วัด อันนี้แหละ เข้าหลักที่เรียกว่า ให้ด้วยมูทิตา เอาละ เป็นอันว่า ข้อทาน-ให้ออกมาจากพรหมวิหารได้ทั้งเมตตา-กรุณา-มูทิตา

ข้อ ๒ **ปิยวาจา** พูดหรือช่วยเหลือกันด้วยถ้อยคำ ก็เช่นเดียวกัน ยามปกติ เขาไม่ได้เดือดร้อนเป็นทุกข์อะไร เราก็พูดจาไพเราะอ่อนหวาน สุภาพอ่อนโยน เจอกันก็ทักทายปราศรัย เป็นมิตรไมตรี พูดดีต่อกัน นี่คือปิยวาจา พูดดีด้วยเมตตา

ต่อมา เขาเดือดร้อน หรือตกทุกข์ หรือประสบปัญหา เราก็ช่วยด้วยวาจา เช่นไปพูดปลอบโยน ให้กำลังใจ ให้ไม่ท้อถอย หรือว่าเรามีสติปัญญาดี ก็พูดแนะนำให้ความรู้ในการที่จะแก้ปัญหา หรือให้คำปรึกษาบอกวิธีแก้ปัญหา ว่าควรจะทำอย่างนี้ๆ ปิยวาจาในกรณีนี้ก็เป็นปิยวาจา พูดดีที่เป็นการช่วยด้วยวาจา ซึ่งเกิดจากกรุณา คือพูดดีด้วยกรุณา

ต่อไป เขาทำความดีก้าวหน้าไป หรือทำงานสร้างสรรค์เป็นประโยชน์เพิ่มขึ้น เราก็ไปพูดส่งเสริมเพิ่มกำลังใจ สนับสนุนให้เขาทำได้ขยายออกไป เขาประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตั้งใจ เราก็ไปพูดจาแสดงความพลอยยินดีด้วย ส่งเสริมสนับสนุนยิ่งขึ้นไป อย่างนี้ก็คือพูดดีด้วยมูทิตา เป็นอันว่าครบแล้ว ปิยวาจา ออกมาจากเมตตาก็ได้ ออกมาจากกรุณาก็ได้ ออกมาจากมูทิตาก็ได้

ข้อ ๓ **อรรถจริยา** บำเพ็ญประโยชน์ ช่วยเหลือด้วยเรี่ยวแรง กำลังความสามารถ อันนี้ก็เช่นเดียวกัน เขาอยู่เป็นปกติ ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เรามีแรงดี มีกำลังมาก ก็ช่วยเขา ยกข้าวยกของให้ ยกเก้าอี้ให้ อะไรอย่างนี้ แม้แต่ที่ง่าย ๆ เหมือนอย่างว่าเพื่อนของเราเนี่ย เขาก็ไม่ได้เดือดร้อนอะไร เดินไปด้วยกัน เขาก็ของหนักกว่าเรา เขาก็ถือไห แต่เราไปด้วย มือเราว่างกว่า เราก็บอกว่ายืมๆ แบ่งมานี้ เราช่วยถือบ้าง ก็แบ่งเบาเขาไป เป็นการสละแรงงานของเราทำประโยชน์แก่เขา คือช่วยเหลือด้วยเมตตา

ในสถานการณ์อื่น มีคนประสบความทุกข์เดือดร้อน เช่นตกน้ำ เขาว่ายน้ำไม่เป็น เราแข็งแรงและว่ายน้ำเป็นด้วย เราก็สละเรี่ยวแรงกำลังของเรา โดนนํ้าลงไปช่วยคนตกน้ำ นี่ก็เป็นอรรถจริยา ด้วยกรุณาแล้ว คือบำเพ็ญประโยชน์โดยเอาเรี่ยวแรงช่วย ด้วยกรุณา

ต่อไป เขาทำความดีกัน มีการสร้างอะไรที่เป็นประโยชน์ เราก็เอาแรงเข้าไปช่วยสนับสนุน อย่างสมัยโบราณที่บอกแล้วว่าวัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน เป็นแหล่งที่ทุกคนได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เวลามีการสร้างกุฏิ ก็คือสร้างที่อยู่อาศัยของผู้คนที่จะได้ไปบวชไปเรียน คนละสามเดือนบ้าง มากหรือน้อยกว่านั้นบ้าง จะได้ใช้กุฏิ นั้นกันไปอีกนาน ที่นี้พอที่วัดสร้างกุฏิ ชาวบ้านก็ไปสละแรงช่วยกัน ในกรณีนี้ การสละแรงงาน เอาแรงงานไปช่วย ก็เป็นการสนับสนุน การทำความดี เรียกว่าช่วยด้วยมุทิตา ไม่ว่าจะไปช่วยสร้างกุฏิ ไปช่วยขุดบ่อน้ำ หรืออย่างประเพณีประจำปีไปช่วยขนทรายเข้าวัด การที่ชาวบ้านไปสละแรงงาน แม้แต่ช่วยขนทรายเข้าวัด ก็เป็นการปฏิบัติอรรถจริยาด้วยมุทิตา ตกลงครบแล้วนะ

สังคหวัตถุ ๔ เป็นภาคปฏิบัติการในสังคม ออกมาจากคุณธรรมในใจคือพรหมวิหาร ก็เอาสังคหวัตถุ ๓ ข้อแรก คือ ทาน-ให้ ปิยวาจา-พูดดี และอัตถจริยา-ทำประโยชน์ ไปคู่กับพรหมวิหาร ๓ ข้อแรก คือ เมตตา กรุณา มุทิตา เป็น ๙ สถานการณ์เป็นอันว่า ทาน ให้ด้วยเมตตา ก็ได้ ให้ด้วยกรุณา ก็ได้ ให้ด้วยมุทิตา ก็ได้, ปิยวาจา พูดดีด้วยเมตตา ก็ได้ พูดดีด้วยกรุณา ก็ได้ พูดด้วยมุทิตา ก็ได้, อัตถจริยา ทำประโยชน์ด้วยเมตตา ก็ได้ ด้วยกรุณา ก็ได้ ด้วยมุทิตา ก็ได้ ๙ สถานการณ์ สอดคล้องกันหมด

ต่อไป ข้อ ๔ **สมานัตตตา** ความมีตนเสมอ ข้อนี้บอกแล้วว่าตรงออกมาจากอุเบกขา สามข้อแรกนั้นเป็นการปฏิบัติต่อกัน แก่กัน ให้ ก็ให้แก่กัน ปิยวาจา ก็พูดต่อกัน แล้วอัตถจริยา ก็ช่วยทำให้แก่กัน แต่ข้อสี่ คือสมานัตตตานี้ ไม่ใช่แค่แก่กัน ต่อกัน แต่ถึงตัวเอาตัวเข้าร่วม เข้าคลุกเลย ข้อสมานัตตตานี้ จึงมีลักษณะต่างออกไป ไม่ใช่แค่ต่อกันแล้ว แต่เข้าถึงกัน เข้าร่วมกันเลย โดยมีความเท่าเทียมกัน เสมอภาคแบบประสาน เสมอสมาน โดยมีอุเบกขาเป็นฐาน และมีสามข้อแรก เมตตา กรุณา มุทิตา เข้ามาพร้อมอยู่ด้วย

สมานัตตตาได้พร้อมหมด แต่ตัวที่เป็นหลักยืนเป็นฐาน คืออุเบกขา เพราะเป็นตัวรักษารธรรม รักษาความเป็นธรรม ความเสมอภาคเสมอกันนี้ต้องอาศัยความเป็นธรรม แต่อย่างที่บอกแล้วว่าเสมอคือสมาน เสมอแบบประสาน เจอทุกข์ก็เจอด้วยกัน มีสุขก็มีด้วยกัน แต่ถ้าเวลาเจอทุกข์แล้วทิ้งกัน ก็ไม่เป็นธรรมแล้ว เมื่อทุกข์ก็ทุกข์ด้วยกัน สุขก็สุขด้วยกัน ร่วมสุขร่วมทุกข์ ก็มีความเป็นธรรม เสมอภาคแบบประสานกัน แล้วก็ไม่ดูถูกไม่ดูหมิ่นกัน ไม่เลือกที่รักผลักที่ชัง ไม่เอารัดเอาเปรียบกัน

เสมอภาคคุณค่าสังคหวัตถ์ ให้สังคหธรรมคุณค่าวินัยของชาวบ้าน

จะเห็นว่า การปฏิบัติอย่างเสมอกันหรือเสมอภาคนี้ รวมความหมายไปถึงว่าไม่ลำเอียงด้วย นี่แหละสมานัตตตาจึงต้องมาเป็นตัวคุณค่าเป็นคุณของชุดสังคหวัตถ์ ๔ นี้

เห็นได้ง่ายว่า ใน ๓ ข้อแรกนั้น ถ้าเป็นคนต่อคน หรือตัวต่อตัว ทาน ก็ให้ไป ปิยวาจา ก็พูดดีไป อุตถจริยา ก็ทำประโยชน์ช่วยเหลือไป

แต่พอมีหลายคน ไปเกี่ยวข้องกับคนหลายๆ คราวนี้ สมานัตตตาก็ต้องเข้ามาปรับมาคุมละ ต้องให้เสมอภาคกัน ให้เสมอสมานกัน ไม่ใช่ว่า ถ้าเป็นคนโน้นละก็ให้พิเศษ แต่ถ้าเป็นคนนั้นก็ให้นิดหน่อย ถ้าเป็นคนนี้ละก็ปิยวาจาหวานจ้อย แต่ถ้าเป็นคนโน้นวาจาไม่ค่อยเป็นปิยะ ถ้าเป็นคนนั้นอุตถจริยาช่วยทำให้เต็มที่ แต่พอมาคนนี้ อุตถจริยาพอขอไปที หรือเวลาตัดสินวินิจจัยอะไร ก็เข้าข้างคนโน้นคนนี้ ก็เสียความเสมอภาค ไม่มีสมานัตตตา (พูดสั้นๆ ว่า ไม่มีสมานัตต์) แต่พอมีความเสมอภาคแบบนี้ ก็เข้ากันได้หมด มีสามัคคีได้

ข้อคุณค่าคือสมานัตตตานี้มีเรื่องพูดมากมาย แต่ในที่นี้ก็แค่ให้รู้เข้าใจหลักไว้ ขอให้สังเกตอีกนิดว่า คำบาลีสำคัญที่แปลว่าเสมอกัน เท่ากัน มี ๒ คำ คือ สมาน (อ่านว่า สมานะ) และ สม (อ่านว่า สมะ)

แต่ตามที่ใช้ในภาษาไทย ๒ คำนี้ ว่าตามรูปศัพท์มีความหมายมากมายอย่าง จนมีการแยกว่า ถ้าเป็นคำบาลีหมายความว่าอย่างนี้ ถ้าเป็นคำไทยหมายความว่าอย่างนั้น แต่ที่จริงน่าจะจะเป็นความหมายแยกแ่งแยกนัยออกไปของคำบาลีเดิมเดียวกันนั่นเอง

ถ้านำความหมายตามแก่นัยเหล่านั้นมามองหลักธรรมนี้ ก็จะได้ความเข้าใจชัดเจนเห็นแง่มุมครบถ้วนขึ้น ซึ่งมีทั้งว่า เสมอ สมาน เสมอภาค เท่ากัน เท่าเทียม เชื่อม ประสาน สม สมกัน เหมาะกัน เหมาะสม เข้ากัน รับกัน ตรงกัน พอดี สมดุล ดังนี้ เป็นต้น ไม่ใช่มองแค่เท่ากันที่요ๆ

ว่ากันในขั้นพื้นฐาน บอกว่า ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎธรรมชาติ เช่นเกิดมาแล้ว ต้องแก่ ต้องเจ็บ ต้องตาย กฎธรรมชาตินี้แน่นอนนัก แต่บางคนเกิดแล้วตายเลย ได้แค่เกิดกับตาย ไม่ได้แก่ไม่ได้เจ็บ แต่ถ้าเขาอยู่นานไป ก็ต้องแก่ แต่ก็อีกแหละ บางคนแก่ช้า บางคนแก่เร็ว นี่ก็ขึ้นต่อเหตุปัจจัยที่หลากหลาย รวมแล้วก็เสมอกันตามธรรม (เช่นต้องดูเหตุปัจจัยเกี่ยวข้องที่ทำให้มองเห็นเป็นต่าง)

บอกว่า ทุกคนเสมอกันต่อหน้ากฎหมาย (คือต่อหน้ากฎหมายมนุษย์) นี่ก็จริง แต่จริงตามหลักการที่มนุษย์ตกลงกัน ถือว่าจริงตามตัวบท ซึ่งออกผลไม่เด็ดขาด ชักจะไม่แน่นนัก เช่นขึ้นต่อการบังคับใช้กฎหมาย เป็นต้น คือเป็นเรื่องของสังคมมนุษย์ ที่มนุษย์จะรักษารักรวมตามข้อเรานั้นได้หรือไม่ ยังมีการปิดการเบี่ยงการพลักการแฝงการบังเป็นต้นได้

บางทีมองความเสมอภาคว่าเท่ากันอย่างเด็ก เช่น เห็นชายสองคนกินข้าวไม่เท่ากัน คนหนึ่งกินจานเดียว อีกคนหนึ่งกิน ๓ จาน ก็บอกว่าไม่เสมอภาค ได้อาหารไม่เท่ากัน แต่พอดูตามจริงคือคนที่กินจานเดียวนั้นมีโรคตัวเล็กผอม เขากินได้แค่นั้น ถ้าขึ้นกิน ๓ จาน ก็ฝืน อาจจะจุกแน่นถึงตาย ส่วนคนที่กิน ๓ จานนั้น ร่างกายใหญ่โตแข็งแรงมาก ทำงานหนัก ถ้าเขากินจานเดียว ก็ไม่หายหิว อาจจะอ่อนเพลียหรือตาลายเป็นลมไปเลย นี่ก็ให้เขามีสิทธิกินได้เท่ากันแล้ว และเขาก็เสมอกันตามธรรม คือ ตามเหตุปัจจัย ตามเหตุผล บางทีก็ว่าตามความเหมาะสม หรือสมส่วนพอดีเท่านั้น

หลายคนมาสมัครเข้าทำงาน เขาตั้งเกณฑ์วางมาตรฐานกันไว้โดยพิจารณาตามธรรมอย่างมีเหตุผลเหมาะสมพอดีลงตัวเป็นธรรมแล้วว่า ผู้ที่มีคุณสมบัติเป็นความรู้ความสามารถมีประสบการณ์เท่านี้ อย่างนี้ ให้ได้ตำแหน่งนี้มีเงินเดือนแค่นี้ ส่วนผู้ที่มีคุณสมบัติเท่านี้ อย่างนั้น ให้ได้ตำแหน่งนั้นมีเงินเดือนแค่นั้น ทุกคนมีสิทธิเท่ากันเสมอ กัน สอบคัดแล้ว ก็ได้ตำแหน่งต่างกัน มีเงินเดือนไม่เท่ากัน และนี่ก็เป็นความเสมอภาคตามธรรม

บางทีเขาวางมาตรฐานตั้งเกณฑ์ไว้ว่า ในอาชีพนี้ งานตำแหน่งนี้ๆ เสี่ยงอันตราย เกินไปสำหรับคนเพศนี้วัยนั้น ก็ไม่ให้รับเข้าทำงาน ถ้าถูกต้องเป็นจริง ก็เป็นความเสมอภาค ที่เสมอกันตามธรรม สมกับคนนั้นๆ ตามธรรม ถ้าต่อมา สถานการณ์และเหตุปัจจัยเกี่ยวข้องเปลี่ยนแปลงไป ที่เคยเสี่ยงอันตรายก็หายเสี่ยงแล้ว ก็แก้ไขกฎกติกาให้เข้ากันสมกันตามเหตุปัจจัย ก็เป็นความเสมอภาคเสมอกันตามธรรม

พูดรวมๆ ก็คือเป็นความเสมอกันตามธรรม อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัสในระดับสูงสุดว่า

“พระโสดาบันเป็นสมานัตตี่(มีตนเสมอ)กับพระโสดาบัน พระสกทาคามีเป็นสมานัตตี่กับพระสกทาคามี พระอนาคามีเป็นสมานัตตี่กับพระอนาคามี พระอรหันต์เป็นสมานัตตี่กับพระอรหันต์”

สังคหัตถะระดับสูงสุดนี้ เรียกว่า “เอตทัคคะ” พระพุทธเจ้าตรัสไว้ครบทั้ง ๔ สังคหัตถ์ ถ้าชวนกันปฏิบัติ ก็จะได้อยู่กัน ในสังคมที่อุดมศีล อุดมธรรม อุดมปัญญา เจริญก้าวหน้า พร้อมทั้งอามิสไพบูลย์ และธรรมไพบูลย์ ดังนี้ (ขง. นวก. ๒๓/๒๐๙/๓๗๒๖)

เขตทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๓๖๐ องศา (ให้ธรรม-ความรู้-ปัญญา), เขตทิศเหนือ ๐ องศา (ตั้งใจฟัง), เขตทิศตะวันออกเฉียงใต้ ๙๐ องศา (ตั้งใจฟัง), เขตทิศเหนือ ๐ องศา (ตั้งใจฟัง) พาคณไม่มีศรัทธาให้มามั่นในความเปี่ยมศรัทธา พาคณทุกสิ่งให้มามั่นในความเปี่ยมศรัทธา พาคณตระหนี่ให้มามั่นในความเปี่ยมเสียสละ พาคณทรมานปัญญาให้มามั่นในความเปี่ยมปัญญา, เขตทิศเหนือ ๐ องศา (ตั้งใจฟัง) พระโสดาบันเป็นสมานัตตกับพระโสดาบัน...พระอรหันต์เป็นสมานัตตกับพระอรหันต์

ในที่สุดก็มาถึงท้ายที่สมานัตตตา ความมีตนเสมอสมาน ซึ่งทำให้เข้ากันได้กลมกลืน ความเสมอภาคจึงเป็นเรื่องของความประสานกลมกลืน อย่างที่ว่ามานี้ ก็สอดคล้องกันหมด เป็นอันว่านี่คือสังคหวัตถุ หลักการสงเคราะห์ ๔ ประการ ซึ่งเป็นภาคปฏิบัติ การ ออกสู่สังคม โดยสืบเนื่องรับกันกับคุณธรรมในใจ ที่เรียกว่าพรหมวิหาร ๔

ถ้าไม่มีสังคหวัตถุ ๔ นี้ พรหมวิหาร ๔ ก็อยู่แคในใจ ไม่มีผลขัดออกมาต่อสังคม แต่ถ้าไม่มีเมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา เป็นพรหมวิหารอยู่ในใจ สังคหวัตถุ ๔ ที่เป็นภาคปฏิบัตินี้ก็

เกิดขึ้นได้ยาก เพราะการที่สังคหะจะเกิดขึ้น ต้องมีแรงจูงใจ เช่นว่า ทาน-การให้ ถ้าไม่มีเมตตาความรัก หรือกรุณา ความสงสารอยากช่วยเหลือ มาเป็นแรงจูงใจ ก็ต้องมีแรงจูงใจอย่างอื่น เช่น อยากได้หน้าได้ตา เอาละสิ กลายเป็นว่าให้เพราะอยากได้หน้าได้ตา หรือมีผลประโยชน์ตอบแทน หวังผลประโยชน์จากเขาในระยะยาว เสียหน่อยจ่ายน้อยเพื่อให้ได้มาก หรือว่าหวังได้ผลตอบแทนเป็นยศ เป็นเงินตรา เป็นเหรียญตรา อะไรอย่างนี้ ใช้ไหม

เป็นอันว่า ถ้าไม่มาจากพรหมวิหารเป็นฐานอยู่ในใจแล้ว ภาคปฏิบัติการทางสังคม ก็เกิดขึ้นได้ยาก

ถึงแม้ว่าถ้าปฏิบัติการณ์นั้นเกิดขึ้น ก็ไม่จริงใจ เมื่อไม่จริงใจ ก็ไม่พอดี ไม่ตรงไม่พอไม่เข้ากับการแก้ปัญหา แต่ถ้าเกิดจากคุณธรรม มันก็จะพอดี เขาเจอสถานการณ์อย่างนี้ เราก็มีกรุณาให้เขา และมีอุเบกขาไปคุยว่าให้อยู่ในเหตุในผล แต่ถ้าให้โดยมีแรงจูงใจอื่น อย่างที่ว่าเมื่อก็ เช่นต้องการผลตอบแทน ต้องการได้น้ำได้ตา ก็จะไม่เป็นการให้ที่พอดีไปได้ อันนี้ ถ้าได้น้ำได้ตา ก็ให้ ให้จนกระทั่งเกินกว่าที่ควรจะให้ แล้วทีนี้ถ้าไม่ได้น้ำไม่ได้ตา ก็เลยไม่ยอมให้ หรือสักว่าให้นิดๆ หน่อยๆ อย่างนั้นสังคมไปไม่ไหวในระยะยาว สังคมก็พิการเลย แต่ถ้ามีธรรมอยู่ในใจ ให้ด้วย เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา ก็พอดีเลย

ก็เป็นอันว่า ปฏิบัติการที่ออกสู่สังคม ถ้าไม่มีคุณธรรมในใจเป็นฐาน เป็นแรงจูงใจขับเคลื่อน จะเกิดขึ้นได้ยาก ถึงแม้เกิดขึ้น ก็จะไม่จริงใจ และไม่มั่นคง เช่นว่า เมื่อใดตัวไม่ได้ผลประโยชน์ตอบแทน เป็นต้น ก็ไม่ช่วย ไม่มีสังคหวัตถุออกมา อย่างนี้ก็จะวิปริตไปหมด คนจะไม่สามารถดำรงสังคมให้อยู่ด้วยดีได้

รวมความว่า ถ้ามีแต่คุณธรรมในใจ ไม่ออกสู่ปฏิบัติการในสังคม ก็ไม่เพียงพอที่จะให้สังคมนี้อยู่ดี แต่ถ้าปฏิบัติการในสังคมไม่มีคุณธรรมอยู่ในใจ ก็จะไม่จริงใจ ไม่มั่นคงยั่งยืน ไม่พอดี แล้วแกมก็เกิดขึ้นได้ยากด้วย นี่เป็นเรื่องของความประสานสอดคล้องของคุณธรรมที่ว่า ต้องมีทั้งภาคที่อยู่ในใจ เป็นคุณสมบัติภายใน แล้วแสดงออกเป็นภาคปฏิบัติการ ดังนั้น จึงเป็นความจำเป็นว่า ต้องประสานกันระหว่างคุณธรรมในใจ กับปฏิบัติการในสังคม

สำหรับคฤหัสถ์ญาติโยมชาวบ้าน พระพุทธเจ้าตรัสเน้นธรรมด้านเศรษฐกิจและสังคมไว้มาก เราจำกันแม่นว่า ท่านอนาถปิณฑิก (“ผู้มีก้อนข้าวเพื่อคนอนาถา”) และวิสาขามหาอุบาสิกา ได้รับยกย่องเป็นทายกและทายิกาเอตทัคคะ แต่ควรระลึกด้วยว่า พระองค์ทรงยกย่องเจ้าชายหัตถกะอาฬวกะ ว่าเป็นเอตทัคคะในการใช้สังคหวัตถุ ๔ นี้ สงเคราะห์หมู่ชนชุมชน (บริษัท)

สำหรับองค์พระราชา หรือผู้ปกครองบ้านเมือง นอกจากต้องบำเพ็ญสังคหวัตถุ ๔ ชุดนี้ ตามคำจำกัดความที่ว่าข้างต้นแล้ว ยังพึงปฏิบัติสังคหวัตถุ ๔ ชุดพิเศษจำเพาะ ที่เรียกว่า ราชสังคหวัตถุ ๔ แถมอีกชุดหนึ่งด้วย

เอาละ ที่ว่ามานี้ เป็นตัวอย่างที่รับกัน ของธรรม ๒ ชุดสำคัญ ซึ่งมีจำนวนเท่ากันพอดี **พรหมวิหาร** - ธรรมในใจ คนไทยพูดกันอยู่บ้าง แต่ **สังคหวัตถุ** - ธรรมออกสังคม แทบไม่ได้ยิน ขอให้มาเริ่มกันใหม่ เอาให้จริงจัง สังคหวัตถุสี่นี้ ทำกันให้ขึ้นตา เอามาพูดจากรับให้ติดปากขึ้นใจ

(ถ้าจำยากพูดยาก จะใส่ไม้ทันทมาตการันต์ไว้ อย่าง “ยานัตถุ” เป็น สังคหวัตถุ ว่า สังคหวัตถุสี่ ก็ได้)

น่าจะเตือนกันให้ตื่นขึ้นบ้าง ว่าคฤหัสถ์ชาวพุทธไทยเรานี้ออกจะประมาทกันไปมาก พระพุทธเจ้าตรัสหลักธรรมสำคัญไว้ให้ปฏิบัติ ก็ไม่ปฏิบัติกัน มิใช่แค่ไม่ปฏิบัติ แต่ไม่รู้ด้วยซ้ำ อย่างสังคหวัตถุ ๔ นี้ ก็รู้กันแค่ชื่อแรก คือ ทาน ซึ่งเก่งมาก น่าชม แต่ข้อต่อๆ ไป ไม่รู้จัก แต่ที่เป็นเรื่องใหญ่ พระพุทธเจ้าตรัสสอนหลักที่ถือเป็นคิหิวินัย คือ **วินัยของคฤหัสถ์** ไว้ ก็ไม่ใส่ใจ เมื่อขาดหลักขั้นพื้นฐานนี้ ความเป็นชาวพุทธก็ต้องถือว่าเลือนราง เคว้งคว้าง เป็นชาวพุทธไร้หลักเสียหลัก หลกกลอย หลับไหล ควรจะปลุกกัน เตือนกันให้ตื่นขึ้นมา ไม่ประมาท ชวนกันปฏิบัติให้ความเป็นชาวพุทธมีฐานขึ้นมา

อย่างน้อยก็เอาที่พรหมวิหาร เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา
สี่ข้อในใจนี้ ให้รับกับสังคหวัตถุ ๔ ที่จะทำ ที่จะปฏิบัติออกมาใน
สังคม ทั้ง ทาน ปิยวาจา ชัตถจริยา และสมานัตตตา ให้สมกับที่
พระพุทธเจ้าตรัสย้ำไว้เป็นหลักธรรมคุมท้าย ปิตรายการของคิหิวินัย

คิหิวินัย คือ **วินัยของคฤหัสถ์** เป็นคำเรียกของพระอรรคณา
จารย์ ถ้าว่าตามพุทธพจน์ก็เป็นคำตรัสสอนวิธีให้วิเศษในอริยวินัย
คือหลักการดำเนินชีวิตและอยู่ร่วมสังคมของประชาชนในระบบ
แบบแผนของอารยชน ซึ่งตรัสสรุปหรือปิดท้ายด้วยสังคหวัตถุ ดังนี้
(คิหิวินัย=สังคหสูตร, ที.ป/๑๑/๑๗๒/๑๙๕-๒๐๖/๒๐๗)

ทาน ๑ ปิยวาจา ๑ ชัตถจริยา ๑ ความเสมอสมานกัน
ในธรรมทั้งหลายให้ถูกควรในแต่ละกรณี (สมานัตตตา) ๑
ธรรมสี่อย่างนี้ เป็นเครื่องสงเคราะห์รวมคน (สังคหะ) ในโลก
เป็นเหมือนลิ่มสลักเพลาารถที่กำลังแล่นไป

ถ้าสังคหะเหล่านี้ไม่มี ถึงเป็นมารดาบิดา ก็จะได้ความ
นับถือหรือบูชาเพราะเขาเป็นบุตร แต่เพราะเหล่าบัณฑิตชน
เหลียวแลสังคหธรรมเหล่านี้ จึงถึงความเป็นผู้มีคุณความดี
ยิ่งใหญ่ และเป็นผู้ที่ชนทั้งหลายจะพึงสรรเสริญ

สังคหวัตถุ ๔ ที่ตรัสไว้นี้ เป็นหลักประกันความมั่นคงของ
สังคมให้ก้าวหน้าไปด้วยดี เป็นตัวแทนของ**วินัยของคฤหัสถ์**ใน
ระบบอริยวินัย ซึ่งย้ำเตือนชาวพุทธว่า ทุกคนมิใช่จะต้องดูแลรักษา
พัฒนาชีวิตของตัวเองเท่านั้น แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาทำสังคมให้ดีด้วย

น่าจะมีชาวพุทธที่ตื่นตัวขึ้นมาเป็นผู้นำ ปลุกกันชวนกันให้
ฟื้นฟูหลักอริยวินัยขึ้นมาปฏิบัติอย่างจริงจัง ให้คนไทยมีชุมชนมี
สังคมของอารยชนตามที่พระพุทธเจ้าทรงสอนไว้

เรื่องสังคหวัตถุ ก็เห็นจะพอสมควรแค่นี้ มีอะไรสงสัยไหมครับ